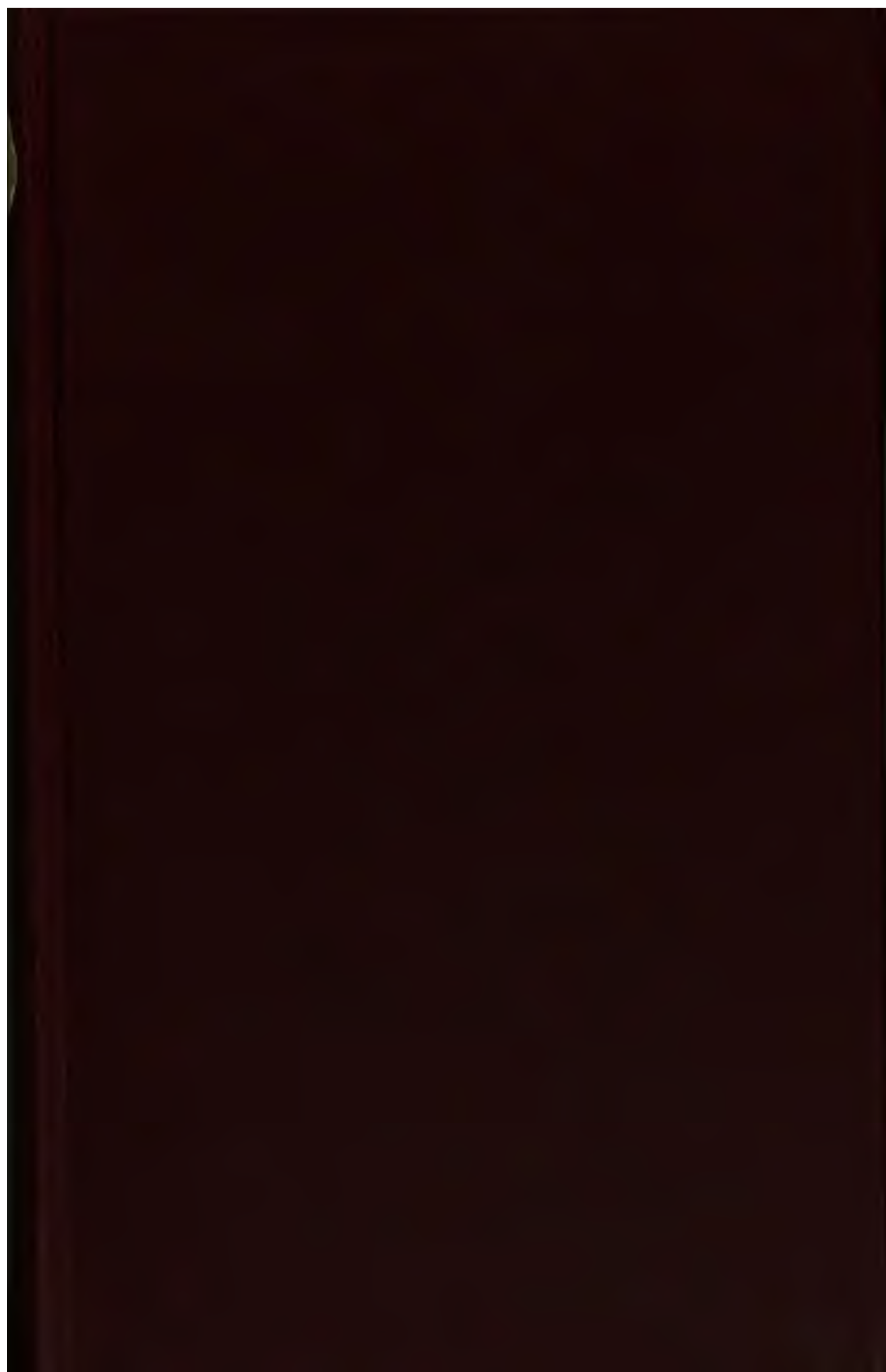
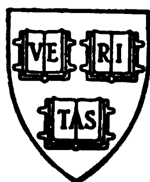

VE RI
TAS

Bidrag

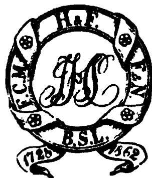
til

Kjøbenhavns

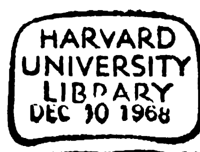
offentlige Skolevæsens Historie.

Af

Joakim Larsen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af J. H. Schubothes Boghandel.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.
1881.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
DEC 10 1968

Forord.

Skjønt det i flere Henseender har Betydning at kunne paavise, hvorledes vore hjemlige Skoleforhold historisk have udviklet sig, besidde vi dog endnu ingen sammenhængende Fremstilling af den danske Folkeskoles Historie. Da Hovedstadens Skolevæsen imidlertid har haft sin særlige Udviklingsgang, lader denne sig fremstille uafhængig af den øvrige danske Skolehistorie, og det er dette, som her er forsøgt. Saa vidt mig bekjendt, foreligger der kun ét tidligere Forsøg i samme Retning, nemlig en Afhandling i „Skolens Reform“ for 1853; men denne behandler dog blot en Del af Skolevæsenet og standser desuden ved Gjennemførelsen af den store Reform efter Loven af 1844. Til nærværende Skildring, der omfatter hele det saakaldte „lavere“ Skolevæsen fra dets Oprindelse til Nutiden, er der ikke blot samlet Oplysninger fra trykte Kilder, men ogsaa fra Raadstuearkivet, Kjøbenhavns Fattigvæsens og Ministeriernes Arkiver. Med Undtagelse af et enkelt Tidsrum, over hvis Skoleforhold Dommen for længst er fældet, har det gjennemgaaende været tilstræbt at holde Fremstillingen aldeles objektiv, da det kun har været Øjemedet at give en ordnet Samling af faktiske Meddelelser, men ingen kritisk Historie. For den nyere Tids Vedkommende er her væsentlig givet et

sammenhængende Uddrag af de officielle Beretninger; men for Tiden før 1814 have Kildernes Utilstrækkelighed gjort Fremstillingen mere fragmentarisk og tillige foranlediget, at der til Belysning af hin Tids Skoleforhold hist og her er medtaget karakteristiske Smaatræk fra Omraader, som ikke umiddelbart vedrøre selve Undervisningsvæsenet.

Uagtet de Mangler, der maatte findes ved nærværende Arbejde, tør det dog forventes, at det ikke blot i Almindelighed vil have nogen Interesse, men at det særlig vil være til Nytte for Skolemænd ved at sætte disse i Stand til paa en let tilgængelig Maade at faa Oplysning om Hovedmomenterne i det kjøbenhavnske Skolevæsens Udviklingshistorie.

Frederiksberg 1881.

L.

Indhold.

Side

I. Enkelte Skoler før Frederik den fjerdes Tid: Magistratens Skrive- og Regneskole, Skolerne i Børnehusene, Holmens Korskole, Broens Skole, Petri Menighedsskole. — Pietismen. Kirkeskolernes Oprettelse, Lærerpersonale, Undervisning, Understøttelse af Brød og Klæder. — Holmens og Garnisonens Skoler. — Det private Skolevæsen. — Vajsenhuset. — Det kgl. Opfostringshus. Opfostringshus for Piger. Kristians Plejehus. — Magistratens Blegdamsskole. De 32 Mænds Skole .... 1.

II. Oprettelsen af Holcks Friskoler 1771. Gratistskolen. Indfødsskolerne. Fattigskolerne i de første tyve Aar. Opfostrings- og Vajsenhuset. — Holmens og Garnisonens Skoler. — Indberetning om Skolevæsenet 1790. — Filantropismen. Iver for Oprettelse af nye Skoler (det søsterlige Velgjørenheds-Selskabs Skole m. fl.). Fattigskolernes Omordning ved Planen af 1799. Reformer ved Kirkeskolerne og Søetatens Skoler. — Jødernes Skolevæsen grundlægges. — Det kommunale Skolevæsen organiseres ved Skolekommissionen af 1809 og Reglementet af 1814 .... 39.

III. Kommuneskolernes mangelfulde Tilstand i de første Aar efter 1814. Søetatens og Garnisonens Skoler. Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre. Indbyrdes Undervisning og dens Følger for de offentlige Skoler. Disses indre og ydre Forhold indtil 1827. Pædagogisk Selskab. Gymnastikundervisning. — Fattigskolerne. Opfostrings- og Vajsenhuset. Privatskoler (det kvindelige velgjørende Selskabs Skole). — Stenersen Gads Angreb paa Skolevæsenets Tilstand. Revisionskommissionen af 1834. Skoleanordningen af 1844. — Foreløbige Reformer i det offentlige Skolevæsen. Tvangsskolen paa Ladegaarden. For-

Side
eninger til forsømte Børns Frelse. Asyler og Asylskoler. Det forenede Velgjørenhedsselskabs Skole .... 80.
IV. Borgen ansættes som Skoledirektør 1844. Kommuneskolernes Reform. Sognegrænsen hæves. Børnene samles i Skolegaarde. Inspektører ansættes. Lærerpersonale, Undervisning, Skolegang m. m. Skole for forsømte Børn. Stigning af Børnetal og Skoleudgifter. — Reformer ved Fattigskolerne og Opfostringshuset. — De private Skolers Tilstand og delvise Reform .... 114.
V. Børnetallets Stigning 1850—60. Nye Skolebygninger. Aftenskolerne nedlægges. Børnetal i Forberedelsesklasserne. Forbedringer i Undervisningen ved Kommuneskolerne, Fattigskolerne og Opfostringshuset. Disciplin og Sædelighed, Bortsendelse af Børn, Internat for Piger. Tidlig Udskrivning af Skolen. Lærerlønningernes Forbedring 1855 og 1857. Forandringer i Bestyrelsen 1858. — Professor Holbech ansættes som Skoledirektør 1860. Tilvæxt i Antal af Skoler og Skolebørn 1860—70. Garnisonens og Søetatens Skoler nedlægges. Forhandlinger om Fattigskolernes Nedlæggelse og Skolevæsenets Omordning. Forbedringer i Undervisningen. Aandssvage Børn. Ansættelse af Lærerinder. Lønningsforbedring 1871. — Privatskolerne i Almindelighed og de smaa Privatskolers Aftagen. — Kirkeskolernes Reform .... 135.
VI. Arbejderbevægelsen. Mindre Forbedringer i Undervisningen 1872. Nedsættelse af en Kommission til Skolevæsenets Reform 1873. Fattigskolerne nedlægges. Nye Skoler for det voxende Børnetal. Skolekommissionens Betænkninger og de deraf følgende Forbedringer i Undervisnings- og Lønningsforhold 1876. Disciplin, Skolegang, Oprettelse af Internat. Forøget Ansættelse af Lærerinder. Skoleudgifternes Stigning. Opfostrings- og Vajsenhuset. Private Skoler. Tilvæxt af Skolebørn og Skoler indtil 1880. 172.

I.

Det offentlige Skolevæsen i Kjøbenhavn modtog først i Frederik den fjerdes Tid en ordnet Skikkelse; thi den ved Reformationen vakte Interesse for Folkeundervisningen havde hverken i Kjøbstæderne eller paa Landet været saa levende, at den kunde fremkalde og vedligeholde et almindeligt Skolevæsen med en nogenlunde fast Organisation. I Henhold til Kirkeordinantsens Bud fandtes der vel Degneskoler i Landsbyerne og „Skriveskoler“ eller danske Skoler i de fleste Kjøbstæder; men disse Skoler vare saare mangelfulde, og de private Smaaskoler, af hvilke der ikke vare faa, raadede kun i ringe Grad Bod paa det offentlige Skolevæsens Usselhed. En tarvelig Religionskundskab og nogen Færdighed i Læsning var Hovedudbyttet af Undervisningen. Det var derfor naturligt, at Latinskolerne bleve søgte af mange Børn af fattige Forældre, da de her fik fri Undervisning og ikke ringe Stipendier.

Allerede fra Kristian den fjerdes Tid foreligger der enkelte Meddelelser om Undervisningsanstalter for Almuesbørn i Hovedstaden.

I det 16de Aarhundrede havde Øvrigheden oprettet en Skrive- og Regneskole, som dog nærmest maa have været bestemt for Børn af velhavende Borgere, da der betaltes Skolepenge. Ved denne Skole blev Peder Pedersen Trellund, der i Ribe havde vundet sig et anset Navn som Lærer, ansat i Aaret 1599 og oppebar i Løn af Kongen $^1/_2$ Læst Rug og $^1/_2$ Læst Byg. Efter hans Død 1612 kom Skolen i Forfald, hvorfor Magistraten 1639 indkaldte hans Søn Villum Pedersen Trellund, der ogsaa havde

været Lærer i Ribe, for — som det hedder i hans Kaldsbrev — „her udi Staden en Skole at anrette og holde og derudi Ungdommen i danske og tyske Maal at læse og skrive, saa vel som udi Regnekunsten instituere og undervise, og til større Ungdommens Forfremmelse foruden sig selv en bekvem Person til Medhjælp eller Hører selv forskaffe og underholde og sig i alle Maader hermed saadan Flid og Vindskibelighed anvende, som han for Gud og alle godt Folk kan forsvare“. Han lønnedes af Byen med 50 Rigsdaler, fri Bolig og Fritagelse for borgerlig Tynge. Desuden havde han Ret til at tage Skolepenge af de Forældre, der satte deres Børn i hans Skole. Til denne opførtes en ny Bygning paa det Sted, hvor Store Helliggejststræde nu støder til Amagertorv, og her var Trellund Lærer til 1662. Senere kom Skolen atter i Forfald, undertiden var der ingen Lærer i nogle Aar, og endelig solgtes „den danske Skoles“ Ejendom 1682. —

I Aaret 1605 oprettede Kristian den fjerde et Tugthus i Kjøbenhavn til Optagelse af Løsgængere, og med dette forenedes et Børnehus, der paa én Gang skulde fremme Vindskibelighed og tillige være en Opdragelsesanstalt for omløbende Tiggerbørn og for saadanne Børn, hvis Forældre ikke vare i Stand til at underholde og opdrage dem. I gjentagne Befalinger til Lensmændene blev det paalagt disse at sende slige Børn til Børnehuset i Kjøbenhavn. Ved dette var der baade Læge og Præst, og den sidste underviste tillige Børnene i Læsning og Skrivning. Haandværksarbejde gik jævnsides Undervisningen. Dette Børnehus laa først i Farvergade, siden ved Helliggejstes Kirke i de gamle Hospitalsbygninger. I Haandværkets Tjeneste arbejdede det imidlertid med Underskud, og som Opdragelsesanstalt havde det ikke bedre Held; thi paa Grund af slette Sundhedsforhold var der en stærk Dødelighed blandt Børnene. Efter Kongens Død blev Anstalten da ogsaa opgiven.

Kjøbenhavns Kommune havde ligeledes et Børnehus,

der beskrives saaledes af J. L. Wolf 1654*): „Her er og at love og berømme det Børnehus, som af Bispen med Borgmester og Raad udi Kjøbenhavn til fattige fader- og moderløse Børn saa vel som og Hittebørn stiftet og funderet er, hvorudi saadanne indtages og dèr først tilholdes ved en Skolemester at lære udi Bøger at læse og skrive, og naar de det lært have, saa sættes de dem under Hænderne, som dem lære at spinde Uld, væve og andre nyttige Kunster og Arbejder at gjøre, hvilke, naar de saadant lært have, komme ud at tjene hos godt Folk. I lige Maade forholdes med Pigebørnene; de lære at læse, sy, kniple, spinde, knytte Strømper, Nattrøjer og andet, som det Kvindekjøn kan sig ærligen føde med. Alle disse unge Børn holdes vel der inde og faa deres gode Ophold og Spise; de blive renligen og vel klædte og have deres egen Badstue. Og have alle Forstandere, som ere 12 udi Kjøbenhavn, fornemme og fine Borgere, flittig og god Inspektion og Tilsyn med alt det, som der udi alle Maader fornødent være kan. Foruden de, som ellers disse Børn tjene, da er dem og dèr beskikket en Prædikant, i lige Maade en Bartskær, som dem skal kurere, og en Skolemester, som dem lærer at læse og skrive, saa intet kan siges i nogen Maade hos dennem forsømmes“. Denne Stiftelse laa oprindelig i Helliggejststræde, flyttedes 1631 til Møntergade og tyve Aar efter til Nørrebro. Under Belejringen 1658 blev Bygningen nedreven, og nogle Aar efter indrettede man paa Kristianshavn et nyt Børnehus, der ikke blot optog forældreløse Børn, men ogsaa „løse“ Drengebørn, som dreve om paa Gaden og tiggede. Senere blev det til et Forbedringshus for vanartede Børn og Læredrenge samt til en Tvangsanstalt for Tiggere og Løsgængere. Herved blev det et meget uheldigt Opholdssted for Fattigvæsenets Børn; thi da disse ikke holdtes adskilte fra Forbryderne, kom de selv ind paa Forbryderbanen. Man havde dog saa liden Sans for det fordærvelige i dette

*) Encomion Regni Dan. S. 373.

Samliv, at det 1741 tillodes Forældre, hvis Børn vanartede, at lade disse henssætte i Børnehuset, og denne Bestemmelse blev først hævet 1771 af Hensyn til de Misbrug, den gav Anledning til. —

I Aaret 1621 paalagde Kristian den fjerde Hr. Jens Andersen, den første Kapellan ved Bremerholms Kirke, at oprette en Skole for nogle af Holmens Børn, der assisterede ved Kirkesangen i Holmens Kirke. Det vides ikke, naar Undervisningen begyndte; men den 17. September 1628 fik denne Holmens Korskole, som den senere kaldtes, sin Fundats, i hvilken det paalægges Skolemesteren „at informere tolv Pødiker gratis og uden al Løn og paa halvandet Aars Tid lære dennem at læse og i nogen Maade at skrive saa og Begyndelsen paa Regnekunsten, og strax halvandet Aar med disse tolv er endt, da andre tolv i deres Sted, og saa Aar efter Aar det at kontinuere". Skolemesteren lønnedes oprindelig med Kost ligesom en af Holmens Skippere og oppebar desuden Halvdelen af de 2 Mark, der betaltes for Sang ved en Begravelse, medens den anden Halvdel tilfaldt Skolen. Endvidere fik han 1635 Tilladelse til „at besøge Holmens Sognefolk med Skolebørnene og Musik" Mortens- og andre Højtidsaftener. For Undervisning af Børn, der ikke hørte til Koret, skulde betales 2 Sk. ugentlig; dog bortfaldt denne Betaling senere. Børnene skulde besørge Sangen i Holmens Kirke og havde Ret til at synge ved Begravelser.*) Præsterne ved Holmens Kirke skulde

*) Da Frue Latinskole tidligere havde haft Eneret til at lade 12 af sine Disciple, de saakaldte „Davidsdegne", synge for Lig, vilde den ugjærne miste noget af sin Indtægt til Fordel for Korskolen, og der opstod herover en mangeaarig Fejde mellem de to Skoler. Da saaledes Skolemesteren ved Korskolen og Degn ved Holmens Kirke Anders Jørgensen 1635 antog en Medhjælper for bedre at kunne besørge Forretningerne, vilde Skolemesteren ved Frue Skole formene ham dette; men da han klagede herover, resolverede Kongen til Sjællands Bisp, at „Skolemesteren udi vor Frue Skole lader hannem være umolesteret, anseendes han intet haver med Holmens

have Tilsyn med Undervisningen, og Sognepræsten tillige med Admiralen paa Bremerholm skulde paase, at der blev ansat duelige Personer til Skolemestere. Børnetallet var i Aarene fra 1680 til 1763 mellem 14 og 46. Efter 1635 havde Skolen to Lærere, af hvilke den ene tillige var Degn, den anden Graver. Skolens første Bygning, der oprindelig havde været bestemt til Sygehus for Holmens Folk, laa ved „Bremerholms Laage“ eller Indgangen til Holmen, omtrent hvor Søkortarkivet stod i vore Dage. 1663 fik Skolen en ny Bygning „paa Størrelængen ud for Holmen, paa Hjørnet af Størrestræde“. Det var et 4 Fags Hus paa 2 Etager. Om Skolens Virksomhed vides ellers intet.

Kristian den fjerde stiftede ogsaa Skolen i Nyboder („Broens Skole“), uvist naar, men formodentlig kort efter Bodernes Opførelse 1636. 1649 nævnes Laurids Rolandsen som Skolemester her med en Løn af 30 Rd. Cour. og Skipperkost. I det følgende Aarhundrede havde den Lokale i „Skolemesterlængen“. Ligesom Korskolen var den kun for Børn af Bremerholms Menighed. —

I samme Konges Tid oprettedes ogsaa Petri Menighedsskole. Allerede paa Frederik den andens Tid fandtes en Korskole ved den nyoprettede tyske Menighed; men det vides ikke, om dette var en offentlig Skole. Da Antallet af Tyskere i Kjøbenhavn forøgedes ved Indvandring under Trediveaarskrigen, udvidede Kristian den fjerde Petri Kirkes

---

Skole eller Kirke at bestille“. Paa Forlangende af Holmens Skolemester bleve Frue Skoles Disciple dog brugte ved Ligfærd i Holmens Kirke, især naar de til Holmens Skole hørende Drenge vare udkommanderede med Orlogsskibene. I Henhold til et under 15. September 1683 fastsat Reglement for Kirkesangen i Hovedstaden formente Frue Skole atter at kunne gjøre Fordring paa sit tidligere Eneherredømme; men et kgl. Reskript af 1684 erklærede, at Holmens Skole skulde beholde sine Rettigheder. Og da Frue Skole 1701 gjorde et nyt Forsøg i samme Retning som tidligere, maatte Frederik den fjerde bekræfte det nævnte Kongebrev af 1684, og „da blev det til Dels roligt imellem de tvende Skoler“.

Privilegier under 27. Marts 1641, og herved fik Menigheden Tilladelse til at lade bygge og indrette en tysk Læse-, Skrive- og Regneskole, hvis Disciple skulde synge i Kirken og ved Ligfærd. Man maa snart efter have begyndt paa Skolen; thi 1643 gav Kammersekretær Frederik Gynther 1000 Rd. til den tyske Skole, som man da var ved at opføre, og til Skolehuset gav han særlig 100 Rd. Korfits Ulfeld, Doktor Sperling og andre bidroge ogsaa med Pengegaver. Der opførtes et grundmuret Hus ud til Nørregade, og da Skolens Formue steg ved Gaver og Legater, fik Børnene senere fri Klæder.

Til disse faa Skoler, alle af lokal Natur, indskrænkede det offentlige Skolevæsen sig indtil Frederik den fjerdes Tid.

Den pietistiske Bevægelse fremkaldte i Danmark den første Begyndelse til et ordnet Almueskolevæsen saa vel i Hovedstaden som paa Landet. Ved privat Velgjørenhed oprettedes i Hamborg og andre nordtyske Byer Almueskoler ved Kirkerne, og en lignende Virksomhed begyndte ogsaa i Kjøbenhavn, da flere nidkjære Præster i Hovedstaden havde levende Interesse for Sagen. Blandt disse maa nævnes: Frants Julius Lütken, tysk Hofpræst 1704—1710, Frants Thestrup ved Helliggejstes Kirke 1698—1709, senere Biskop over Aalborg Stift, Christen Villumsen Worm ved Nikolaj Kirke 1699—1707, ved Frue Kirke 1707—1711 og derpaa Biskop over Sjællands Stift til 1737, samt Jakob Lodberg ved Nikolaj Kirke 1707—1711, ved Frue Kirke 1711—1718 og siden Biskop i Fyn. Disse Mænd betragtede det som en Barmhjærtighedsgjerning at oprette Skoler for fattige Børn, og i Overensstemmelse med denne Tankegang vilde de ikke blot give Børnene Undervisning, men ogsaa Mad og Klæder*). Ligesom ved Fattig-

*) I Reskripterne og Regnskabsbøgerne nævnes Skolernes Op-

væsenets første Indretning tænkte man imidlertid ikke paa at tilvejebringe en systematisk Ordning, opretholdt ved faste kommunale Bidrag. Det varede henved hundrede Aar endnu, inden man kom til Erkjendelse af, at Skolevæsenet var en Samfundssag. Man oprettede spredte Skoler og tog sin Tilflugt til den private Godgjørenhed for at faa Sagen bragt i Gang. Denne Tillid skuffedes heller ikke; thi der kom forholdsvis rige Gaver ind til Skolerne, og af Fortegnelsen over Bidragyderne ses det, at det var Folk af alle Samfundsklasser, lige fra Kongehuset og Hoffolkene ned til Tjenestetyende. Regeringen støttede Bevægelsen ved at tillade Bækkeners Udsættelse ved Kirkedørene*) og undertiden tillige ved at tillægge Skolen Indtægt af en Tavle i Kirken; derhos fik Lærerne Løfte om Befordring efter nogle Aars Tjeneste.

Den første af de saaledes oprettede Almueskoler i Kjøbenhavn var Helliggejstes danske Skole. Den stiftedes 1702 af Sognepræsten Frants Thestrup, om hvem Pontoppidan bemærker, at han „begyndte i Troen med en ringe Kapital, men fandt saa stort Bifald i sit kristelige Foretagende, at Skolen snart kom i en florerende Tilstand og bevægede Stadens øvrige Menigheder til at efterfølge samme Exempel.“ Skolens Fundats („Bevilling“) er fra 7. Marts 1702. I denne hedder det, „at eftersom her udi Vores Kongelige Residentsstad findes adskillige fattige Folk, som ej formaar deres Børn til Skole at holde, her ej heller

---

rettelse som et „gudeligt Værk“, og ved flere Gaver findes Bemærkninger som disse: „Af et Guds Barn, som i Henseende til de mange nøgne Skolebørn ønskede, at nogle af dem kunde blive klædte“, eller „af de Penge, som Guds Børn forleden Aar leverede mig med Begjæring, at nogle af de fattige, nøgne og barfodede Skolebørn deraf maatte forsynes med Klæder, Sko og Strømper“.

*) Af Skolernes Regnskaber ses det, at disse Bækkenpenge udgjorde ret anselige Summer, saaledes ved Nikolaj Kirke 1707 omtr. 299 Rd. og 1708 omtr. 309 Rd.

er anden Skole end Vor Frue Skole (ɔ: den lærde Skole), hvor saadanne Børn uden Skoleløn kunde lære, der og ellers findes iblandt Haandværksdrenge og Tjenestepiger en stor Del, som liden Kundskab om Gud haver," tillades det, efter Forslag af Borgmester og Raad, „at lade bygge en Skole ved Helliggejstes Kirkegaard her i Staden paa en (Grund), som Kirken hid til Dags ej haver haft nogen Nytte af, hvorudi en Skolemester kan bo til at undervise fattige Børn, (som ingen Midler haver at betale Skoleløn med) i deres Børnelærdom, regne og skrive, til hvilket kristelige Værks Befordring adskillige godt Folk have udlovet en Del Penge, som menes at skulle beløbe sig til saa meget, at Skolen kunde bygges for, og noget derfra at kunne overskyde til at sættes paa Rente til Hjælp til Skolemesterens Løn, og maa ellers for Renten af de 2000 Slette Dalere Kapital, som afgangne Jens Nielsen Hald til fattige Skolebørn haver testamenteret, kjøbes Brød til at uddeles til de allerfattigste Børn, som i samme Skole gaar" *) . . . „og paa det Haandværksdrenge og Tjenestedrenge kunde have Lejlighed til deres Børnelærdom at lære, saa ville Vi allernaadigst, at de møde udi Helliggejstes Kirke om Søndagen fra Kl. halvgaaen 1 og til halvgaaen 2, hvor de da af samme Skolemester i deres Katekismus og Børnelærdom skal blive undervist." Gaverne til Skolen indgik saa rigelig, at man kunde bygge den et eget Hus og dog 1709 besidde en Kapital paa over 5000 Rd.

*) Jens Nielsen Halds Legat blev oprettet ved Testamente af 1687, konfirmeret 1693, i hvilket det hedder, at af Renterne „skal af daglig kjøbes Brød for 20 Sk. og gives 20 fattige Skolebørn under 10 Aar gl." Da det ikke i Testamentet var fastsat, til hvilken Skoles Børn Brødet skulde uddeles, gjorde Frue Skole Fordring paa Legatet, men erholdt det ikke. Skolens Regnskabsbog bemærker herom: „Siden som Tvistighed rejste sig i Henseende til vor Frue latinske Skole, som formente sig dette Beneficium at være næst, er det endelig ved Guds ubegribelige Forsyn blevet denne fattige Skole tilfunden".

I Lighed med denne Skole, hvis Oprettelse „gav videre Exempel for andre Menigheder, da hver blev derpaa betænkt paa lige Gudfrygtigheds Værk hos dem selv", stiftede Christen Worm 4 Aar efter Nikolaj Kirkes danske Skole, der ved Reskript af 26. Oktbr. 1706 fik Tilladelse til at lade ombære en Tavle i Kirken hver Helligdag samt udsætte Bækkener for Kirkens Døre 2den Jule-, 2den Paaske-, 2den Pinse- og Mikkelsdag „for alle og enhver, som nogen Hjælp og Almisse derudi til dette gudelige Værk af kristen Kjærlighed give ville." I Skolens Fundats af 16. Oktbr. 1706 hedder det: „Alle fattige Børn skal i denne Skole uden Betaling undervises i deres Børnelærdom, Regne- og Skrivekunsten, og naar Skolen kommer til Midler, skal de allerfattigste med nødtørftig Føde og Klæde forsynes." „Til at nyde Kost og Klæder i Skolen antages fremfor andre de, som ere fødte i St. Nikolaj Sogn; ere ej saa mange nødtørftige af dennem, da antages og de, som ere udenfor Sognet og inden Bys; men til Undervisning uden Kost og Klæder annammes alle uden Undersked, naar de med Sognepræstens Vidnesbyrd ere forsynede." „Saa snart Skolens Midler tillader det, antages en Spisemester, som skal bo i Skolens Hus og „spise" hvert Barn for 4 Mark danske om Ugen."

Allerede 17. Juli 1707 kunde Worm paa Kjøbenhavns Raadstue aflevere 2248 Rd. 4 Mk., som berettes „af nogle ubenævnte Guds Børn at være blevne given og foræret til en dansk Skoles Indrettelse i St. Nikolaj Kirkes Sogn her udi Staden."

Efter at den nidkjære Christen Worm 1707 var bleven Sognepræst til Frue Kirke, Stiftsprovst i Sjællands Stift og Provst i Sokkelunds Herred, kunde han med større Virkning arbejde for Oprettelse af Skoler i Kjøbenhavn. I en af ham til Kancelliet 1707 afgiven Betænkning hedder det: „Staden er opfyldt med en stor Del fattige og elendige Børn, som plat intet vide af den enfoldige Børnelærdom, men leve hen i en fast utrolig Grovhed. Disse kunne

ingenlunde af Katekisationen i Kirken fatte og beholde, hvad dennem er højnødvendigt at vide, helst siden de ej kunne læse og hjemme gjennemgaa, hvad de i Kirken hørt have, saa faar man og ej den ryggesløse Ungdom samlet i Kirken. Thi er det højnødvendigt, at i alle Sognene her i Staden stiftes almindelige Skoler, hvorudi fattige Børn uden nogen Betaling i at regne og skrive samt i deres Børnelærdom undervises, til hvilken Ende jeg allerede saaledes har overlagt det med mine Medbrødre her i Staden, som ere under det mig allernaadigst anbetroede Provsti, at disse Skoler ved Guds Bistand kunne stiftes.“ Denne Erklæring bidrog sandsynligvis til at fremkalde Reskriptet af 4. Juli 1707, ved hvilket der blev givet en almindelig Tilladelse til, at der til Indretning og Vedligeholdelse af danske Skoler i Vor Frue, Helliggejstes, Trinitatis og Frelsers Sogne maatte udsættes Bækkener ved Kirkedørene, og i den nærmest følgende Tid falder ogsaa Oprettelsen af de tre næste offentlige Skoler.

Vor Frue danske Skole blev stiftet af Christen Worm 1707, men fik først Fundats den 4. Marts 1718. Skolen blev bestemt for „alle fattige Børn, særdeles dem, som af vor Frue Sogn ere.“ De fattigste og mest flittige skulde have fri Klæder af Skolen, „eftersom den kunde taale.“ Det var strængelig forbudt Skoleholderen at tage Betaling af Børnene.

Den danske Skole paa Kristianshavn synes ogsaa at være stiftet 1707; thi Mikkelsdag dette Aar begyndte den første Kirkekollekt til Fordel for Skolen. Hofman kalder den „en fattig Skole, hvortil ikke er nogen ordentlig Fundation.“ I Skolen skulde antages „saa mange Børn, som Skoleholderen kunde bestride, og ikke gjærne over 50, hvoraf de 8 mest trængende skulde have aarlige Klæder og intet videre.“

Trinitatis Skole fik sin Fundats under 16. Juni 1727; men Skolen var oprettet adskillige Aar før. I denne Skole skulde „alle fattige og uformuende Borgerbørn af

Trinitatis Sogn uden Betaling undervises,“ og naar Skolen kom til Midler, skulde „de allerfattigste med nødtørftig Kjol og Brød forsynes.“

Hofpræst Lütken havde for Tavlepengene af de to sidste Tavler i Slotskirken holdt to Studenter, en dansk og en tysk, til at undervise en Del fattige Børn. Da disse Tavlepenge i Februar 1710 bleve henlagte til den almindelige Fattigkasse, ønskede Lütken, at Skolerne maatte holdes paa Silkehuset, der var Fattigvæsenets Ejendom. Men Fattigbestyrelsen ansaa det for alt for kostbart „i disse besværlige Tider“ at betale for nogle faa Børns Undervisning 114 Rd. aarlig til 2 Skolemestre foruden fri Bolig, „helst siden nu fast ved alle Kirkerne i Kjøbenhavn ere indrettede danske og tyske Skoler, hvori fattige Børn for intet undervises.“ Denne Opfattelse fik Medhold i Reskr. af 2. Januar 1711, der henviste de nævnte Børn til de bestaaende Skoler ved Kirkerne.

Foreløbig standsedes Skolernes Udvikling ved Pesten 1711. Om Helliggejstes Skole hedder det, at Børnene ved Pesten „enten vare bortstrødde heller næsten mesten Del bortdød.“ Først henimod Oktober 1712 begyndte denne Skole „igjen at faa nogen tilstrækkelig Tal Skolebørn indsamlet.“ Om Nikolaj Kirkes Skoler bemærker Sognepræsten ved Aaret 1711: „Men saasom strax samme Aar den kgl. Residentsstad af Herrens Haand for vore Synders Skyld med den grumme Pestes Plage blev hjemsøgt, saa maatte disse som de andre Skoler her i Staden imidlertid ophæves, indtil den gode Gud igjen af sin Barmhjærtighed lod Plagen ophøre.“ I Pestens Tid døde begge Skolemestrene tillige med den største Del af Skolebørnene, „saa at da Skolegangen det følgende Aar 1712 igjen skulde begynde, var ganske faa af de forrige Børn tilbage.“

Af Reskr. af 2. Januar 1711 synes det at fremgaa, at der allerede den Gang fandtes Skoler ved alle Kirker, men fleres Bestaaen var endnu ikke sikret, da der ikke var tillagt dem bestemte Indtægter. Dette var hverken Tilfældet

med Garnisons, Kastellets eller Holmens Kirkes Skole. Denne sidste, senere kaldet Laxegadens Skole, havde sin Oprindelse fra de Katekisationer, som fra 1705 to Gange ugentlig fandt Sted i Kirken „for Ungdommen og andre enfoldige voxne Folk i deres Saligheds Sager.“ I Stedet for Løn fik Kateketen Løfte om Præstekald, og hver af de tre første Kateketer blev ogsaa befordret efter to Aars Tjeneste; men da J. M. Junghans ikke blev forflyttet efter en lignende Tids Forløb, indgav han et Andragende om at maatte udsætte Bækkener ved Kirkedørene. I Henhold til Biskop Worms Betænkning bestemtes det ved Reskript af 28. Septbr. 1714, „at Bækkener skulde udsættes foran Kirkens Døre 4 Gange om Aaret, ligesom det for hvert Sogns fattige Skole ved de andre Kirker her i Staden sker, og af det indkomne tillægges Kateketen 100 Rd. aarlig, indtil han efter to Aars Tjeneste kan blive befordret, hvorimod han skal være forpligtet til sig et bekvemt Kammer der i Sognet at leje, hvor han skal oplære saa mange af Sognets fattige Børn i deres enfoldige Børnelærdom samt Skrive- og Regnekunsten uden Betaling, som begjære det, og som ej nyde fri Undervisning i den ordinære Bremerholms Sogns Skole (ɔ: Korskolen).“ For Resten af Bækkenpengene skulde Skolens fattige Børn have Brød og Klæder efter enhvers Nødtørft. Efter Oprettelsen af denne Kirkeskole, der baade optog Drenge og Piger, kaldtes den ældre Korskole „den sorte Skole“, fordi Drengene gik i sorte Klæder og, naar de fulgte Lig, vare iførte sorte Kapper og havde lange Flor i Hatten.

Baade ved Kastellets og Garnisons Kirke havde Kantorerne i flere Aar holdt Skole; men først ved nævnte Reskript af 1714 blev der givet Tilladelse til ogsaa at udsætte Bækkener ved disse Kirkers Døre for at forbedre Lærernes Løn. Disse to Skoler vare dog kun for Soldaterbørn og indlemmedes ogsaa senere under de militære Skoler.

Ligesom Rækken af Menighedsskoler begynder med en tysk Skole, saaledes slutter den paa samme Maade med Op-

rettelsen af en Skole i Frederiks tyske Menighed. Fra 1660 havde tyske Familier paa Kristianshavn haft Tilladelse til at holde tysk Gudstjeneste i Frelsers Kirke, ved hvilken der derfor var ansat en tysk Kapellan. Men da der opstod Rivninger mellem danske og tyske, ønskede den tyske Menighed at faa sin egen Kirke og Skole. Kirken opførtes under Frederik den femte; men Skolen stiftedes allerede under hans Forgænger. Reskript af 4. Marts 1743 tillod Udsættelsen af Bækkener til Fordel for Skolen, og desuden indsamledes frivillige Gaver i Menigheden i samme Øjemed. Da de indkomne Beløb vare utilstrækkelige, tillodes det 1745 at lade en Kollekt gaa om i Petri tyske Menighed til „Kristianshavns tyske fattige Skole." Josias Lorch, der fra 1745 var Kapellan og fra 1769 til 1785 Sognepræst ved Frederiks Menighed, var meget virksom for at fremhjælpe denne Skole. Den gav ligesom de danske Kirkeskoler Børnene fri Undervisning, Mad og Hjælp til Klæder og Bøger.

Bortset fra denne sidste Skole afsluttes med Reskriptet af 1714 den ejendommelige Bevægelse, som, ved privat Virksomhed, i Løbet af faa Aar havde fremkaldt en Række Skoler i alle kjøbenhavnske Sogne. Disse Skoler danne det historiske Grundlag for Kjøbenhavns offentlige Skolevæsen; thi uagtet de næsten udelukkende vare stiftede ved Gaver fra private, vare Skolerne dog offentlige og bestyredes under offentlig Kontrol. Ved Oprettelsen af de første Skoler tog man Hensyn til den over hele Byen udbredte Trang til Undervisningsanstalter for fattige Børn; derfor henlagdes Helliggejstes Skole omtrent i Byens Midtpunkt, da den var bestemt for Børn fra hele Kjøbenhavn. Den var altsaa en ren Kommuneskole*), og det samme var Tilfældet med den næste i Rækken, Nikolaj

*) Af en Fortegnelse i Skolens ældste Regnskabsbog over de Børn, som i Aaret 1708 fik fri Undervisning, fremgaar det, at der fandtes Børn i Skolen fra alle Sogne i Kjøbenhavn.

Skole. I begge disse Skolers Fundatser hedder det, at de optoge alle fattige Børn. Ved Frue Skole spores en Forandring, naar det hedder, at den er bestemt for „alle fattige Børn, særdeles dem, som af Vor Frue Sogn ere.“ Hver af de senere oprettede Skoler omfattede kun et Sogn, og efterhaanden som hvert Sogn fik sin Skole, søgte de to oprindelige Kommuneskoler at indskrænke deres Virksomhed til de Sogne, hvori de vare beliggende. Allerede 1710 androg Sognepræsten Morten Reenberg hos Magistraten om, at Understøttelsen til de fattige Børn i Helliggejstes Skole skulde indskrænkes til Sognets egne Børn; dog vedbleve lige til 1793 Børn fra forskjellige Sogne at søge denne Skole, hvorimod de andre Kirkeskoler strængt vaagede over, at de kun optoge indensogns Børn. Efter at Udviklingen havde begyndt med rene Kommuneskoler, endte den altsaa med rene Sogneskoler.

Bestyrelsen for hver Skole udgjordes af et Kuratel, i hvilket Sognepræsten var det ene Medlem, og det andet valgt af vedkommende Patronat eller Overbestyrelse. Patronaterne vare: Kjøbenhavns Magistrat for Helliggejstes, Nikolaj og Frelsers Skole, Konsistorium ved Kjøbenhavns Universitet for Trinitatis Skole, og Marinebestyrelsen for Holmens Korskole og Laxegadens Skole. Ved Frue Skole vare Patronat og Kuratel forenede i én Myndighed.

Først ind i dette Aarhundrede fik disse Skoler Navnet **Kirkeskoler**, enten fordi de laa nær ved Kirkerne*), eller fordi deres Elever udførte Kirkesangen. Navnet kan næppe hidrøre fra den ved den ugentlige Katekisation i Kirken tilvejebragte særlige Forbindelse med denne; thi naar der Tirsdag eller Onsdag Formiddag Kl. 9 ringedes til Katekisation, skulde alle, baade offentlige og private Skoler, skifte-

*) I Trinitatis Skoles Fundats hedder det, at Skolen skal ligge saa nær som muligt ved Kirken, „paa det Skolebørnene ej ved al for lang Gang til Bøn i Kirken at holde fra deres Oplærelse skulle forhindres.“

vis møde til Overhøring. Oprindelig kaldtes disse Almueskoler „de danske Skoler“ i Modsætning til den latinske Skole, ogsaa „Fattigskoler“ eller „de fattige Børns frie Skoler“ *), da de vare bestemte for dem, der ikke havde Raad til at betale for privat Undervisning, dog ikke udelukkende Børn af Almisselemmer, saaledes som i vort Aarhundredes Fattigskoler, men fattige og uformuende Borgerbørn. I dem alle gaves Undervisningen gratis undtagen i Helliggejstes Skole, og selv dèr blev Antallet af Fripladser efterhaanden meget betydeligt.

Med Hensyn til Børnetal og Skolebygninger tog man Sagen aldeles praktisk. Man begyndte Undervisningen med et saa stort Antal Børn og i et saadant Lokale, som Midlerne tillode, og efterhaanden som disse voxede, optog man flere Børn og udvidede Lokalet. Nikolaj Skole, der begyndte med Drenge alene, aabnedes i et lejet Lokale i Færgestræde; men da dette blev for indskrænket, lejedes 1708 Lokale paa Østergade, og det følgende Aar blev Skolen flyttet til et Sted nær ved Kirken. Da Børnetallet voxede, oprettedes 1710 en ny Afdeling af Nikolaj Skole paa Kongens Nytorv, for at Børn fra den østlige Del af Byen kunde faa en kortere Skolevej. Efter Pesten fandtes denne Skole overflødig; man forenede derfor begge Afdelinger, kjøbte 1712 et Hus i Admiralgade og delte nu den forenede Skole i en Drenge- og en Pigeklasse. I Aarene 1745—46 opførtes en ny Bygning for Skolen, som allerede 1712 talte over 100 Drenge og 50 Piger. — Helliggejstes Skole lod i Aaret 1702 opføre sin egen Bygning paa Helliggejstes Kirkegaard ved den nordre Kirkeport. Den var af Grundmur, 12 Al. lang og 12 Al. bred, og havde 2 Etager og Kvist. I Stueetagen var Skole-

*) Helliggejstes Skole kaldes i den gamle Regnskabsbog i Raadstuearkivet „den almindelige Læse-, Skrive- og Regneskole, som er indrettet og anordnet ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn.“

mesterens Lejlighed paa 2 Værelser; paa første Sal var Skolestuen samt 2 Kamre til Hørerne, paa Kvisten 2 andre Kamre. Hele Bygningen kostede 1028 Rd. at opføre. Efter den store Ildebrand 1728 var Skolen nedlagt, og først efter Sognepræstens Andragende til Magistraten aabnedes den 1731 i et lejet Lokale. Det følgende Aar opførtes en ny Bygning. Denne var et Hjørnested, beliggende ud til Kokkegade og Lille Helliggejststræde. Den var 19 Al. lang og 14 Al. bred og havde ligesom den tidligere Bygning 2 Etager og Kvist. Skolemesterens Lejlighed i Stueetagen var nu udvidet til 3 Værelser. Paa første Sal var Skolestuen, „en stor Sal", der i Lighed med mange af en senere Tids Landsbyskoler havde hele Husets Bredde; 5 Fag Vinduer til Kokkegade og 3 Fag til Lille Helliggejststræde. Desuden fandtes her 2 Kamre til Hørerne og paa Kvisten endnu et Kammer. Drenge og Piger undervistes samlede. Ved Aarhundredets Midte talte denne Skole 120 Børn. — Holmens Kirkeskole kjøbte 1719 en Ejendom i Dybensgade, og da denne blev for indskrænket, kjøbtes 1734 et Hus i Laxegade; men Korskolen forblev i Størrestræde. Trinitatis Skole fandtes i Landemærket, og Frue Skole paa Hjørnet af Skidenstræde og Peder Hvidtfeldtsstræde. Garnisons Skole synes at have haft Lokale i Bredgade, og Frelsers Skole har næppe haft sin egen Bygning, da den i Vejviseren fra Aarhundredets Slutning angives ét Aar i én Gade, et andet Aar i en anden. Petri Skole fik efter Branden 1728 Lokale i St. Pederstræde.

L æ r e r p e r s o n a l e t bestod baade af Mænd og Kvinder. De første vare i Regelen teologiske studerende, de sidste enten Enker eller Lærernes Hustruer. Drengene undervistes af Skolemester og Hører, Pigerne af en Læremoder med Bistand af Skolemesteren. Ved Helliggejstes Skole hed den første Skoleholder N i e l s R a s k. Han fik oprindelig 16 Rd. 4 Mk. om Halvaaret; men eftersom Børnetallet og Formuen steg, voxede Lønnen ogsaa. 1708 ud-

gjorde den 26 Rd. 4 Mk., 1709: 50 Rd. og 1721: 66 Rd. 4 Mk. halvaarlig. Skoleholderens Hustru underviste i Begyndelsen i Haandgjerning uden noget særligt Vederlag; men senere blev der ansat en lønnet Læremoder. Da Børnetallet steg, antoges fra 1714 „en Karl" til Medhjælper mod 20 Rd. aarlig Løn. Siden var der en fast Hører, ved Aarhundredets Midte endog to. Skoleholderens Pengeløn blev staaende i Nærheden af 120 Rd. aarlig, medens Høreren fik 60 Rd. I Forhold til disse Lønninger var Pensionen betydelig; thi da Høreren Zoëga afskedigedes 1764, fik han 50 Rd. aarlig i Pension af Skolens Kasse. — Ved Nikolaj Skole var Ib Willich den første Skolemester. Han begyndte med en Løn af 33 Rd. 2 Mk. om Halvaaret, men fik senere 50 Rd. foruden fri Bolig og 20 Rd. til „Ild og Lys". 1709 antoges to af de fremmeligste Drenge som Skolemesterens Medhjælpere „til at informere de nyindkomne Abecedarier", for hvilket Arbejde de fik Klæder hvert Aar. Skolemesteren paa Kongens Nytorv, Bolle Clausen, havde samme Løn som Willich. Da begge Lærere døde i Pestens Tid, antoges 1712 en Studiosus theologiæ Manasses Orderup til Lærer. „Og som han ikke var saa færdig i Skrivning og Regning, som det udfordredes (thi det er ikke saa let at faa en Studiosum, som har den til Katekisationen fornødne Lærdom og tillige er de Stykker mægtig), antoges en fattig og lam, nu opvoxen Discipel af Skolen ved Navn Børge Mikkelssøn, som baade i Prente- og Regnekunsten er temmelig dygtig, til at være Hører i Skolen imod 20 Rd. og en Klædnings aarlig Løn." Til Læremoder for Pigebørnene antoges for en aarlig Løn af 50 Rd. en fattig Enke Anna Willich, Søster til den forrige Skolemester. Det synes i det hele, som om Slægtskabsforhold have haft en stor Indflydelse paa Besættelsen af Lærerpladserne ved denne Skole; thi da Orderup, som døde 1716, var bleven efterfulgt af Jens Vinter, fik denne 1718 sin Broder Steen Vinter til Hører, og da Steen Vinter 1723 blev Præst i Norge, efterfulgtes han som Hører af den tredje

Broder Ole Vinter. Lønningernes Tarvelighed fremgaar klart af Regnskaberne. Da Ib Willich døde 1711 „i stor Gjæld og Fattigdom,“ bekostede Skolen hans Begravelse, fordi „han havde saa flittig og trolig tjent Skolen fra første Anfang og i samme Tjeneste satte sit Liv til.“ Den næste Lærer Orderup blev ogsaa begraven paa Skolens Regning, „saasom han døde i yderste Armod foruden stor Gjæld.“ Fra 1717 fik Læremoderen et Tillæg af 25 Rd. aarlig „i Henseende til hendes meget fattige Vilkaar og store Gjæld.“ Da Jens Vinter 1726 blev Præst i Fyn, fik han „til en Discretion og Rejsepenge“ 50 Rd. Da Læremoderen Anna Willich samme Aar maatte forlade Skolen for Alderdoms og Svagheds Skyld, fik hun „til en Discretion efter 13—14 Aars Skoletjeneste“ 50 Rd. samt en livsvarig Pension af 20 Rd. aarlig. — Efter de Oplysninger om Lærerlønningerne ved de forskjellige Skoler, der foreligge fra Tiden ved 1760, udgjorde de den Gang omtrent følgende Beløb: For Hovedlæreren eller den egentlige Skolemester 100—120 Rd. samt særlig Betaling for at hjælpe Læremoderen med Pigernes Undervisning; for Andenlæreren („Hører“ eller „Undermester“) 30—70 Rd., og for Læremoderen 40—85 Rd. Desuden havde Skolemesteren fri Bolig og Vedpenge, og det samme var ved nogle Skoler Tilfældet med Høreren og Læremoderen. Skolens Opvarmning og Belysning besørgedes af Skolemesteren mod en vis aarlig Sum. Ved Petri Skole oppebar Skoleholderen 300 Rd. foruden fri Bolig, men skulde ogsaa paa egen Bekostning holde en Undermester.

Undervisningen omfattede som anført „Børnelærdom, Regne- og Skrivekunsten.“ Pigebørnene fik tillige Undervisning i Syning og Spind, og de syede selv deres Skjørter, naar de fik fuld Klædning. Skolen anskaffede Papir og Bøger til de fattigste Børn. I Regnskaberne nævnes Indkjøb af Bibler, Ny Testamenter, Davids Psaltere, Evangeliebøger, Salmebøger, Katekismer, A-B-C'er og Sangbøger til Korsang. Religionsbøgerne brugtes som Læse-

bøger. Skolen anskaffede ligeledes Rokke, Hasper og Garnvægte og afholdt Udgiften til Silke og Navneklud. Inventariet var meget tarveligt. Man havde lange umalede Fyrretræsborde og det dobbelte Antal Bænke; altsaa sad der en Række Børn ved hver Side af Bordet*). I alle Skoler var der Heldagsundervisning med delt Skoletid. Ved Helliggejstes Skole f. Ex. var Skoletiden oprindelig om Sommeren Kl. 6—10 og 1—5, om Vinteren Kl. 7—11 og 1—5, senere: om Sommeren Kl. 7—11 og 1—5 og om Vinteren Kl. 8—11 og 1—4. I nogle Skoler blev der givet tidligere fri Onsdag og Lørdag Eftermiddag. Da en Del af Undervisningen om Vinteren maatte gives ved Lys, nævnes Lamper jævnlig blandt Skoleinventariet. I enkelte Skoler vare Drenge og Piger adskilte ved Undervisningen, i andre gjennemførtes denne Adskillelse først langt senere. Klasseinddelingen var selvfølgelig mangelfuld, dog foreligger der allerede 1710 fra Sognepræsten ved Helliggejstes Kirke et Forslag til en Klasseinddeling i den ham underlagte Skole; men det blev ikke udført.

I ethvert Sogn skulde Sognepræsten henvise Børnene til Skolen, efter først at have overhørt dem for siden at kunne dømme om deres Fremgang. I det hele vare Sognepræsterne de stadige Tilsynsmænd med Undervisningen, og de synes ofte med stor Nidkjærhed at have varetaget denne Gjerning. Naar Præsten fandt Børnene saa vel underviste, at de kunde udskrives af Skolen, skulde de „sættes til Haandværk eller rekommanderes til Direktørerne for Kom-

*) Ved Helliggejstes Skole anføres følgende Bøger som Skolens Ejendom 1709: „Peder Nyborrigs danske Bibel in octavo, meget gammel. Lassenii Bibliske Spørsmaal, samt Catechismi Melk og Tyggemad i eet Bind. 6 ordinaire smaa Psalmebøger for Børnene. 1 Kingos Psalmebog for Skoleholderen. 3 Donat. 3 Auror." — og 1735: 1 Bibel, 6 Bibelhistorier, 4 Speners Katekismer, 17 Katekisme-Forklaringer, 21 smaa Katekismer, 4 Davids Psaltere, 6 Lodbergs Katekismer og 6 Thestrups Katekismer.

pagnierne at fare til Søs" eller „sættes til Manufakturer, Kunster, Haandværker og Handel, som de har Lyst til. De, som bekvem Nemme og Lyst dertil have, kan og sættes i Vor Frue Skole" (Latinskolen).

Helliggejstes Skole, der oprindelig havde samme Formaal som de andre, synes senere at være bestemt til at indtage en noget højere Plads som en Art Borgerskole, i det der den 5. Marts 1705 udgik fra Magistraten en saakaldet „Indstiftelse og Anordning" for denne Skole, hvori bl. a. fandtes følgende Bestemmelser. Børnene skulde undervises foruden i de tidligere nævnte Fag i Dansk og Tysk og gives saa megen Kundskab i Latin, at de ret kunde bogstavere de latinske Ord, som bruges i den danske Stil. Skoleholderen maatte for Betaling antage saa mange Børn til Undervisning, som han antog at kunne forestaa, dog skulde et Antal af mindst 10 Borgerbørn, „fødte og baarne af bekjendte, skjønt forarmede, dog ærlige Forældre" optages uden Betaling. Skoleholderen skulde hver Dag møde med Børnene i Kirken og holde Bøn og Sang. Om Søn- og Helligdage skulde han i Kirken undervise de Tjenestetyende i deres Salighedssag, som attraaede det, og „paa det at endog fattige Børn, som slet intet vidste, kunde ogsaa blive oplærte," skulde nogle af de øverste Disciple i Skolen tage saadanne smaa og umyndige for sig i Koret og undervise dem i Katekismens Ord. For denne Søndagsundervisning erholdt 2 Disciple hver 8 Sk. om Ugen og 2 hver 4 Sk. „De, som med Stimen og Raaben nede i Kirken forhindrede baade Læreren og de lærende, skulde af en Fattigfoged baade med skikkelig Medfart og med Føjelighed ligesom og med Trusel drives op at lære noget med." — Den Afvigelse fra Fundatsen, som paatænktes ved denne Anordning, blev dog næppe gjennemført. Der lærtes i Begyndelsen lidt Latin i denne Skole*); men for

*) 1709 kjøbtes 4 Donater og 2 Aurorer „til at øves noget udi Latinen." Men i senere Inventarielister nævnes ingen latinske Skolebøger.

øvrigt optræder den i Regnskaberne med lignende Lærerpersonale og Undervisningsapparat som de øvrige Kirkeskoler.

Som Vidnesbyrd om, hvorledes hin Tid fattede Skolens Opgave, meddeles nedenfor de væsentligste Punkter af Frue Kirkeskoles Fundats vedrørende Lærerne og Undervisningen. I de andre Skolers Fundatser findes tilsvarende Bestemmelser.

„Til Skolemestere og Hørere skal af Sognepræsten antages saadanne Studiosi, som ere skikkelige, ædru, gudfrygtige og vel i deres Salighedssag grundede, som kan skrive vel og regne og have deres Examen Theologicum sustineret. Til Læremoder skal antages af Sognepræsten en Kvinde, som er ved 40 Aar eller over, ugift, om hvis Gudsfrygt, Stadighed og Skikkelighed, Renlighed og Forstand haves god Bevis, og er desforuden forsvarlig grundet i Børnelærdommen til at undervise andre.“

„Skolemesteren og Hørerne skulle holde Børnene til Gudsfrygt, og hvad de i deres Katekismo eller bibelske Bøger og Evangelier lade dem læse, skal de grundig give dem Forstand af, og med slig Andagt undervise dem, at det kan gaa dem til Hjærtet, hvad de lære. Det samme skal Læremoder gjøre med Pigebørnene.“

„Hvad Straf og Tugt Pigebørnene skal have, skal de af deres Læremesterske alene have og ikke af Skolemesteren, Hørerne eller nogen anden Mandsperson. Skolemesteren og Hørerne skulle holde Drengebørnene til Tugt, Skikkelighed og Renlighed i deres Klæder, og for al Uskikkelighed i Sæder og Klæder alvorligen laste og revse dem. Men særdeles befales det Læremoderen, at Pigebørnene til Tugt udi Lader og Adfærd, til Nethed og Renhed i deres Klæder holdes, saasom Kvindekjønnet ikke alene selv bør være renligt, men maa endog desforuden holde Mandkjønnet rent.“

„From og sagtmodig skal saa vel Skolemesteren og Hørerne som Læremoderen omgaas Børnene, og ikke uden vigtig Aarsag (og naar det til deres bedste er) straffe dem.

Stok, Svøbe, Krabask eller sligt maa de ikke dertil bruge, ikke heller ved Haaret haardelig rive og slæbe dem. De bør ogsaa med Ord at straffe dem, naar de det fortjener, men vogte sig for at give dem Øgenavn, hvormed de ikke alene selv synder, men endog giver Ungdommen ondt Exempel. Men for al Ting skal de vogte sig for, at de ikke bander dem eller sværger i deres Nærværelse, at Gud ikke skal fortørnes, og al deres Lærdom være spildt, naar Gud tager sin Naade fra dennem.“

„Bøn, som om Morgenen eller Aftenen holdes, bliver efter Luthers Katekismi Maade i al Andagt og Enfoldighed, saa og bliver de beskikkede Salmer og Bønner, som paa Børnenes Optugtelse passer sig, ligesom de ordinerede og trykte ere, at bruge. Men Bønnen skal læses af en af Disciplene selv, og kan der udvælges 6 eller 8 dertil af de bedste, som lydeligst Røst haver, som hver sin Morgen alternerer. Efter at Bøn og Sang efter den foresatte Maade er til Ende, læses et Kapitel i Bibelen, i lige Maade af Disciplene, hvilket Skolemesteren i Drengeskolen og Læremoderen i Pigeskolen korteligen beder dem give Agt paa og i ganske kort Indhold siger dem Meningen deraf, og beslutter saa med det sidste Vers af: „Af Adams Fald er plat fordærvet.“ Om Eftermiddagen, naar Børnene samles, læser de igjen et Kapitel i Bibelen, førend Informationen begynder, paa samme Maade som om Formiddagen. Men naar Bøn skal bedes Morgen eller Aften, opvækker Lærerne Børnene til en ret Andagt, baade med Ord og Exempel, i det de hellige sig selv til Bønnen efter Guds Ord.“

„Om Formiddagen læses der, om Eftermiddagen læses og skrives. De, som regner, gives dertil 2 Timer om Formiddagen. Om Mandag Eftermiddag skal det gjennemgaas, som om Tirsdagen i Kirken vorder katekiseret.“ To Gange om Ugen holdtes Katekisation i Kirken, om Tirsdagen af Præsten, om Søndagen af Skolemesteren. Hørerne skulde være til Stede herved og undertiden selv øve sig i at katekisere. „Men for al Ting skal de vare sig, at de

ikke i Kirken retter hverandre eller siger hverandre imod, imedens en af dem katekiserer, at der ikke skal komme Forargelse; thi al Admonition og Paamindelse bør at være i deres Kammer alene, broderlig, mild og kristelig."

Alle Skolerne anvendte en ikke ubetydelig Sum til Brød og Klæder for de fattigste Børn; i Helliggejstes Skole fik nogle desuden Penge. De lærde Skoler havde for længst haft slige Understøttelser til fattige Disciple; men i Kirkeskolerne fik de forøget Betydning ved at forebygge en Del af de Skoleforsømmelser, der hidrørte fra Mangel paa Klæder eller fra Børnenes Medhjælp til Familiens Underhold. Enhver Skole uddelte efter sin Evne, og selv ved den enkelte Skole varierede Uddelingens Størrelse til forskjellige Tider, alt efter Skolens Formuesvilkaar. Sognepræsterne vare i Regelen virksomme for at forøge Uddelingen, naar nye Legater kom til. Understøttelserne i Klæder vare enten fuld Klædning*) eller Hoser og Sko. De sidste uddeltes i større Antal, undertiden til alle Skolens Elever. Udgiften til Klæder var derfor ofte Skolernes største Udgiftspost. Brøduddelingen skete i Begyndelsen daglig, men forandredes i nogle Skoler til en ugentlig Uddeling af større Brød. Ved Nikolaj Skole f. Ex. havde de Børn, der fik Brød, fra 1716 modtaget daglig „1 grov Skillingsbrød, saakaldet Skofte, som man ellers giver Heste"; men fra 1751 fik de hver Lørdag „et godt og sundt 7 Sk.s Rugbrød ugentlig, der efter den af Magistraten satte Taxt vejer 6 med 7 Pund". (Vægten forandredes selvfølgelig efter Prisforandringerne). I Helliggejstes Skole fik Skolemesteren Tilgiften paa Brødet.

Disse materielle Understøttelser, som gik jævnsides Undervisningen, have sikkert været af stor Betydning paa

*) Ved Helliggejstes Skole bestod en Klædning 1710 af følgende Stykker. For en Dreng: Kjole, Vest, Buxer, Hat, et Par Strømper, et Par Sko, to Skjorter og to „Klude". For en Pige: Trøje, Skjørt, to Huer, et Par Strømper, et Par Sko, to Særke, to Forklæder og to Tørklæder.

en Tid, da Fattigvæsenet endnu var i sin Barndom; thi Forordningen af 1708 var vel en Begyndelse til et ordnet Fattigvæsen; men dets Organisation var meget mangelfuld indtil 1771.

Da Befolkningen vedblev at omfatte Skolerne med Velvilje, og nye Legater kom til, voxede Formuen, saa meget mere som man aldrig lod de aarlige Udgifter stige til Renteindtægtens Beløb.*)

Antallet af de offentlige Skoler var imidlertid utilstrækkeligt i Forhold til Folkemængden, hvorfor Biskop Worm mod Slutningen af sin Embedstid foreslog Regeringen at oprette flere Skoler, da der gik mange fattige Børn uden Undervisning; vel fandtes der, bemærkede han, i ethvert Sogn Skoler med 2 Lærere, men der var i Regelen 100 Børn i hver Skole, saa at det forekom ham „underligt, at to Mennesker kunne oplære saa mange, men fast umuligt, at de kunne bestyre flere“. Biskoppen fik derfor ved Reskr. af 22. Febr. 1737 Paalæg om at gjøre Forslag til Oprettelse af flere Skoler med egne Lærere; men da Worm døde samme Aar, er Sagen vel dermed stillet i Bero.

Om de bestaaende Skolers Utilstrækkelighed foreligger der ogsaa Vidnesbyrd fra selve Kirkeskolerne. I en Skrivelse til Magistraten af 18. Jan. 1751 fra Præsten Kaasbøll ved Helliggejstes Kirke hedder det om den ham underlagte Skole: „Som Mængden og Tallet af Skolebørnene er bleven temmelig stort, saa er Skolehuset bleven for trangt; thi Børnene, som nu ere næsten 100 i Tallet, kan næppe

*) 1759 udgjorde de danske Skolers Legatformue (efter Hofman):

Frue	Skole....	13642	Rd.
Trinitatis	—	4492	-
Helliggejstes	—	21470	-
Nikolaj	—	13350	-
Holmens Korskole..		1500	-
Laxegadens Skole...		10960	-
Frelsers	— ...	2550	-
	I alt...	67964	Rd.

rummes dèr uden at sidde fast ovenpaa hinanden, langt mindre kan man antage nogle flere, som vel kunde højlig trænge formedelst Forældrenes og Anrørendes Fattigdom, hvilke dagligen strømmer til i stor Mangfoldighed og indstændelig forlange at faa derind, paa det de ikke skal løbe paa Gaden og lære Udyd og Ondskab". Efter hans Forslag toges Hørerens Lejlighed til Skole for Pigerne, Drenge og Piger bleve adskilte under Undervisningen ved et Gitterværk, Børnetallet blev forøget til 120, en ny Hører (Tredjelærer) ansattes, og begge Hørerne fik Huslejegodtgjørelse.

Børneantallet og Lærerkræfterne i Kirkeskolerne angives 1764 saaledes af Pontoppidan:

Helliggejstes Skole..	c. 120	Børn;	3	Lærere	og Lærerinder.
Nikolaj — ..	c. 130	"	3	—	" —
Frue — ..	c. 150	"	4	—	" —
Trinitatis — ..	c. 70	"	2	—	" —
Holmens Korskole .	15	"	2	—	" —
Laxegadens Skole..	100	"	4	—	" —
Petri — ..	50	"	2	—	" —
Frederiks — ..	100.				

Om Frelsers Skole oplyses intet.

— ———

For Børn af Sø- og Landetatens Mandskab sørgede Regeringen ved Oprettelsen af særlige Undervisningsanstalter. Af **Skoler for Søetatens Børn** fandtes der — foruden Korskolen, Nyboders og Laxegades Skole — i en af Laboratoriebygningerne paa Kristianshavn den saakaldte Laboratorieskole. Det vides ikke, naar den er oprettet; men da Læreren fra først af toges blandt Underarkeliemestrene, og der kun optoges Børn af Tøjhusets Mandskab som Elever, har Skolen vel oprindelig haft et rent fagligt Formaal. Den sidste militære Lærer døde i Pesten 1711. Paa Grund af Krigen

var der ingen Lærer før 1717; men fra den Tid af var der stadig en Skolemester, som underviste Børnene i de sædvanlige Elementærfag. De første af disse Lærere lønnedes vedblivende som en Underarkeliemester; men senere fik Læreren Løn af Kongens Zahlkammer. En Del af Børnene i Skolen erholdt „Kongens Kost og Klæder“.

Medens denne Skole altsaa indtog en Særstilling i Forhold til de andre Børneskoler, stiftedes derimod i Kristian den sjettes Tid tre Skoler i Holmens Sogn, der udelukkende vare Almueskoler. De to første af disse oprettedes i Følge Forslag til Kongen af Holmens Provst J. Kjærup af 28 Maj 1731. I Motiveringen til dette Forslag hedder det, at „i de nye Boder er i Kristian den fjerdes Tid forordnet en Skole for de fattige Holmens Skibsfolks og Arbejderes Børn, hvorfor en Skolemester nyder aarlig 50 Rd. Løn og Skipperkost med fri Bolig og Brænde. I denne samme Skole nyde nu ogsaa et Tal af 80 Børn Undervisning. Men som der indfinder sig daglig hos mig en stor Mængde af samme Nyboders fattige Folk ved Holmen, der begjærer fri Skolegang til deres Børn, og bemeldte Skolemester ej kan overkomme at læse for flere“, saa foreslaar Provsten at oprette nye Skoler, og tillige oplyser han, at foruden de Børn, der gik i Nyboders Skole, „findes der 3 à 400 Børn endnu, der løber paa Gaderne, lærer ondt og opdrages til Vildfarelse og Guds Fortørnelse og deres Sjæls Skade“. Ved kgl. Resol. af 1733 oprettedes to nye Skoler, hvortil Udgiften udrededes af Søkvæsthuset, der var en Forsørgelsesanstalt for Søetatens fattige. Den ene af dem, Skolen paa Kvæsthuset, fik Lokale i dettes Bygning ved Nyhavn, og til denne Skole henvistes alle de af Søetatens Børn, som fandtes tiggende paa Gaden eller bleve indsatte for Uorden. Den anden, Skolen i Adelgade eller Pelikanens Skole, var bestemt for Børn af Kvæsthuspensionister og havde et lejet Lokale, der en Tid lang var i nævnte Gade. Børn af de Matroser, der boede paa Kristianshavn, skulde søge Adelgades Skole; men da Vejen var lang, be-

gjærede Forældrene ofte Undervisning for deres Børn af Læreren ved Laboratorieskolen. I den Anledning forøgedes denne Lærers Løn, der hidtil var 64 Rd. 4 Mk. aarlig, med en Mands Kost, imod at han foruden Tøjhusets Børn tillige underviste Matrosbørnene fra Kristianshavn.*) Herved fik Skolen saa stærk Tilgang, at dens Lokale to Aar efter maatte udvides.

Endelig oprettedes i Følge kgl. Resol. af 15 Marts 1743 Skolen paa Gammelholm, der oprindelig var bestemt for 180 Drenge af Søfolk og Haandværkere, som stode i Kongens Tjeneste. Foruden Hovedlæreren var der ved denne Skole ansat „en Ritzemester“, der underviste 3 Dage om Ugen.**)

For samtlige Bremerholms Skoler udgik der den 8. September 1759 en udførlig „Anordning“, i hvilken der bl. a. nævnes, hvor mange Børn enhver Skole var beregnet paa. Korskolen var for 15 Drenge, Skolen i Laxegade for 60 Drenge og 40 Piger, Broens Skole for 60 Børn, Skolen i Adelgade for 60, Kvæsthusskolen for 40, Laboratorieskolen for 60, og Skolen paa Gammelholm for saa mange Børn, som Holmens Chef fastsatte. —

Paa lignende Maade som Søkvæsthuset tog sig af Søetatens fattige, skulde Krigshospitalet sørge for Landetatens, og paa dets Bekostning oprettedes i Kristian den sjettes Tid i lejede Lokaler **4 Garnisonsskoler for Soldaterbørn.** Garnisonspræsterne skulde have Tilsyn med Undervisningen og tillige i Følge Reskr. af 11. April 1738 gjøre Indstilling om Lærernes Kaldelse til Direktørerne over Krigshospitalet,

---

*) Kgl. Resol. angaaende Søetaten i Marineministeriets Arkiv.

**) Ogsaa de ældre Holmens Skoler vare Gjenstand for Regeringens Omsorg. I Følge kgl. Resol. af 13 Februar 1748 skulde de kongelige Skuespillere aarlig give en Forestilling til Indtægt for Korskolen, og i dette Øjemed opførtes nævnte Aar „Oraculet“ og „Scapins Skalkestykker“. 1749 og 50 gaves ogsaa Forestillinger til Fordel for Skolen, men siden ophørte de.

som havde Kaldsretten. Hver Lørdag skulde Læreren indgive Fortegnelse over de forsømmelige Børn til vedkommende militære Afdeling; men denne Forholdsregel er næppe bleven gjennemført; thi i Skrivelse fra Generalitetet til Kjøbenhavns Kommandant af 17. Juni 1747 paalægges det ham at sørge omhyggelig for Soldaterbørnenes Skolegang, da deres Antal var aftaget i Skolerne, men tiltaget stærkt paa Gaden. 1764 angiver Pontoppidan Børnetallet til 150. De fire Skoleholdere forrettede tillige Kateketers Embede og lønnedes hver med 112 Rd. aarlig samt Bolig og Brændsel.

Det private Skolevæsen i Hovedstaden havde ogsaa været Gjenstand for den nidkjære Christen Worms Omsorg. I en Indstilling til Regeringen 1707 gjorde han opmærksom paa, at den Vankundighed, som han ved Overhøring i alle Byens Kirker havde fundet hos Ungdommen, skrev sig fra „Skolemestrenes Enfoldighed, hvilke lade sig betale af Forældrene, hvis Børn de skulle oplære, da de dog selv véd mindre end intet“. Da ikke en eneste Skolemester i Worms Provsti i Henhold til danske Lovs 2—8—14 var bleven overhørt af Sognepræsten og derpaa ansat af Magistraten, androg han paa, at dette maatte ske, hvilket ogsaa indskærpedes ved Reskr. af 4. Juli 1707. I Pestens Tid 1711 blev ogsaa det private Skolevæsen sat meget tilbage, hvorfor Frederik den fjerde efter Forslag af Kjøbenhavns Magistrat og Biskop Worm den 12. Juni 1716 lod udgaa en almindelig Forordning angaaende danske Skoler og Skoleholdere i Kjøbenhavn, hvori fastsættes almindelige Regler for Skolehold. Enhver Lærer skulde bekjende sig til den augsburgske Konfession. „Ingen maa holde Skrive- og Regneskole alene uden tillige at lære Børnene deres Kristendom. Har han ikke dertil den fornødne Kundskab eller Gave, maa han holde i sit Hus en bekvem Person, som tilforn af Sognepræsten er overhørt, til at oplære Ungdommen

i Gudsfrygt; ej heller formenes dem, som undervise i Kristendom og dertil have et godt Pund, men ej den fornødne Erfaring i Skriven og Regnen, at holde i deres Skoler en Person til at undervise Ungdommen derudi.“ Børnene skulde undervises paa deres Modersmaal, og kun de af Universitetets teologiske Fakultet approberede Bøger maatte bruges. De Kvinder, som vilde nedsætte sig som Lærerinder, skulde ligesom Lærerne overhøres af Præsten og beskikkes af Øvrigheden, hvorhos de i Fremtiden kun maatte undervise Pigebørn og Drenge under 4 Aar. „Hvor Skolemesteren har en god og i Guds Ord kyndig Hustru, maa hun, naar hun tilforn er overhørt af Sognepræsten, undervise Pigebørnene i Gudsfrygt, som da kunne være i et Kammer for sig selv under hendes Opsyn, og han eller den Person, som han dertil holder, kan da visse Timer lære dem Regnen og Skriven, saafremt hun ikke selv har den fornødne Erfarenhed.“ Drenge og Piger skulde være adskilte ved Undervisningen. Under Straf af store Bøder skulde enhver Skole møde til Katekisation og Provstevisitats i Kirken. Som en formentlig Sikkerhed for at Skolebestyrerne førte et hæderligt Levned, skulde hver Skoleholder og Skoleholderske tages i Ed og udstede et skriftligt Revers om at efterleve Forordningen. Endelig sikredes der Lærerne Fritagelse for Byens Tynge og Tjeneste.

1721 angives de private Skolers Tal til 36, og 1764 fandtes der i Følge Pontoppidan foruden de offentlige Skoler, „mange Skrive- og Regneskoler, item nogle franske og tyske Pensionsanstalter.“

Den menneskekjærlige Omhu for fattige Børn, som viser sig i Kirkeskolernes hele Ordning, fremtræder under Frederik den fjerde endnu tydeligere ved Oprettelsen af en særlig Anstalt for forældreløse Børns Opdragelse, nemlig **Vajsenhuset.** Det danske Vajsenhus skulde være en Efter-

ligning af Franckes Vajsenhus i Halle; men i Modsætning til dette blev det grundlagt af Regeringen. Dog afslog man ikke Hjælp af den private Godgjørenhed, ligesom der ogsaa indrømmedes den private Erfaring nogen Indflydelse ved dets Indretning og Bestyrelse. Den 8. April 1720 blev der ved kgl. Reskr. bestemt 2000 Rd. aarlig af Postkassen til Vajsenhuset. Krigen med Sverige havde forhindret, at det blev oprettet tidligere. Direktionen overdroges til Missionskollegiet, hvis Sekretær blev den første Inspektør og Forstander. Dog anmodedes tre kjøbenhavnske Borgere om at være Kuratorer. Kongen omfattede Sagen med Interesse, saa at han foruden det nævnte aarlige Bidrag skjænkede Vajsenhuset 60000 Rd. af Postindtægterne, 11500 Rd., som vare tilfaldne ham i Prisepenge, og et Legat paa 6132 Rd.; endvidere den prægtige Gaard paa Nytorv, der af Kristian den femte var bleven indrettet til et Ridderakademi, som dog ophævedes 1710, og endelig værdifulde Privilegier, navnlig Eneret til at forlægge Bibler og Katekismusforklaringer. 1721 udstedtes en Opfordring til private om at støtte Vajsenhusets Oprettelse med frivillige Bidrag, og paa denne Maade indkom i Aarene 1721—1740 over 30000 Rd. Senere aftoge Gaverne; men de udgjorde dog til Aarhundredets Slutning i alt over 77000 Rd. Fremdeles erholdt Vajsenhuset en ved Konventhuset (det almindelige Fattigvæsen) staaende Kapital af 26500 Rd., mod at det efterhaanden indtog under Forsørgelse samtlige 107 Børn i Konventhuset, alle fra Kjøbenhavn (71 forældreløse og 36 Hittebørn). Ved Reskript af 6. November 1739 bestemtes det endog, at Konventhuset kunde sende saa mange af Fattigvæsenets Børn til Vajsenhuset, som der var Plads til i dette, selv om disse ikke opfyldte alle fundatsmæssige Bestemmelser. Til Gjengjæld mødte Vajsenhuset Beredvillighed hos Magistraten, naar det søgte Hjælp hos Fattigvæsenet til Anbringelse af vanføre eller moralsk fordærvede Børn. Meget vanartede Børn sendtes undertiden til Møns Tugthus.

Efter at enkelte Børn allerede tidligere vare understøttede af Direktionen, aabnede Vajsenhuset sin egentlige Virksomhed paa Kongens Fødselsdag den 11. Oktober 1727 med 24 Drenge og 20 Piger. Der var 4 Lærere, en Læremoder og en Spisemester foruden Tyende. I Fundatsen af 21. Juli 1727 hedder det, „at mange fattige Børn formedelst Pest, Krig og andre Tilfælde ere blevne fader- og moderløse, hvilket har foraarsaget, at nogle af dem, formedelst Mangel af Tilsyn, blive Krøblinge og vanføre, andre henfalde til Tryglen og Betlen, og at begge Dele hengaa uden Gudsfrygt og Optugtelse og lære intet godt, hvorved de kunde blive det algemene bedste til Nytte og selv i Fremtiden fortjene deres Føde," hvorfor det er Kongens Vilje, „at saadan vildfarende Ungdom bliver opfostret i Gudsfrygt og tillige opdraget i Videnskaber, hvoraf bekvemme Personer kan tages til Kunster, Haandværker og andre Forretninger." Undervisningen skulde omfatte de sædvanlige Elementærfag. Pigebørnene skulde tillige lære „at to, spinde og sy, saa og anføres til at koge og lære andre Kvindekjønnet fornødne Videnskaber, hvormed de en Gang i godt Folks Tjeneste kunde vinde deres Brød," derimod skulde Drengene gjøres dygtige „til at tjene hos Kongens Betjente, Kjøbmænd og andre godt Folk eller til at lære et Haandværk." Maalet blev altsaa sat mindre højt end i den foreløbige Instrux af 22. Juli 1720, der vilde give Drengene en saa udvidet Undervisning, at de kunde dimitteres til Universitetet. Man slog ogsaa af paa de oprindelige Planer om at gjøre Vajsenhuset til en Fabrik og Handelsanstalt. Dog efterlignede man Vajsenhuset i Halle ved at indrette et Apotek, en Boghandel og et Bogtrykkeri i samme Bygning som Opdragelsesanstalten. Vajsenhuset havde endvidere Kirke med egen Præst og egen Kirkegaard. Ligeledes havde det sin egen Jurisdiktion.

I Følge Planen for Børnenes Opdragelse skulde de vækkes om Sommeren Kl. 6 og om Vinteren Kl. $6^1/_2$. Dagen skulde begynde og slutte med fælles Andagt. Undervisningen med-

deltes til Kl. 10 paa Læseskolerne, fra 10 til 12 og 2 til 4 paa Haandgjerningsskolerne og fra 4 til $6^1/_2$ atter paa Læseskolerne. Onsdag og Lørdag Eftermiddag havde Børnene fri Kl. 4. Om Søndagen vare Børnene i Kirke om Formiddagen og til Katekisation om Eftermiddagen. De skulde klædes ens, men saaledes, at ogsaa godt Folks Børn ikke behøvede at skamme sig ved Klæderne. Kuratorerne skulde have Tilsyn med Økonomien og holde ugentlige Møder med Inspektøren; deres Hustruer skulde have Indseende med Pigernes Klæder.

„Opdragelsen har ikke været forfinet. Da der gik for meget Klæde med, blev det vedtaget, at Drengene i Stedet for det ene Par Klædesbuxer skulde have et Par Læderbuxer, og da der gik for mange Tinskeer itu, skulde Børnene spise med Jærnskeer. Stiftelsesdagen, den 11. Oktober, fik de alle nye Klæder. Tugten var alvorlig, og man gik grundig til Værks. I et Direktionsmøde 1735 blev det vedtaget, at 2 Vajsendrenge, der vare løbne fra deres Mestere, skulde offentlig for alle Børnene og af Børnene selv piskes. I et andet Møde idømtes 2 Pigebørn, der flere Gange havde stjaalet, den Straf, først i alle Børns Paahør at formanes og tilrettesættes offentlig af Præsten, derefter i Pigebørnenes Nærværelse at straffes af Læremoderen og endelig nogle Dage at indsættes paa Vand og Brød og saa længe i Spisetiden knælende se Børnene spise. Og da en Præceptor klager over en Drengs haardnakkede Ondskab, der ved ingen Skoledisciplin kunde bøjes, resolverede Direktørerne, at han ved første Ondskabs Øvelse paa 1 Maaned eller noget længer skulde sættes i Børnehuset“ *). I det hele taget bar dog Stiftelsens opdragende Virksomhed god Frugt, især da man med Samvittighedsfuldhed sørgede for Børnenes Anbringelse efter Konfirmationen.

Allerede 1728 havde Vajsenhuset 100 Børn at forsørge. I dette Aar nedbrændte dets Bygning fuldstændig i den

---

*) A. Exner: Skoleprogram ved Vajsenhusets Examen 1878.

store Ildebrand; men 1731—34 opførtes paa samme Sted en ny og anselig Bygning, der snart efter næppe kunde rumme det stigende Antal Børn. I Overensstemmelse med Fundatsen oprettedes 1736 i Vajsenhuset en Skole for fattige Børn (Charitéskolen), som kun fik fri Undervisning og de Klæder, Vajsenhusbørnene lagde af. Denne Skole havde vel Lokale i Vajsenhuset og bestyredes af sammes Direktion, men var i øvrigt en særskilt Skole med egne Lærere. Den var grundlagt ved private Gaver; men da disse toge af, og Skolen Aar for Aar havde Underskud, hævedes den 1763 for Pigernes Vedkommende og et Par Aar senere for Drengenes. Efter Pontoppidans Forslag oprettedes 1741 i Vajsenhuset en Knipleskole, der bestod til 1754.

Med Konfirmationens Indførelse 1736 kan Pietismens Virksomhed for Ungdommens Undervisning betragtes som afsluttet for Kjøbenhavns Vedkommende; thi Kristian den sjettes Skolelove vedrørte ikke Hovedstaden.

I en Aarrække slumrede nu Interessen for Skolevæsenet; kun enkelte Skoler eller Opdragelsesanstalter bleve stiftede, og de fremkaldtes lige saa meget af Tidens Nidkjærhed for at fremhjælpe indenlandske Manufakturer som af human Interesse for fattige Børn. Tilvirkningen af indenlandske Tøjer bredte sig til alle Skole- og Fattiganstalter. Almisselemmerne ved Kjøbenhavns Fattigvæsen maatte give sig af med Spind, Børnehuset drev en lignende Industri, for fattige Børn oprettedes „Kniplestuer“, Garnisonsskolerne bleve „Strikke- og Læseskoler“, og fra 1756 indrettedes med kongelig Understøttelse Uldspinderier ved Kirkeskolerne, først ved Helliggejstes og senere ved Frue og Holmens Skole. Den samme Interesse var ogsaa virksom ved Stiftelsen af **Opfostringshuset**. Den 16. Marts 1753, samme Aar som Basedow indkaldtes til Danmark, befalede Frederik den femte Nedsættelsen af en Kommission, der under Bernstorfs For-

sæde skulde udarbejde Planen til et Opfostringshus. I Fundatsen af 29. Juni 1753 hedder det: „Eftersom enhver retsindig kristen Regent lader det være en af sine største Omhyggeligheder at se Ungdommen vel optugtet og artet og jo mere og mere forbedret ved sømmelig Opdragelse og Undervisning fra første dertil bekvemme Tid udi Gudsfrygt og gode Sæder samt Øvelse udi saadanne Haandgjerninger. som ved tiltrædende Alder kunne være baade dem selv og andre til Gavn og Tjeneste, at de ikke opvoxe udi Vankundighed, Gud til Fortørnelse og andre til Forargelse, eller udi Ørkesløshed, det almindelige til Besværing og Byrde," saa besluttede Kongen „at lade indrette og fundere et særdeles Etablissement til at underholde og forsørge 200 fattige Drengebørn for det første, indtil Middel og videre Udvej ses til et større Antal."

Børnene skulde optages saa vel fra Landet som fra Hovedstaden i en Alder af 5 til 12 Aar og forblive der til Konfirmationsalderen. De skulde undervises „udi deres Kristendom grundig, udi Læsen og Skriven tilstrækkelig, og udi Regning lidet til Fornødenhed, men ellers udi intet andet Videnskab, af hvad Navn det have og under hvad Prætext det end være kunde." Derimod blev der lagt særdeles Vægt paa Arbejdsvirksomheden; Børnene skulde „sættes og vænnes først til Spinden af Ulden og Linned og til Strikken, siden til Væven og andet i Fabrikken forefaldende Arbejde." Efter deres Afgang fra Stiftelsen skulde de anbringes hos Fabrikører, handlende eller søfarende, som mod en Kjendelse af 50 Rd. til Stiftelsens Fond fik vedkommende Dreng i Tjeneste for Kost og Klæder til hans 24de Aar under Opfostringshusets Værgemaal. Paa Stiftelsen skulde Drengene have „nødtørftig, men dog ikkun ordinær Føde og Klæder, saa haardt som Sundheden vil tillade, og saaledes opfødes og opdrages samt vænnes til ideligt Arbejde, at de kunne anse hver Employ og Condition, som dennem siden tilbydes, for en Forbedring i deres Vilkaar."

En af Kongen udnævnt Direktion med J. H. E. Bern-

storf i Spidsen affattede Reglementet for Stiftelsen, i hvilket Enkelthederne ved dens Virksomhed bleve foreskrevne meget minutiøst. Børnene fik kun boglig Undervisning 2 halve Dage om Ugen, men skulde dog være i Virksomhed fra Kl. 5 om Morgenen (om Vinteren 6) til Kl. 9 om Aftenen. Fritid kjendtes kun om Søndagen, paa hvilken de efter at have været til Gudstjeneste og Katekisation maatte lege eller spasere ud under Opsyn af en Lærer. De skulde gaa klædte i de paa Stiftelsen tilvirkede Tøjer og lære selv at sy og istandsætte deres Dragt*).

Anstalten styredes af en Forstander, som dog i en Aarrække kun var økonomisk tilsynshavende; Undervisningen besørgedes af Studenter, og det daglige Tilsyn med Børnene af Kvinder. Økonomien overdroges til en Spisemester, der oppebar $5^1/_2$ Sk. daglig for hver Drengs Kost, og to Haandværksmestre forestode Arbejdsvirksomheden.

For at tilvejebringe de fornødne Pengemidler foretoges en Indsamling over hele Landet, hvorved der indkom henimod 50000 Rd. Heraf gav Kongehuset Fjerdeparten, og Bernstorf 4000 Rd. Desuden skjænkede Kongen Grunden til Bygningen. Ligesom Reskr. af 15. September 1745 havde tillagt et paatænkt Vajsenhus i Kristiania Indtægten af et Lotteri, saaledes fik Opfostringshuset Eneret i 20 Aar paa et Generallotteri imod en aarlig Afgift til Fattigvæsenet, og ved Reskr. af 17. Avgust 1764 udvidedes denne Ret til at gjælde endnu 10 Aar imod en yderligere Afgift til Fattigvæsenet og Kristians Plejehus. Endvidere havde Opfostringshuset en fast aarlig Indtægt af en Kol-

*) Til daglig Brug vare Børnene klædte i gule Skindbuxer, grønne Vadmels Veste med sorte Ærmer, Kattuns Halstørklæder, lange Dynevaars Kitler, grønne Huer, blaa Uldstrømper og Sko med Messingspænder. Til Helligdagsbrug havde Børnene grønne Kjoler med Messingknapper, grønne Buxer, gule Veste, linnede Halsklude og trekantede Hatte. Denne afstikkende Dragt gav Anledning til, at Børnene kaldtes „de grønne Drenge“.

lekt Nyaarsdag i alle Landets Kirker, og endelig sikrede adskillige sig Ret til at belægge en Plads ved Indbetaling af 300 Rd.

I Overgaden paa Kristianshavn opførtes til Stiftelsen en særlig Bygning, det senere Søkvæsthus, og her begyndte Virksomheden den 1. Oktober 1755. Foruden Spinde- og Vævestuerne fandtes der til Børnenes Brug: en Spisestue (der tillige tjente til Skolestue), 3 Sovesale og en Sygestue. I Begyndelsen trivedes Anstalten godt: den havde indtil 230 Elever og ejede 1771 over 138000 Rd. —

Et Opfostringshus for Piger stiftedes nogle Aar efter ved privat Initiativ af Præsten ved Frederiks tyske Kirke Josias Lorch. Det første Forslag til denne Stiftelse hidrørte fra Kammerherreinde Plessen, som ogsaa skjænkede betydelige Gaver til det kongelige Opfostringshus. En Del bemidlede Damer tegnede sig for Bidrag; Kongehuset, især Dronningen og Prinsesse Charlotte, støttede Sagen med Gaver, og den sidste paatog sig at være Anstaltens Direktrice og betalte for 10 Børn. Hun fik Lorch til at gjøre Begyndelsen 1755 med 25 Børn i et lejet Hus. 1760 opførtes i Prinsessegade paa Kristianshavn en tre Etages Bygning med Kjælder til Opfostringshuset. Den 29. December s. A. toges det nye Hus i Brug; der var den Gang 70 Pigebørn, 1764: 109 og 1774: 120. Disse Børn erholdt Opdragelse og Undervisning, Føde og Klæder i Stiftelsen, og da Hensigten var at uddanne dem til dygtige Tjenestepiger, beholdt man dem, indtil de vare i en Alder af 16—17 Aar, og underviste dem i al kvindelig Husgjerning. I Huset boede Plejefaderen, Plejemoderen, en Sypige, en Spindekone og Tyendet. De øvrige Lærere boede uden for Huset. Stiftelsen havde ingen Fond eller faste Indtægter; men fornemme Damer, især ved Hoffet, betalte for næsten alle Børnene. Nogle Damer holdt endog indtil 12 Børn i Opfostringshuset. Betalingen udgjorde 30 Rd. aarlig for hvert Barn. Omtrent samtidig med Stifterens Død 1785 blev Anstalten imidlertid ophævet. —

Ogsaa for Soldaterbørnene oprettedes i Frederik den

femtes Tid en Opdragelsesanstalt i Lighed med Opfostringshusene. Da de militære Forsørgelsesanstalter, som fandtes paa Ladegaarden og i St. Pedersstræde, ved kgl. Resol. af 15. Maj 1765 samledes i én Stiftelse, det senere saakaldte Kristians Plejehus i Store Kongensgade, bestemtes denne ikke blot til Forsørgelsesanstalt for gamle Soldater og Soldaterenker, men tillige til Opdragelses- og Undervisningsanstalt for Børn af de Soldater, der modtoge Understøttelse, hvorimod de øvrige Soldaterbørn ligesom hidtil skulde søge de særlige Garnisonsskoler. Børnene skulde ikke alene undervises i de sædvanlige Skolekundskaber, men ogsaa i Haandgjerning, og de kunde blive i Plejehuset til deres 16de Aar. Præsten ved Garnisonskirken skulde have Tilsyn med Undervisningen. Uagtet Stiftelsen kun var bestemt for i alt 100 Børn af begge Kjøn, fandtes der allerede efter faa Aars Forløb over 200.

Drengenes Opdragelse havde et militært Snit. De vare inddelte i Korporalskaber, og af hvert af disse udtoges en Kommandersergent, en Fourer og 4 Korporaler. Disse Drenge havde Epauletter og gik med Støvler, medens deres Kammerater maatte nøjes med Sko. Naar Klokken ringede om Morgenen, stode Drengene op og maatte klæde sig paa, vaske og rede sig under Tilsyn af Korporalen. Derpaa marscherede de ind i en stor Sal, hvor Kommandersergenten mønstrede dem og skrev en Rapport over hele Mandskabet og dets Fordeling til forskjelligt Arbejde i Dagens Løb. Derefter ringedes til Frokost, og Drengene marscherede nu i militær Orden til Spisesalen, hvor der før Maaltidet holdtes Bøn og Sang under Ledelse af en af Lærerne. Efter Frokosten blev der holdt Skole til Kl. 11, derpaa var der en Legetime til Kl. 12; men efter Middagsmaaltidet undervistes igjen til Kl. 5. Saa kom paa ny en Legetime, og Kl. 6 ringedes til Aftensmaaltid, ved hvilket atter blev holdt Bøn og Sang. Fra Kl. 8 til 9 var der „Skrive- og Regnetime“, hvorpaa hvert Korporalskab forføjede sig til Sengs. Saa ofte Vejret tillod det, anvendtes 1 à 2 Timer

om Aftenen til Militærøvelser i Stiftelsens Gaard eller paa Fælleden. Spind og andet Haandarbejde gik ved Siden af Skoleundervisningen. Lørdagen var udelukkende bestemt til Badning og Rengjøring. Søndag Formiddag vare Børnene i Kirke, og om Eftermiddagen havde de Tilladelse til at besøge Slægt og Venner.

Pigebørnene vare inddelte i Kammeratskaber, uden at disse dog havde Drengenes militære Disciplin. Pigernes intellektuelle Undervisning var af ringere Omfang end Drengenes. De bleve især underviste i Haandgjerning (endogsaa i Skræddersyning, Maaltagning og Tilskæring) samt i Vask, Madlavning og anden huslig Gjerning. Direktionen sørgede for, at Pigerne efter deres Konfirmation fik Tjeneste hos agtværdige Familier.

Et Par Gange om Aaret fik alle Børnene en Festdag med Dans og Leg: om Vinteren i deres Undervisningssale, om Sommeren paa Fælleden. Drengene marscherede der ud i Uniform og med militær Musik, og her dansede Børnene indtil Aften.

I Plejehuset var der to Skoleholdere, af hvilke den ene tillige var Degn. Oldfruen var Lærerinde for Pigebørnene. Undervisningen er næppe dreven vidt; thi mange Børn, som optoges i 12—13 Aars Alderen kjendte ikke engang Bogstaver, „hvilket hos Pigebørnene gaar saa vidt, at nogle af 20 Aars Alder og derover ikke har kunnet A-B-C,“ hedder det i Forstanderens Beretning. Den opdragende Indflydelse gjennem det legemlige Arbejde synes at have været Hovedformaalet.

1761 oprettedes Magistratens Blegdamsskole, hvorom det hedder i Skolens ældste Regnskabsbog fra 1774 i Raadstuearkivet: „I Anledning af at der uden Stadens Nørre- og Østerport ikke var nogen publique Skole, hvori Ungdommen kunde blive undervist i deres Børnelærdom,

har høj- og velædle Magistraten uden nogens Byrde eller andres Hjælp til Bekostningernes Bestridelse ladet paa den dertil af Staden skjænkede frie Grund opbygge en ny og grundmuret Skole, hvori Ungdommen uden Nørre- og Østerport kan blive undervist af den af velbemeldte Magistrat dertil beskikkede Skoleholder.“ Den vedligeholdtes i Begyndelsen ved private Bidrag af Magistratens Medlemmer; men fra 1788 fik den en aarlig Indtægt fra Nikolaj og Helliggejstes Klokkerembeder, og da denne bortfaldt, erholdt den 120 Rd. aarlig af Nikolaj Kirkefond.

Stadens Repræsentanter vilde ikke staa tilbage for Magistraten i Interesse for Undervisning, hvorfor de den 29. Januar 1773 oprettede de 32 Mænds Skole, bestemt for fattige Borgerbørn i Kjøbenhavn, der her skulde have fri Skolegang og oplæres i de almindelige Skolekundskaber. Den bestod ved Bidrag fra Stadens 32 Mænd, som hver gav 10 Rd. aarlig mod at have Ret til at besætte en Plads i Skolen. Den bestyredes af Formanden og 2 af de 32 Mænd. De efterfølgende Repræsentanter vedbleve at støtte Skolen med aarlige Bidrag (til sidst 20 Rd. for hver). Kongen gav den 100 Rd. om Aaret, og ved andre Gaver og Legater samlede den sig en Kapital, saa at Børnetallet kunde bringes op til 36. En af Kapellanerne ved Nikolaj Kirke førte Tilsyn med Skolen.

II.

Medens de kommunale Myndigheder indskrænkede deres Omsorg for Skolevæsenet til Oprettelsen af enkelte Smaaskoler, blev der af en privat Mand gjort Begyndelsen til en Skoleordning, der stillede sig til Formaal at omfatte alle fattige Børn, som ikke nød Undervisning. Denne Mand var den for sin utrættelige Virksomhed i Velgjørenhedens Tjeneste bekjendte Agent *Hans Holck* (f. 1726, d. 1783),

Udgiver af Kjøbenhavns Adressekontors Efterretninger. Foranlediget ved det tiltagende Tiggeri af Børn paa Gaderne, udstedte Holck den 25. Marts 1771 en „Plan til Friskoler for hjælpeløse Børn til Undervisning i Børnelærdom og Haandgjerning, hvor Flittighed belø.nnes med Spisningssedler, og Sygdom afhjælpes med frie Lægemidler, oprettet under Adressekontorets Direktion". I Følge denne Plan skulde Skolerne grundlægges ved „Skolepatrioternes" Bidrag af 56 Sk. maanedlig samt ved andre Velgjøreres Gaver. Enhver fast Bidragyder fik Ret til at indsætte et Barn i Skolen. Den økonomiske Bestyrelse skulde være hos Adressekontoret, men Tilsynet med Undervisningen overtages af nogle af Stadens Præster. Flere Læger havde tilbudt Lægehjælp gratis. Hver Skole skulde optage omtrent 60 Børn, og disse fik ikke blot fri Undervisning og Bøger, men hver Søndag uddeltes Spisebilletter i Forhold til den i sidste Uge udviste Flid; desuden tilhørte største Delen af Arbejdsfortjenesten Børnene, og ved deres Konfirmation fik de en Klædning af Skolen. Hvis et Barn forsømte Skolen uden gyldig Grund, mistede det sin Spisebillet og blev i Gjentagelsestilfælde bortvist af Skolen. Undervisningstiden blev fastsat til 7 Timer om Sommeren (Kl. 8—12 og 2—5) og 6 Timer om Vinteren (Kl. 9—12 og 1—4). Skoleholderen blev lønnet med 6 Sk. om Ugen for hvert Barn og med Tredjedelen af Arbejdsfortjenesten; men han skulde selv skaffe Lokale og Brændsel. Senere blev der ved hver af Skolerne ansat en Læremoder foruden Skoleholderen.

Holcks Forslag vandt strax almindeligt Bifald, og den 1. Maj 1771 aabnedes **5 Friskoler for fattige Børn**. De vare oprindelig saaledes beliggende: Nr. 1 i Farvergade, Nr. 2 i Lille Kongensgade, Nr. 3 i Bredgade, Nr. 4 i Studiestræde og Nr. 5 i Store Torvegade; men da Lokalerne kun vare lejede, skiftede Skolerne ofte Sted. Skolen i Studiestræde var en tysk Skole og stod under Tilsyn af Præsterne ved Petri Kirke; men de andre Skoler vare danske. Holck anmodede Publikum om at henvise tiggende

Børn til Skolerne, og derved bleve Gaderne fri for en Mængde omløbende Børn, da man i Stedet for Almisse gav dem trykte Anvisningssedler til en af Friskolerne. Adressekontoret uddelte gratis disse Anvisninger, og Skolernes Regnskab blev offentliggjort i Adresseavisen.

Uagtet Holck anmodede om Bidrag til at oprette endnu flere private Fattigskoler, hvortil Byen havde hjælpeløse Børn nok, blev der dog ikke stiftet flere end de bestaaende 5 Skoler; men i disse modtoge over 300 Børn Undervisning alene ved Velgjøreres frivillige Bidrag. Efterhaanden svækkedes Interessen for Skolerne, og især efter Stifterens Død indgik Bidragene mere sparsomt. 1780 var Antallet kun 4, og 1790 nævnes ikke flere end 3; men disse talte dog endnu 190 Børn, og Friskolen i Dronningensgade paa Kristianshavn var i den Grad bleven betænkt af Velgjørere, at den havde erhvervet sig sit eget Hus uden Gjæld og derhos opsparet en Kapital. Denne Skole har derfor vedblevet at bestaa til vore Dage, (1876 ejede den over 11000 Kr. foruden sit eget Hus), og ligeledes bestaar endnu den i Farvergade oprettede Skole, som dog snart skiftede Karakter; thi fra Efteraaret 1771 blev den udelukkende opretholdt af Enkedronningen, Arveprinsen og Prinsesse Sofie, hvorfor den kaldtes De tre Velgjøreres Skole, hvilket Navn 1776 forandredes til Den kongelige Belønningsskole. Den vedblev at bestaa ved Kongehusets Bidrag og havde 30 Elevpladser, der bleve besatte af Kongen, især med Børn af kongelige Betjente. De andre Skoler bleve forenede med Fattigvæsenets eller Menighedsskolerne.

Agent Holck lod det imidlertid ikke bero ved Oprettelsen af disse Skoler, der fuldstændig havde Karakteren af Almueskoler. Den 3. Januar 1775 udstedte han en Plan til „en Gratistskole for honnette, men evneløse Folks Børn". Denne Skole skulde optage Børn af Forældre, som havde kjendt bedre Dage, saa at de ikke gjærne vilde lade deres Børn gaa i de offentlige Skoler. Den oprettedes dels

for Gaver og dels for „Skolepatrioternes“ Bidrag af 80 Sk. maanedlig. Der kom saa rigelige Bidrag ind, at en Drengeskole kunde aabnes den 8. Januar 1776 og en Pigeskole den 6. Maj s. A., hver med omtrent 30 Børn, underviste af 4 Lærere og en Læremoder. En af Præsterne ved Nikolaj Kirke paatog sig Tilsynet med Skolerne. Undervisningsplanen var meget vidtsvævende, i det den ikke blot søgte at omfatte en fuldstændig Realskoleundervisning, men desuden „Bogholderi, Kundskab om Fædrelandets Love og Rettigheder, Formularet til alt, hvad der slaar ind i de borgerlige og politiske Forfatninger, Kommunen o. desl., Dans, Musik samt Latin for Apotekere og Kirurger“. I de følgende Aar modtog Skolen mange Gaver, takket være den utallige Mængde Digte, Agent Holck helligede dens Velgjørere, snart Bønner om Understøttelse, snart Taksigelser og undertiden Beretninger (saaledes for 1 Aar 127 Vers med 1264 Linjer). Den havde saa meget lettere ved at bestaa, som Lærerne kun lønnedes med 4 Sk. Timen. At Skolen imidlertid i de første Aar ikke har hævet sig meget over de offentlige Skoler, synes at fremgaa af Reskr. af 22. Januar 1791. I dette, der udstedtes i Anledning af, at Skolen havde kjøbt sit eget Hus, hedder det nemlig, at de „to Fattigskoler under Navn af Gratistskoler“ kunne forundes de Friheder, som andre Fattigstiftelser nyde, især i Henseende til Huskjøb. I dette Aarhundrede er Gratistskolen bleven udvidet til at omfatte henved 200 Børn, hvoraf dog kun det mindste Antal Gratister. De nyde en god Borgerskoleundervisning.

Da flere bedre stillede Familier udtalte Ønske om at faa deres Børn underviste paa lignende Maade som i Gratistskolen, fremkom Agent Holck den 15. Oktober 1776 med Planen til „et Skole-Anlæg, hvorudi formuende og velhavende Forældre kunne for Betaling faa deres Børn underviste i Religionen, Videnskaberne og de Sprog, som udfordres til den velanstændige fornemmere Opdragelse“. Efter den samme Aar udstedte Lov om Indfødsret fik Skolen Navn

af Indfødsskolen. Den aabnedes ved Nyaar 1777, og i Aarets Løb oprettedes en Indfødsskole Nr. 2. Da man i disse Undervisningsanstalter kun modtog Børn, som allerede kunde læse, oprettedes i Efteraaret 1777 en Forberedelsesskole for dem („Klasseskolen“ eller „Indfødsskolernes A-B-C-Skole“). Betalingen i disse Skoler var temmelig høj, nemlig fra 10 til 24 Rd. aarlig. 1779 blev Holck apoplektisk og kunde en Tid lang ikke tage sig af sine Skoler; men næppe var hans Helbred bleven bedre, før han 1781 udstedte en Plan til „en Undervisnings- og Opdragelsesanstalt for fornemme og formuende Mænds Døtre“. Hans kort efter paafølgende Død standsede imidlertid baade denne Sag og Indfødsskolernes Virksomhed.

Den Omordning af Kjøbenhavns **Fattigvæsen**, som blev iværksat ved en Række Forordninger i de sidste 30 Aar af forrige Aarhundrede, fik ogsaa stor Betydning for Byens Skolevæsen. Ved Kabinetsordre af 16. Oktober 1771 og Forordning af 16. November s. A. ophævede Struense de tre særskilte Direktioner for Fattigvæsenet, Vajsenhuset og Opfostringshuset og henlagde hele Stadens Fattigvæsen under en Plejedirektion, medens der for hvert Sogn skulde oprettes Plejekommissioner. Det blev gjort til Pligt for Direktionen at antage sig alle hjælpeløse Børns Opdragelse og Forsørgelse fra deres 6te til 14de Aar, og i dette Øjemed skulde alle Fri- og Fattigskoler i Staden indrettes efter én Plan. De skulde være Heldagsskoler, der om Formiddagen gave Undervisning i de elementære Skolefag og om Eftermiddagen i al Slags Haandgjerning. Det var altsaa den i Holcks Skoler indførte Ordning, der nu blev slaaet fast for Kommunens Fattigskoler, og for lettere at gjennemføre denne samt tillige tilvejebringe Forbindelse mellem de private og de offentlige Fattigskoler blev den ved Holcks Skoler ansatte Inspektør Bendix Krøll, Kapellan ved Vartov, tillige udnævnt til Skoleinspektør over Plejeanstaltens Skoler. Alle Fattigvæsenets, Vajsenhusets og

Opfostringshusets Indtægter tilfaldt Plejedirektionen. Vajsenhuset blev ophævet, og Børnene udsatte i Kost for 2 Mark ugentlig hos Borgere og Bønder. I dets Bygning skulde indrettes en offentlig Realskole, ved hvilken der blev beskikket baade Rektor og Konrektor. Men efter Struenses Fald blev Vajsenhuset ved Reskript af 12. November 1772 adskilt fra Fattigvæsenet og atter indrettet efter Fundationen, og herved bortfaldt den paatænkte Realskole. Det paalagdes dog Direktionerne for Vajsenhuset og for Plejeanstalten jævnlig at forhandle om, hvorledes den ene Stiftelse kunde hjælpe den anden, og paa hvad Maade der bedst kunde forholdes med de Friskoler, der allerede fandtes eller senere bleve oprettede. Men denne Samvirken blev aldrig til noget, uagtet Krøll 1772 tillige blev Præst ved Vajsenhuset.

Den 24. December 1771 udstedtes Instrux for Skoleinspektør Krøll, og i Begyndelsen af det følgende Aar oprettedes i lejede Lokaler de første **Fattigvæsensskoler** under Navn af „Friskoler". Skolernes Antal var oprindelig 5, og i Aaret 1773 havde de Lokale henholdsvis i Farvergade, Skidenstræde, Gammelmønt, Adelgade og paa Kristianshavn. Senere indskrænkedes Tallet til 4: i Trinitatis, Frue, Nikolaj og Frelsers Sogne, da her vare flest fattige. Hver af Skolerne var fra først af bestemt for 60 Børn, men da Krøll var nidkjær for at faa de Børn i Skole, som gik uden Undervisning, blev Antallet langt større. 1775 var Børnetallet over 400. Den aarlige Udgift til disse Skoler var noget over 3000 Rd.; deraf gik omtrent Tredjedelen til Klæder og Præmier, som udgjorde den største Udgiftspost; men en Del af Udgifterne dækkedes ved Børnenes Arbejdsfortjeneste, hvoraf noget tilfaldt Skolen, medens Resten deltes mellem Børnene, Skoleholderne og Inspektøren. Denne lønnedes med 500 Rd. aarlig; Lærerne havde 3 Mk. Kvartalet for hvert Barn foruden fri Bolig. I Følge Tidens Retning blev der lagt mere Vægt paa Arbejdsvirksomheden end paa Skoleundervisningen. En „Mesterskole" for de dygtigste Spindersker blev oprettet 1773, og 1778 blev der

efter kgl. Resol. nedsat en Kommission, af hvilken Krøll var Medlem, for at overveje, hvad der kunde gjøres for at ophjælpe Spinderierne ved Plejeskolerne. Baade Landhusholdningsselskabet og Økonomi- og Kommercekollegiet støttede Skolernes Industri; men Raastof som Hør, Uld og Bomuld leveredes af selve Plejeanstalten. Efter at Skolerne havde bestaaet nogle Aar, udstedtes den 30. September 1777 et „General-Reglement“ for deres Virksomhed.

I Aaret 1781 gik Overbestyrelsen af Fattigvæsenet fra Plejedirektionen over til Magistraten. Efter at Reskr. af 17. Marts 1784 havde bestemt, at Sognepræsterne i de Sogne, hvori Fattigskolerne fandtes, skulde have Tilsyn med disse, udstedte Magistraten den 6. December s. A. et „Reglement for det fattiges Væsens fire frie Skoler“ *). Dette angiver som Skolernes Øjemed „at oplære fattige og forladte Børn i den sande Guds Kundskab, borgerlige Dyder, Skrivning og Regning saa vel som og til Arbejdsvirksomhed, hvorved de kunne dannes til i sin Tid som kristelige og nyttige Borgere at forhverve deres anstændige Levebrød“. Skolerne vare ikke blot for Børn af Almisselemmer; thi det hedder i § 2, at „de Forældre, som ville have Børn i Friskolerne, maa i Forvejen se sig forsynet med vedkommende Plejekommissions Rekommendation og Attest om Uformuenhed til at betale Skoleløn, og at Forældrene ellers ere skikkelige Folk, som selv ville holde Børnene flittig til Skole. Naar de da med samme Attest melde sig i de ugentlige Direktionsforsamlinger paa Almindelig Hospital, kunne Børnene vente at blive henviste til de nærmest liggende Skoler“. I hver Skole maatte Børnetallet ikke overstige 100, delte i 2 Klasser. Vedvarende Forsømmelser medførte Bortvisning fra Skolen eller, hvis Forældrene fik Fattighjælp, Nedsættelse i denne. Børnene fik ikke blot Hjælp til Konfirmationsklædning; men hvert Aar uddeltes paa Kronprinsens

---

*) Indberetning om Skolevæsenet af 1790 (Ministeriernes Arkiv).

Fødselsdag den 28. Januar fuld Klædning til 80 Børn,*) og et Par Sko til hvert af de øvrige. Ved hver Skole var der ansat en Skoleholder, en Hører og en Læremoder. 1784 fandtes af de 4 Fattigskoler en i Sølvgade, en i Slippen, en i Skidenstræde og en paa Kristianshavn. Hvorledes man under Fattigvæsenets trykkede økonomiske Forhold tilvejebragte en Del af Midlerne til disse Skoler, ses af Reskr. af 5. Oktober 1787, der tillod at anvende 200 Rd. af Frue Kirkes Midler til en af Fattigskolerne.

Ved Forordningen om Kjøbenhavns Fattigvæsen af 9. Marts 1792 blev det bestemt, at der i hvert Sogn skulde oprettes en Arbejdsanstalt for de fattige, og at de saakaldte Friskoler (ɔ: Fattigskoler) efterhaanden skulde nedlægges, hvorimod en lignende Skole skulde forenes med enhver af Arbejdsanstalterne under Tilsyn af Sognets Plejekommission. I Nikolaj Sogn var Fattigskolen allerede 1790 bleven forenet med det Aaret før oprettede Arbejdshus, som oprindelig laa i Laxegade og efter Branden 1795 i Vingaardsstræde, og i de andre Sogne blev Foreningen nu iværksat. Frue Fattigskole tillige med en af Holcks Friskoler blev forenet med det 1789 oprettede Frue Arbejdshus i Larslejstræde og ved Nørrevold. Den kristianshavnske Fattigskole blev anbragt i det 1791 oprettede Frelserens Arbejdshus i Sofiegade, Trinitatis Arbejdshus i Aabenraa optog dette Sogns Fattigskole, og ved Helliggejstes Arbejdshus i Kokkegade indrettedes foreløbig en ny Fattigskole. I de tyske Menigheder ordnedes Fattig- og Skolevæsenet paa lignende Maade. Under 15. Fe-

*) Dragten var for Drengene: grøn Vadmels Kjole med halv Vest og Tinknapper, et Par Skindbuxer, en Hat, et Par Sko, en grov Hørlærreds Skjorte og en finere Hørgarns Halsklud, og for Pigerne: et Skjørt og en Trøje af grønt Vadmel, et Forklæde, et Halstørklæde, en Kappe og „Haandruer“ (Mansketter) af Hørlærred, en Hørlærreds Særk og et Par Sko. Hver Klædning ansloges til 6 Rd. Præmieklæderne brugtes første Aar kun om Helligdagene, næste Aar de søgne Dage.

bruar 1793 approberedes den af Petri Menigheds Plejekommission udkastede Plan til en Læse- og Arbejdsskole for dette Sogns fattige Børn. Drengene skulde vedblivende gaa i Kirkeskolen, og for at faa en Skole til Pigebørnene overtog Plejekommissionen den af Agent Holck stiftede tyske Friskole, som herved blev et Led i det offentlige Skolevæsen. — Indtil videre sørgede Militæretaterne selv for deres fattige i Holmens og Garnisons Arbejdshuse.

Reskr. af 5. Oktober 1792 havde imidlertid tillagt Plejekommissionerne i de 4 Sogne, i hvilke de tidligere Fattigskoler laa, hele den Sum, som disse aarlig havde kostet. Over denne Fordeling førte Holmens Plejekommission Klage, hvorfor det ved Kanc. Skriv. af 13. Maj 1794 blev bestemt, at saa længe Plejekommissionerne i de 4 Sogne: Frue, Nikolaj, Trinitatis og Frelsers oppebare den Sum, Plejeskolerne hidtil havde kostet, skulde de 5 Plejekommissioner i Helliggejstes, Holmens, Garnisons, Petri og Frederiks Sogne have Ret til at henvise ialt 100 Børn til hine Sognes Skoler. Da de tyske Menigheder gave Afkald paa at benytte denne Ret, fordeltes Pladserne mellem Helliggejstes, Holmens og Garnisons danske Plejekommissioner. Ved samme Tidspunkt hævedes vistnok Helliggejstes Fattigskole, der kun havde haft et ringe Børnetal, og saaledes udgjorde Fattigskolernes Antal atter 4. —

Med Bernstorfs Bortgang 1770 begyndte en uheldig Periode for **Opfostringshuset**. Som foran nævnt blev det Aaret efter forenet med Fattigvæsenet, og denne Forbindelse varede til 1857. Allerede tidligere havde det maattet give Tilskud til Fattigvæsenet ud over den fastsatte Afgift af Lotteriet; men nu blev det ligefrem plyndret. 1770 indgik Opfostringshuset en Overenskomst med Fattigvæsenet om et betydeligt Laan. Heraf vare 31000 Rd. udbetalte, da Omvæltningen skete 1771, hvorved hele dette Beløb gik tabt for Opfostringshuset. Paa samme Tid mistede det ogsaa Lotteriet. Dette kom vel atter tilbage til Op-

fostringshuset, men gav kun ringe Indtægt paa Grund af Tallotteriets Oprettelse 1771, hvorfor Lotteriet 1774 henlagdes under Rentekammeret imod en aarlig Afgift til Fattigvæsenet. Heraf fik Opfostringshuset 5000 Rd. om Aaret og i Følge Reskr. af 17. Marts 1784: 6000 Rd. Det fulgte nu Fattigvæsenets Omskiftelser, kom 1781 under Magistraten og 1798 under Fattigdirektionen. Disse idelige Forandringer i Forbindelse med den økonomiske Tilbagegang skadede dets Virksomhed i høj Grad. Sundhedstilstanden var saa slet, at der i en Aarrække døde 20 pCt. af Børnene, hvorfor Anstaltens Læge, Professor Tode, 1778 fik indført en omhyggelig Badning af alle Eleverne. Antallet af disse aftog, og de Børn, som optoges, hørte næsten udelukkende under det kjøbenhavnske Fattigvæsen; thi Forældre paa Landet vilde ugjærne sende deres Børn til Opfostringshuset. Mod Aarhundredets Slutning vare en Tid lang 50 af Eleverne i Pleje paa Landet og i Kjøbstæderne mod en Betaling af 20 Rd. aarlig for hvert Barn, indtil det havde fyldt sit 15de Aar (Plakat af 10. December 1796). 1771 mageskiftedes den oprindelige Bygning paa Kristianshavn med den Bygning i Store Kongensgade, der tidligere havde været benyttet af Kristians Plejehus. Herhen flyttedes Opfostringshuset 1775 og blev der til 1880. Omtrent samtidig med at det nye Lokale toges i Brug, begyndte man at ansætte „Edukationsinspektører“, af hvilke den første var Kapellan P. Baagøe ved Vartov. Foruden Forstanderen, der først i vort Aarhundrede fik Tilsyn med Undervisningen, var der ansat en Oldfrue, en „Hævdemester“ (til at have Tilsyn med Børnene) og 4 Lærere. Børnene vare delte i 4 Klasser, og hver Lærer beholdt sin Klasse til dens Konfirmation.

Efter at **Vajsenhuset** atter var blevet organiseret som en af Fattigvæsenet uafhængig Stiftelse, indførtes i Følge kgl. Reskr. af 29. Septbr. 1773 en aarlig Præmieuddeling samt det uundgaaelige Spinderi og Væveri. De første Præ-

mier uddeltes paa Stiftelsesdagen 1774*); men til Trods for disse Belønninger viste der sig Tilbagegang i Børnenes sædelige Forhold. Da Personalet heller ikke gjennemgaaende var heldigt, kom Stiftelsen i slet Ry i den offentlige Mening. For at raade Bod herpaa bestemtes det 1789 at indføre en ny Undervisningsplan, der efter Tidens Smag indførte forskjellige Realfag samt „Menneskekundskab, Naturreligion og fornuftig Moral“, derhos Snedker- og Drejerarbejde for Drengene, Madlavning, Gulvvaskning og anden kvindelig Gjerning for Pigerne. Denne Plans Gjennemførelse forhindredes dog ved Ildebranden 1795, der lagde Vajsenhusets Bygning i Aske, saa at det for en Tid maatte laane Hus paa Blaagaard.

Da der i disse Aar i Udlandet var bleven rejst Spørgsmaal om det heldige i at samle Børn i Internat som paa Vajsenhuset, og vægtige Stemmer havde hævet sig derimod, opstod nu det samme Spørgsmaal her hjemme. Stadsfysikus Dr. Mangor foreslog Kancelliet at anbringe Børnene i Familier, hvorimod Seminarielærer Clausen vilde have Vajsenhuset forenet med Blaagaard Seminarium, ligesom Seminariet i Kiel var forenet med det derværende Vajsenhus. Direktionen anbefalede at gjenopbygge Vajsenhuset, og af dens Medlemmer holdt især Biskop Balle uryggelig paa Fundat-

*) „Præmiernes Tarvelighed afgav et Vidnesbyrd om, at Øjemærket ved deres Uddeling var den Ære, der vederfores de dertil udvalgte Børn. 1774 blev der bestemt 3 Præmier til hvert Kjøn, deraf skulde 2 være à 2 Rd., hvorfor anskaffedes et Par Sølv-Skospænder med Staalhjærter, 2 à 1 Rd., som anvendtes til en Salmebog i smukt Bind med forgyldt Snit og paa Siden af Bindet: „Præmiebog til den 11te Oktober 1774“, og de 2 à 4 Mk., den ene bestaaende i et sort Hattebaand med et lidet Sølvspænde, og den anden i 2 røde og hvide Kattuns Lommetørklæder“. (A. Exner: Skoleprogram 1879). — Ved Opfostringshuset vare Præmierne endnu tarveligere. 1779 uddeltes 24 Præmier paa Stiftelsesdagen og 25 ved Nyaar; de første bestode i Bøger til 20 à 24 Sk. Stykket, de sidste i store Metalspænder til 24 Sk. à 2 Mk. Parret.

sen. Regeringen vilde foreløbig ikke træffe nogen nærmere Bestemmelse, men nedsatte en Kommission i Sagen og udstedte Indbydelse til at forfatte Prisskrifter om Vajsenhusets Ordning. Medens Christen Pram udtalte sig for at opføre et nyt Vajsenhus uden for Kjøbenhavn, foreslog Sandal, at Børnene skulde opdrages i Familier, og dette Forslag vandt Prisen. Da Vajsenhuset i disse Aar stadig havde Underskud paa Grund af den ved Savnet af en egen Bygning formindskede Indtægt af Trykkeriet og Apoteket, foreslog Direktionen 1799 at udsætte Børnene i Pleje, hvilket ogsaa blev bifaldet ved kgl. Resol. Man opsagde samtlige Funktionærer ved Stiftelsen (6 Lærere, 2 Læremødre, en Økonom og en „Hægemester“ foruden Tyende), og Børnene bleve udsatte paa Landet. I Aaret 1802 blev det bestemt, at der for Midler fra Vajsenhuset skulde i hver Provins indsættes et bestemt Antal Børn i et Institut for dèr at nyde samme Underholdning som i Vajsenhuset. Denne Plan lykkedes dog kun til Dels af Mangel paa passende Institutter; i Regelen bleve vedkommende Børn anbragte hos Plejeforældre og indsatte i Almueskoler. For de 50 Børn fra Sjælland besluttede Direktionen, efter at Vajsenhusets tidligere Grund 1801 var solgt til Opførelse af Raadhuset, at kjøbe en Gaard og indrette den til disses Opdragelse. 1806 kjøbtes i dette Øjemed en Gaard paa Kjøbmagergade; men paa Grund af Krigsurolighederne aabnedes Skolen dog først 1811.

Søetatens Skoler, for hvilke Regeringen stedse bar særlig Omsorg, erholdt en ny Ordning ved kgl. Forordning af 31. Marts 1786. Da den bestaaende Skole i Nyboder var aldeles utilstrækkelig, blev der oprettet 5 nye Skoler for de derværende Børn af Holmens Folk (1ste og 2den Haandværksstokkens, 1ste, 2den, 3dje og 4de Divisionsskole). Efter en af Kapellan Høyer ved Holmens Kirke forfattet

Skoleplan deltes Børnene i hver Skole i 4 Klasser, hvis Undervisning ordnedes paa følgende Maade:

1ste Klasse, som bestod af Børn, der lærte at kjende Bogstaver og at stave, gik i Skole Kl. 9—11 om Sommeren og 10—11 om Vinteren. 2den Klasse, hvortil henregnedes de, der øvedes i at læse rent, havde sin Undervisningstid Kl. 1—3 baade Sommer og Vinter. 3dje Klasse, som bestod af dem, der undervistes i Religion, mødte Kl. 7—9 om Sommeren og 8—10 om Vinteren. Allerede fra denne Klasse kunde Børnene konfirmeres. 4de Klasse dannedes af de Børn, som fik Undervisning i Skrivning og Regning; de gik i Skole Kl. 3—5 om Sommeren og 3—4 om Vinteren. Hver Onsdag Eftermiddag havde de 3 øverste Klasser Katekisation. For god Ordens Skyld havde hvert Barn et Kort med sit Navn og Angivelse af Klasse og Skoletid. Ved hver Skole var der ansat en Skoleholder, som underviste om Formiddagen, og en Hører, som læste om Eftermiddagen; den første stod tillige til Ansvar for Børnenes Opførsel og Skolebesøg.

Den samme Ordning som i Nyboders Skoler indførtes ogsaa i Laboratorieskolen og de to Kvæsthusskoler, hvorimod Skolen paa Gammelholm samme Aar 1786 forandredes til en Underofficersskole.

I Sognepræstens Beretning om Holmens Skoler af 1790 hedder det: „Børnene i alle disse Skoler have i alle Henseender fri Undervisning; derfor have vi i Holmens Sogn ingen Neben-Skoler. Til de 4 Divisionsskoler henvises Opløbere eller halvbefarne Matroser, som ere ofte gamle, mellem 20 og 30 Aar og undertiden derover, raa og yderlig vankundige, der ikke kjende Bogstaver. De hverves ofte af store Bønderdrenge, dels fra Danmark, dels fra Norge, og undertiden af Haandværksdrenge; for dem faar Skoleholderen en liden Kvartalsbetaling, som betales af Kompagnicheferne“. I Lighed hermed erholdt Lærerne ved Garnisonsskolerne 2 Rd. for hver Rekrut, som undervistes af dem til sin Konfirmation.

Garnisonsskolerne. Efter at Opfostringshuset 1775 var flyttet ind i Bygningen i Store Kongensgade, fik Kristians Plejehus tillige med sin Skole Lokale i Sølvgadens Kaserne. Men ved Omordning af Kaserneforholdene i Hovedstaden 1785 bleve Bygningerne i Sølvgade atter anvendte i det oprindelige Øjemed, og Kristians Plejehus overflyttedes til en Fabrikbygning ved Ekernførde, tilhørende Landgrev Karl af Hessen.

Ved Oprettelsen af Kristians Plejehus var Garnisonsskolernes Antal bleven indskrænket til 3. Den ene af disse var paa Kristianshavn, den anden i den vestlige, og den tredje i den østlige Del af Byen. Men da Skolen paa Kristianshavn kun blev søgt af faa Børn, blev den i Efteraaret 1786 flyttet til Store Kongensgade. Snart efter foretoges imidlertid en fuldstændig Omordning af de militære Skoler. I Sølvgadens Kaserne opførtes en rummelig Bygning til Skole og Arbejdsanstalt, og i en Fløj af Opfostringshuset erhvervedes et Lokale i samme Øjemed. I disse to Skoler samledes alle Soldaterbørnene, efter at de lejede Lokaler i Aarene 1788—91 vare opgivne. I Sølvgadens Kaserne oprettedes tillige fra 1791 en tysk Afdeling af Skolerne for de fra Tyskland kommende Rekrutters Børn. I alt virkede 5 Lærere og 2 Læremødre ved disse Skoler. En bestandig Direktion over Militærskolerne udnævntes 1789, bestaaende af Præster og Officerer, deriblandt Kjøbenhavns Guvernør og Kommandant. Direktionen tog sig med megen Iver af Haandgjerningsundervisningen, der udvidedes til at omfatte Strikning, Hør-, Uld- og Bomuldsspind. Tidligere havde Børnene givet det halve af Fortjenesten til Læremødrene, som anskaffede Redskaber. Disse bleve nu indkjøbte af Skolen, og Børnene fik hver Maaned hele Fortjenesten og desuden Præmier for Flid. Herved voxede Interessen for dette Arbejde hos Børnene, og selv Drengene, der tidligere havde betragtet det som „Tugthusarbejde“, gave sig saa ivrig af dermed, at flere af dem tjente 8—12 Sk. daglig ved Bomuldsspind. Ved Understøttelse af det Reiersenske

Fond udvidedes Hørspinderiet 1798, og det følgende Aar drev man denne unaturlige Industri til en saadan Højde, at et Lærredsvæveri blev indrettet i Skolerne. Fabrikfliden tabte sig dog snart, og fra 1809 lod man Drengene lægge sig efter Snedker- og Skomagerarbejde, i hvilken Anledning Direktionen ved kgl. Reskr. af 2den Juni 1809 fik Tilladelse til at sælge det tilvirkede Arbejde uden Indsigelse fra Lavene. Udgifterne til Skolerne vare henimod 2000 Rd. aarlig og udrededes dels af Krigshospitalets Kasse, dels af Legater og Betaling for „Voldtegn“ og „Passagetegn“ gjennem Kastellet.

Generalmajor Classen havde ved sit Testamente af 1792 bestemt et Legat paa 2000 Rd. aarlig til Arbejds- og Undervisningsanstalter for fattige Soldaterbørn, især af Artillerikorpset. Dette erholdt $^{3}/_{5}$ af Legatet, og medens Halvdelen heraf anvendtes i Norge og Holsten, blev der for de resterende 600 Rd. aarlig ved kgl. Resol. af 15. November 1793 oprettet en Skole i Artillerikasernen paa Kristianshavn for de i Kjøbenhavn værende Artilleristers Børn af begge Kjøn. Denne Classenske Legatskole erholdt sin særlige Bestyrelse, uafhængig af Direktionen for de andre militære Skoler; men for øvrigt indførtes her samme Skoleordning som ved Garnisonsskolerne.

Om Skolevæsenets Tilstand i Kjøbenhavn ved Slutningen af forrige Aarhundrede foreligger der en Indberetning fra Avtoriteterne af 1790, den første i sit Slags. Da den Aaret før nedsatte Kommission for de danske Skolers bedre Indretning ønskede Oplysning om det kjøbenhavnske Skolevæsens Forfatning, udbad Kancelliet sig i Skrivelse af 10. Juli 1790 de nødvendige Meddelelser af Magistraten og Sjællands Biskop. Magistratens Indberetning af 22. September 1790 og Biskop Balles Beretning af 18. Januar 1791, den sidste uddraget af Sognepræster-

nes Meddelelser, findes i Ministeriernes Arkiv og give uagtet deres mangelfulde Affattelse et ganske godt Billede af de daværende Tilstande. Børnetallet angives saaledes:

De danske Kirkeskoler	685
De tyske —	192
Holmens Skoler	766
Holcks Friskoler	190
Fattigvæsenets 4 Friskoler.....	413
Skolen i Tugthuset	41
Magistratens Blegdamsskole ...	40
18 private Skoler	527
I alt...	2854

Selv om hertil føjes det ikke angivne Børnetal i Vajsenhuset, Opfostringshuset og de militære Skoler, samt de ikke faa Pugeskoler, hvor Enker, Koner og gamle Jomfruer søgte at fortjene noget til Hjælp til Livets Ophold ved at lære smaa Børn at stave og læse i Bog, maa man dog indrømme med Balle, at dette Antal „slet ikke staar i i Forhold til den store Mængde af skolepligtige Børn, som Byen vrimler af.“

Lærerne ved de offentlige Skoler vare næsten alle Studenter eller teologiske Kandidater. Deres Beskikkelse var delt mellem mange Avtoriteter. Magistraten eller Sognepræsterne ansatte de fleste Lærere, men Krigs- og Marinebestyrelsen havde Kaldsret ved Garnisons og Holmens Skoler, Menighedsforstanderne ved Petri Skole, Direktionen for Tugthuset ved den derværende Skole, og Biskoppen kun ved Kirkeskolen i Frelsers Sogn. Skolelærerne bleve prøvede af Sognepræsterne, som i Forening med Kapellanerne havde Tilsyn med Undervisningen.

Lønningerne havde ikke forandret sig meget fra Aarhundredets Begyndelse. Hovedlærerne lønnedes gjærne med 100—200 Rd., Hørerne med 50—70 Rd. Læremoderens Løn vexlede mellem 60 og 100 Rd., og Spinde-

konen, hvor en saadan fandtes, fik henved 30 Rd. Hertil kom frit Brændsel og undertiden Fribolig og Lys. Ved Petri Skole havde Skoleholderen 400 Rd. og Bolig, men skulde paa egen Bekostning holde Andenlærer. I de private Skoler udgjorde Skolepengene fra 8 til 12 Mk. Kvartalet.

Om Undervisningen hedder det, at „alle Vegne gives fornemmeligen Undervisning i Religionen efter de anbefalede Lærebøger: Luthers Katekismus og Pontoppidans Forklaring, ligesom den bibelske Historie ogsaa læses alle Vegne enten efter Birch eller Horster. Man lærer tillige overalt at skrive og at regne, enten efter Cramers eller Søren Mathiesens eller Bondesens Regnebøger." Historie og Geografi læstes i 6 Privatskoler og 1 Kirkeskole, Naturhistorie kun i 1 Privatskole samt i Helliggejstes Kirkeskole, hvor Sognepræsten underviste i dette Fag efter Raffs Naturhistorie. Fremmede Sprog nævnes kun ved et Par af Skolerne. Derimod holdtes overalt Katekisation 1 eller 2 Gange om Ugen, enten i Skolen selv eller i Kirken. I de fleste Skoler underviste Pigebørnene i at sy og strikke; men kun i enkelte Skoler førtes Haandgjerningsundervisningen saa vidt som „i den store Pigeskole i Vor Frelsers Sogn", hvor Børnene lærte „at brodere, filere, kniple, opstikke og gjøre Blomsterarbejde."

For at fremme Skolegang og god Opførsel anvendtes Uddeling af Præmier ved næsten alle offentlige Skoler. At lade forsømmelige Børn miste Skolens Understøttelse af Klæder eller Mad synes at have været endnu virksommere til at fremme Skolebesøget. Om Helliggejstes Kirkeskole hedder det saaledes, at hver Søndag uddeltes Brødet efter Examen i Kirken; men de, som forsømte Undervisningen uden gyldig Grund, mistede for den Uge deres Brød, som blev givet til andre Børn*). Mest energisk

*) Alle Børnene fik ugentlig et Rundbrød til 1 Sk.; de 35 flittigste desuden hver et Rugbrød til 5 Sk., og de øvrige 85 hver et Rugbrød til 4 Sk. Efter Overenskomst med Bagerne

synes man at have skredet ind mod Forsømmelser i Holmens Sogn. Her blev for hver Skole valgt en Officer for en Maaned ad Gangen, til hvem Skoleholderen skulde henvende sig med Klager over modvillige Forsømmelser og grov Uorden, hvorpaa vedkommende Officer „besørgede dette afstraffet paa Gammelholm.“ Hørte Forældrene under Søkvæsthusets Direktion, afdrog man dem $^1/_2$ Sk. daglig i deres Understøttelse, hvis Børnene forsømte Skolen. I Garnisonsskolerne skulde en Underofficer af hvert Regiment indfinde sig om Lørdagen for at underrettes om Børnenes Opførsel og derom bringe Chefen Meddelelse. Man straffede i Almindelighed haardt („at staa Skoleret“ f. Ex. betegnes af samtidige som ensbetydende med at blive hudflettet), og Lærere bleve ikke sjælden afsatte for at have mishandlet Børn. I Opfostringshuset søgte man at fremme god Tone ved at indføre en Ære- og en Skamtavle, hvorpaa vedkommende Børns Navne bleve opskrevne. Ved Fattigskolerne anvendtes „Agtelsestegn“ i lignende Øjemed.

Paa Foranledning af Biskop Balle var der gjort Skridt til at forhindre de mange daarlige Privatskoler ved Kancelliskrivelse til Magistraten af 13. Juli 1789 og Raadstueplakat af 17. Avgust s. A., der udtaler, „at adskillige baade Mands- og Kvindespersoner i Kjøbenhavn paa egen Haand og uden nogen dertil havende Avtoritet afgive sig med at holde Regne-, Skrive- og Læseskole for Ungdommen, hvilken Uorden baade er til Fornærmelse for de lovlig beskikkede Skoleholdere og kunde have en skadelig Indflydelse paa Undervisningen i Religionen.“ Det befales derfor, at „de, som ville afgive sig med offentligt Skolehold for Ungdommen her i Staden, skulde holde sig Forordningen af 12. Juli 1716 paa det nøjeste efterrettelig, ligesom ogsaa de Fruentimmer, der ville befatte sig med at undervise

---

skulde Femskillingsbrødene veje 8 Pd., Firskillingsbrødene 2 Pd. 12 Lod og Rundbrødene 6 Lod 2 Kvintin.

Pigebørn og Drenge under 4 Aar i at stave, læse, lære Fransk, sy, strikke, tegne og ridse m. v., dertil i Forvejen skal søge Tilladelse hos Øvrigheden, og forinden samme dem meddeles, forskaffe deres Sognepræsts eller Skriftefaders Attest om deres Vandel og Opførsel.“ Uagtet denne Indskærpelse af Anordningerne vedblev der at bestaa mange Pugeskoler. „Man vil vide,“ siger Balle, „at dermed ses igjennem Fingre af vedkommende, som ikke kunne overtale sig til at berøve nogle trængende Familier deres eneste Udflugt til at erhverve fornødent Ophold.“ Selv de, der søgte Tilladelse til at holde Skole, valgte ofte denne Stilling alene for at friste Livet. Af en Fortegnelse i Raadstuearkivet over 52 Kvinder, som i Aarene 1789—95 erholdt Bevilling paa Skolehold for Pigebørn og Smaadrenge, fremgaar det, at, med Undtagelse af nogle faa Jomfruer, vare Lærerinderne gifte med eller Enker efter Skoleholdere, Urtekræmmere eller Haandværkere.

Skolemanden, Professor P. Hansen skildrer de daværende private Skolers Tilstand paa følgende Maade*): „Fattige Mænd og Kvinder, Jomfruer og mislykkede studerende etablere Skoler i alle Gader som den sidste Næringsvej, hvortil de i Nøden gribe. En Del af disse Skolelærere ere saa uskikkede til dette Arbejde, at man i deres Skoler intet kan udrette. At læse indenad i en Katekismus, udenad i Lærebogen, hvorved ikke et Ord tales af Lærerne, men blot opramses af Disciplene, at skrive en Del Aar for at faa en maadelig Haand, at regne mekanisk, dermed tror man den hele Undervisning at være færdig. Opdragelsen vidner om Fordomme eller Pedanteri. Ungdommen tillades Tøjlesløshed for at vinde ufornuftige Forældres Yndest, hvilke gjærne se deres Børn forkjælede; Børnene føjes i alt, da man ellers frygter for at miste dem og Levebrød, eller de holdes under et slavisk Aag. Deres Helbred svækkes i

---

*) P. Hansen: Noget om Almueskoler. 1796.

smaa, usunde Værelser. Med faa Ord: Fordomme, Usædelighed og Vankundighed udbrede sig blandt Almuen fra disse saakaldte Vinkelskoler."

Da **Filantropismen** i Slutningen af forrige Aarhundrede fra Tyskland holdt sit Indtog hos os, begyndte der at røre sig en kraftigere Bevægelse i den kjøbenhavnske Skoleverden. Efter tysk Mønster indrettedes Filantropiner i Dreyers, Schouboes og Christianis Institutter; Realskoler som Efterslægtselskabets Skole, det von Westenske Institut og Basedows Skole opstode; den ældste Borgerdydskole er ogsaa fra denne Tid. Døtreskolen i Kjøbenhavn stiftedes 1791, og den kristianshavnske Døtreskole 1799. I Anledning af Kronprinsens Bryllup oprettede „Aftenpostens" Redaktør Emanuel Balling det søsterlige Velgjørenheds-Selskab 1790. Det bestod af en Kreds af Damer, som ved aarlige Bidrag underholdt en Skole for Pigebørn, hvis Forældre hørte til Middelstanden og ved ublid Skæbne vare ude af Stand til at betale for deres Børns Undervisning. Skolen aabnedes den 10. Januar 1791 og gav en udvidet Almueskoleundervisning samt Vejledning i kvindelig Husgjerning. Børnene erholdt Klæder og Undervisningsmidler frit og tillige Konfirmationsudstyr. (1876 ejede Selskabet over 66000 Kr. foruden Ejendommen i Store Kannikestræde). 1804 stiftedes Selskabet for uformuende Embedsmænds Døtres frie Undervisning af Justitsraad Bärens, Pastor Holm og Professor Sander; dets Skole er dog senere nedlagt, og Midlerne anvendes til at betale Skolepenge for nogle Børn i Privatskoler. De Massmannske Søndagsskoler og de Brockske Skolelegater stiftedes ligeledes i disse Aar.

Denne Bevægelse naaede ogsaa det offentlige Skolevæsen. Den store Kommission til de danske Skolers bedre Indretning blev nedsat 1789 og fremkaldte 1791 det første

danske Statsseminarium paa Blaagaard ved Kjøbenhavn. Af Kommissionens Medlemmer vare Balle og Bastholm særlig knyttede til kjøbenhavnske Forhold, og Hovedstaden besad desuden Skolemænd som Dr. theol. Plum og Assessor, senere Justitsraad, J. H. Bärens, der toge levende Del i Datidens Forhandlinger om en Skolereform. Tidligere end Kjøbstæderne og Landet erholdt Hovedstaden derfor en Skolelov, i hvilken den nye Tids Tanker gave sig Udtryk. Det var dog ikke Kjøbenhavns Kommune, men Kjøbenhavns Fattigvæsen, der først fik et ved Lovgivningen ordnet Skolevæsen. Efter at Reskript af 26. Januar 1798, der overdrog Fattigvæsenets Bestyrelse til en særlig Fattigdirektion, i Almindelighed havde paabudt Fattigskolernes Forbedring, blev der i **Planen af 1. Juli 1799** for Indretningen og Bestyrelsen af Fattigvæsenet i Kjøbenhavn givet detaillerede Bestemmelser for disse Skoler.

I Følge Planen skulde alle Børn i Kjøbenhavn, som ikke havde Forældre eller Formyndere, der kunde eller vilde betale for deres Skolegang, nyde fri Undervisning i de Fattig- og Friskoler, som bestode ved offentlig eller privat Godgjørenhed, og hvis disse Skoler ikke vare rummelige nok for det hele Antal af fattige Børn, skulde Fattigvæsenets Direktion sørge for at tilvejebringe flere Lokaler.

Skolegangens Øjemed burde være, „at Børnene ved deres Sjæls- og Legemskræfters rigtige Udvikling og Anvendelse kan dannes til oplyste, gode og arbejdsomme Mennesker og Borgere; at de til den Ende tidligen hindres fra Lediggang og Laster og vænnes til Sædelighed, Orden og Renlighed; at de anføres til saadan Kundskab, som er nødvendig og gavnlig for Mennesket og Borgeren i Almindelighed, og at de undervises og øves i saadant Arbejde, hvorved de i Fremtiden enten i Mangel af andet Næringsarbejde kan fortjene deres Underholdning eller nyttigen beskæftige sig i ledige Timer. Undervisningen i Skolerne skal altsaa være delt mellem Videnskab, Haandarbejde og nyttige Legemsøvelser. Ved Videnskab forstaas det,

som for den menige Almue er fornødent, fatteligt og brugbart, saasom: Læsning, Skrivning, Regning, Religion og Moral, almindelig Kundskab om Naturen og dens Indretninger og Virkninger, om borgerlige Indretninger og Pligter, om de vigtigste Sundhedsregler, om Fædrelandets og andre Landes Forfatning og Beliggenhed o. desl.; alt efter korte og simple Lærebøger, som dertil kan vælges, og med Hensyn til den Forskjel, som bør gjøres i Undervisning for Drenge og Piger; ogsaa sørges for, at Børnene anføres til rigtig og harmonisk Sang, især Koraler og gode Folkesange. Haandarbejdet bør være af den Slags, som i det daglige Liv kan for Almuens Folk være almindeligt og gavnligt, og som for Børnene efter Forskjel af Kjøn, Alder og Kræfter findes passende, samt hvortil i Skolebygningerne kan være Lejlighed og Rum, saasom: at pille Bomuld, at karte Uld og Bomuld, at plukke og spinde Uld, Bomuld, Hør, Hamp og Blaar, at tvinde, haspe, vinde, spole, at binde og strikke, at lappe paa Klæder, at stoppe Strømper, at knytte Fiskegarn, at væve Bændler og uldne Baand, at gjøre Hægter, flette Kurve o. a. m., og for Pigerne tillige at tildanne og sy Linned og Klæder m. v. Ved Arbejdets afvexlende Fordeling ses blandt andet ogsaa derpaa, at Legemskræfterne styrkes tillige med at øves. Legemsøvelser bør være af den Slags, som kan bidrage til den Styrke, Smidighed og Behændighed, som i den arbejdende Klasse ere nødvendige og nyttige. Ved Badning om Sommeren, hvortil for enhver Skoles Drengebørn bestemmes visse Dage og Timer, maa disse tillige under godt Opsyn gives Anvisning til at svømme. Ingen Understøttelse fra Fattigvæsenet gives til Underholdning for fattige Børn uden under det udtrykkelige Vilkaar: at Børnene stadig søge de Undervisnings- og Arbejdsskoler, hvortil de henvises."

Enkelthederne ved Undervisningen skulde fastsættes ved et Reglement. Drenge- og Pigeskoler skulde adskilles fra hverandre, for saa vidt det ikke allerede fandt

Sted. Skolernes Størrelse maatte bero paa de lokale Forhold; men ingen Skole burde rumme flere end 200 Børn. Skolestuerne skulde være lyse, rummelige og luftige, og i ét Værelse maatte paa samme Tid ikke undervises flere Børn, end Læreren kunde overse og sysselsætte. Hvor det kunde ske, skulde Børnene have Middagsmad paa Skolen og i saa Tilfælde forblive der fra Morgen til Aften. Børnenes Arbejdsfortjeneste skulde anvendes til Nytte for dem eller deres Forældre. Til visse Tider af Aaret skulde der uddeles Præmier til flittige og sædelige Børn. Skolepligten begyndte med det fyldte 5te Aar, og da Konfirmationen ordentligvis fandt Sted ved Udgangen af det 15de Aar, blev Skoletiden altsaa 3 Aar længere end nu. Indtil det 18de Aar forbleve Børnene under Fattigvæsenets Tilsyn. For Børn under 5 Aar skulde oprettes Asyler under Tilsyn af ældre Kvinder, og for de konfirmerede Børn Søndagsskoler med Forelæsning eller anden Slags Undervisning over „Religionens, Moralens samt de borgerlige Loves Grundregler, ligesom og over andre saadanne Ting, som for menige Mand i det daglige og borgerlige Liv kunne være nyttige og vejledende.“ De, der havde gaaet i Fattigskolerne, havde Adgang til disse Søndagsskoler, og ligesaa deres Mestre, Husfædre og Husmødre. Opfostringshuset skulde give en videre gaaende Undervisning og lære Børnene Matematik, Naturfag og Tegning samt forskjellige Haandarbejder i Træ og Metal. I Lighed med Opfostringshuset for Drengebørn skulde der med Tiden indrettes et særskilt Opfostringshus for Pigebørn fra Stadens Fattig- og Friskoler for at uddanne Børnene til duelige Tjenestepiger og Husmødre. Med Undtagelse af de Personer, der underviste i Haandgjerning, skulde kun duelige Studenter eller Seminarister antages til Lærere. Da samtlige Fattig- og Friskoler havde ét Øjemed, burde de saa vidt muligt følge én Plan, og alt det, som vedkom det frie Skolevæsen for fattige, udgjøre et sammenhængende Hele. De forskjellige Skolers Bestyrelser

skulde derfor sætte sig i Forbindelse med hverandre og besøge hverandres Skoler.

Da Fattigvæsenets Direktion 1799 overtog Bestyrelsen, delte den sig i 5 Kommissioner, af hvilke en havde Skolevæsenet under sig. Den Gang fandtes der kun 4 kommunale Fattigskoler, nemlig ved Arbejdshusene i Frue, Trinitatis, Nikolaj og Frelsers Sogne, hver bestemt for omtrent 100 Børn; men over 700 Børn af Almisselemmer gik ogsaa uden Undervisning. Antallet af Skoler og Skolebørn voxede imidlertid hurtig, dels fordi mange af de Børn, der tidligere dreve om paa Gaden, nu optoges i Skolerne, enten Forældrene fik Fattighjælp eller ej, og dels fordi der i disse Aar var en meget stærk Tilvæxt i Antallet af de faste Almisselemmer, bl. a. fordi Kjøbenhavns Fattigvæsen i Henhold til Reskr. af 26. Januar 1798 overtog Forsørgelsen af baade Land- og Søetatens fattige. For at tilvejebringe nye Skolelokaler til det voxende Børnetal sluttede Kjøbenhavns Fattigvæsen 1801 en Overenskomst med Direktionen for Garnisonsskolevæsenet, i Følge hvilken denne overlod den militære Skole i Bredgade med sit fulde Inventar til Fattigvæsenet og tillige betalte en aarlig Pengesum, mod at de Soldaterbørn, som ikke kunde rummes i Kaserneskolen i Sølvgade, skulde have fri Undervisning i Fattigskolerne. 3 Aar efter var Børnetallet i de østlige Kvarterer steget saa stærkt, at der atter maatte gjøres Udveje for at tilvejebringe Skolestuer. I et lejet Lokale i Adelgade oprettedes derfor en Forberedelsesskole for Skolen i Bredgade. Denne Hjælpeskole blev senere flyttet til Borgergade og 1810 til Rosengade. Desuden oprettedes en Skole paa Almindelig Hospital for syge og vanføre Børn, og i Børnehuset fandtes fra gammel Tid en Fattigskole. Efter 1804 havde Fattigvæsenets Skolekommission følgende Skoler under sig: Frue, Nikolaj, Trinitatis, Frelsers, Bredgades og Garnisons foruden Hjælpeskolen i Adelgade og Skolerne paa Almindelig

Hospital og i Børnehuset. Garnisonsskolen var alene for Piger, de øvrige Skoler for Børn af begge Kjøn. 1806 var Børnetallet voxet til 1486, og dog gik der endnu over 300 Børn af Almisselemmer uden Undervisning, da man ikke havde Plads til dem i de bestaaende Skoler.

Det synes imidlertid, som om Fattigbestyrelsen i Begyndelsen har anstrængt sig for nogenlunde at opfylde de vigtigste Bestemmelser i Planen af 1. Juli 1799, for saa vidt man kan dømme efter de Meddelelser, der foreligge om enkelte af Skolerne*). I Frue Skole, der stod under særligt Tilsyn af Bärens, fandtes 1806 i alt 200 Børn, delte i 4 Klasser, hver paa 2 Afdelinger, altsaa egentlig 8 Klasser med gjennemsnitlig 25 Børn i hver. 4 Lærere besørgede Undervisningen, der omfattede 18 Timer om Ugen, hvoraf 6 Timer til Læsning, 6 til Skrivning og Retskrivning og Resten til Religion, Regning og Forstandsøvelser. Hertil kom to Timer Sang om Ugen og fra 1801 2—3 Timers Undervisning i Gymnastik, hvilken Disciplin her for første Gang blev indført som Undervisningsfag i en dansk Almueskole. (1802 indførtes Gymnastik ved Opfostringshuset og 1805 ved Bredgades og Nikolaj Fattigskoler). Professor Nachtegall ledede i Begyndelsen selv Undervisningen i Gymnastik; men senere overdroges den til en Underofficer. I den første Iver for Sagen underviste man lige saa vel Piger som Drenge i Legemsøvelser. En anden Nyhed blev ogsaa forsøgt i denne Skole, i det den fra 1804 til 1808 afgav Børn til en pestalozzisk Prøveskole, som ophørte af Mangel paa Interesse for den nye Metode. Skoletiden varede fra Kl. 7 om Morgenen ($7^3/_4$ om Vinteren) til $8^1/_2$ om Aftenen. Naar Børnene ikke vare paa Læseskolen, bleve de sysselsatte med Haandarbejde eller gik paa Fabrikker; de anvendtes endog ved Tilvirkningen af Straa-

*) Fattigvæsenets Skolekommissions Protokol 1805—15 (Fattigvæsenets Arkiv).

arbejde og kunstige Blomster *). Drengene fik om Sommeren Undervisning i Svømning 3 Gange ugentlig, og baade Sommer og Vinter badedes Børnene paa Skolen en Gang om Ugen. De Børn, som havde Fnat, bleve badede særskilt og tillige „smurte“ paa Skolen for ikke at afholdes fra Skolegang ved denne paa hin Tid almindelige Sygdom. Lægen mødte en Gang om Maaneden paa Skolen for at undersøge Børnenes Sundhedstilstand. Alle Børn af trængende Forældre fik en Portion varm Mad om Middagen, og nogle tillige „tørt Brød“ Morgen og Aften. I hver af Skolens 8 Afdelinger uddeltes aarlig en Præmie, bestaaende i Klæder eller andre nyttige Ting. Der var ingen Ferier for Børnene; kun ved overordentlige Lejligheder fik de en halv eller hel Dags Frihed. Ligeledes holdtes der med Strænghed over, at ingen Forsømmelser fandt Sted i Læseskolen. — Garnisons Skole omtales som staaende paa et lige saa hæderligt Standpunkt som Frue Skole. Den havde 1811 en Lærerinde samt 3 faste og en midlertidig Lærer for et Børnetal af 150—200. — I Frelsers Skole fandtes 1807: 210 Børn, af hvilke 35 fik Husly og Forsørgelse i Plejehuset. Det oplyses udtrykkelig, at flere Børn hørte til Familier, som ikke modtoge Fattighjælp. Skolen havde 4 Klasser. I de to laveste gik Drenge og Piger samlede; af de to andre var den ene en Drenge-, den anden en Pigeklasse. Skoletiden varede fra Morgen til Aften, dog afvexlede man med „Læsnings-, Arbejds-. Spisnings- og Frihedstimer.“ Skolen havde 3 Lærere, af hvilke de to vare Studenter. Ved Arbejdsvirksomheden var ansat en Værkmester og 4 Læremødre.

Som Lærere ansatte Fattigvæsenets Skolekommission

*) Den 31. Oktober 1809 lod Bärens 32 hvidklædte Piger fra Frue og Nikolaj Skoler byde Dronningen velkommen ved Opgangen til Kongens Palais og overrække hende Gaver af Husflid fra Fattigskolerne og Opfostringshuset.

ingen af de fra Seminarierne dimitterede, men antog i Regelen Studenter eller uddannede selv de Personer, den tog i Skolens Tjeneste. For at fremme Lærernes Uddannelse oprettede Bärens 1810 ved frivillige Bidrag og ved en aarlig Understøttelse af Fattigvæsenet en pædagogisk Bogsamling for Fattigskolernes Lærere. Den erholdt Lokale i Frue Skole. Lærerlønnen var før 1807 ikke ens for de forskjellige Lærere. Dog havde alle de senest ansatte 8 Sk. for hver Undervisningstime. Fra 1807 forhøjedes Lønnen til 10 Sk. Timen, og i 1809 vedtoges det, at efter 4 Aars Tjeneste skulde Lønnen være 12 Sk. Timen og efter 6 Aar 16 Sk.; dog skulde Ancienniteten alene ikke være afgjørende ved Oprykningen, „hvilket især anmærkes med Hensyn til de Lærere, som til Dels af Medlidenhed ere vedblevne fra forrige Tider af.“ I Aaret 1814 forhøjedes Lønnen til 16 Sk. Timen for alle Lærere eller 264 Rd. om Aaret for den sædvanlige Undervisningstid af 33 Timer om Ugen; thi Lørdag Eftermiddag var i Almindelighed fri. Enkelte Lærere havde desuden Bolig og Brændsel samt et Tillæg til deres Løn for Inspektion paa Skolen. Andre havde en Biindtægt ved at føre Protokoller eller udføre andet Skriveri. Ved Hjælpeskolen i Adelgade underviste Læreren, hans Hustru og 3 Døtre for en Betaling af 10 Sk. om Ugen for hvert Barn; først med Aaret 1810 blev der her bestemt en fast Løn. Efter Rigsbankforordningen omskreves alle Lærernes Løn til $11^1/_5$ Sk. Timen, hvorfor de i Aarene 1813 og 14 flere Gange søgte om Tillæg. Dette vidste man ikke at tilvejebringe paa anden Maade end ved at indskrænke Lærernes Antal og benytte de derved indvundne Midler til Lønningsforhøjelser. Gratialer uddeltes ikke sjældent til dygtige Lærere; de udgjorde fra 30 til 100 Rd.; ja, en Lærer, der blev befordret til Præst i Finmarken, fik endog 150 Rd. i Rejsepenge. Læremødrene havde fra 50 til 100 Rd. i aarligt Vederlag samt undertiden Tilskærerløn eller Del i Arbejdsfortjenesten.

Ved enhver af Skolerne fandtes desuden en Kogekone *) samt et Bud til at sende efter de forsømmelige Børn.

Ved Undervisningen optoges Begyndelsesgrundene af Geografi, Naturhistorie og Fædrelandshistorie som nye Fag **). 1806 bestemtes det, at den aarlige Examen skulde i det halve Antal Skoler holdes ved Paasketid og i de øvrige ved Mikkelsdag. Fra 1809 oprettedes en særlig Extraundervisning for at bibringe forsømte Børn de nødtørftigste Kundskaber, især i Religion. Som Bidrag til Begrundelse af denne Foranstaltning og som karakteristisk for den hele Tone i Fattigskolerne fortjener det at bemærkes, at i Aaret 1806 bleve 27 Personer mellem 10 og 20 Aar tiltalte og dømte ved „Fattigvæsenets Politiret“ for forskjellige Forseelser, og samme Aar bleve 103 af Fattigvæsenets Børn straffede med Ris paa Kroppen for gjentagne Skoleforsømmelser, Vagabonderen, Løgn eller Rapseri.

De sørgelige Tidsforhold ved Begyndelsen af indeværende Aarhundrede forhindrede ikke blot Regeringen i at fortsætte Organisationen af Hovedstadens Skolevæsen, men synes ogsaa at have standset Fattigskolernes Udvikling i Retning af at naa det i Planen opstillede Maal. Der blev derfor en betydelig Forskjel paa Fattigskolernes virkelige Tilstand og de Bestemmelser, der vare givne for dem. Undervisningen naaede aldrig

*) Ved Garnisons Skole havde Kogekonen fri Bolig, et Brød hver Dag samt 34 Rd. aarlig „for at besørge Børnene badede og kæmte og de urene smurte.“ — Ved Vajsenhuset udførtes lignende Forretninger af „en Kæmmekone“.

**) 1807 anvendtes følgende Lære- og Læsebøger: Rasmussens og Thonboes A-B-C, Rochows Børneven, Thiemes Godmand, Birchs Bibelhistorie, Balles Lærebog, Sommerfeldts Geografi og Funkes Naturhistorie. Skolekommissionen avtoriserede s. A. til Brug i alle Skoler: Thiemes Godmand, Thonboes Bibelhistorie og Munthes Danmarkshistorie som Læsebøger samt Balles Lærebog, Funkes Naturhistorie, Platous Geografi og Thiemes Næring for den sunde Menneskeforstand som Lærebøger.

det foreskrevne Omfang; Arbejdsbeskæftigelsen var endnu længere fra Planens Fordringer; Børnenes Arbejdsfortjeneste kom kun en kort Tid disse til gode, men gik siden i Fattigvæsenets Kasse, og Søndagsskoler, Asyler og Pigeopfostringshus slog man rent i Glemmebogen. Den foreskrevne Samvirken mellem Fattigskolernes og de andre Friskolers Bestyrelser fandt aldrig Sted, og endelig foretoges det største Brud paa Planens Bestemmelser ved at gjøre Skolerne udelukkende til Skoler for Almissebørn, ja gjøre Børnenes Optagelse i Fattigvæsenets Skoler til en Betingelse for, at Forældrene kunde erholde Fattighjælp, uagtet disse Skoler ligesom andre Friskoler skulde staa aabne for Børn af uformuende Forældre i Almindelighed. Kun Kirkeskolerne vandt ved saaledes at fritages for alle Børn af Almisselemmer.

Af **Kirkeskolerne** synes Helliggejstes Skole at have været den eneste, som i nogen mærkelig Grad blev paavirket af den filantropistiske Reformiver, og dette skyldtes fornemmelig Professor P. Hansen, Sognepræst ved Helliggejstes Kirke 1787—1798, død som Biskop i Fyn 1810. Da han tiltraadte sin Stilling som Tilsynsmand ved Skolen, lod dennes Virksomhed meget tilbage at ønske i alle Retninger; men 1793 gjennemførte Hansen en fuldstændig Reform. Da Bækkenpengene og Gaverne vare tagne af, bestod Skolens væsentligste Indtægt i Renterne af dens Formue, omtr. 40000 Rd. Udgifternes Størrelse var herved begrænset, og man søgte derfor at gjøre Skolens Virksomhed fyldigere ved at nedsætte Børnetallet fra 120 til 88; tillige bleve alle udensogns Børn udelukkede. Hidtil vare alle 120 Børn underviste sammen: af Førstelæreren om Formiddagen og af Andenlæreren om Eftermiddagen. Nu fik Drenge og Piger hver sin Lærer. Lønningerne forhøjedes, og Lærerne antoges efter Konkurrence, ved hvilken endog Biskop Balle deltog i Bedømmelsen. Undervisningsplanen forbedredes, og som nye Fag optoges Historie, Geografi og Natur-

kundskab for Drengene. Disse erholdt ogsaa Adgang til Badning om Sommeren. Undervisningstiden var vedblivende Kl. 8—12 og 1—5, dog blev der ikke holdt Skole Onsdag og Lørdag Eftermiddag. Man afskaffede den fra Skolens Oprettelse nedarvede Skik, at de ældste Drenge om Eftermiddagen mødte i Kirken for at synge. Foruden Sognepræsten skulde to andre Mænd („Skolarker") have Tilsyn med Skolen, skiftevis hver sin Uge. Med Skolegangen indførtes stræng Orden, og alle bestemte Ferier afskaffedes. Tilsynsmændene besøgte syge Børn for at forvisse sig om disses Tilstand. Examenstiden bekjendtgjordes i Aviserne, og Forældrene og Venner af Skolen bleve indbudte til at overvære den; desuden indførtes Præmieuddeling ved hver Examen. Ved frivillige Gaver oprettedes en Bogsamling, især for konfirmerede Drenge fra Skolen. Efter Bestemmelsen skulde Lærerne have paataget sig Udlaanet hver Søndag Eftermiddag Kl. 4—6, paa hvilken Tid Skolen om Vinteren skulde oplyses og opvarmes, for at de unge kunde opholde sig dér. Denne Tanke blev imidlertid ikke udført paa Grund af de ugunstige Tider efter Ildebranden 1795; men Professor Hansen samlede dog Søndag Eftermiddag de ældste Børn i en af Skolestuerne til Samtale, Fortælling og Oplæsning, og disse Sammenkomster mødte livlig Deltagelse.

Pigernes Haandgjerningsundervisning var allerede bleven udvidet 1790. Paa Skolehuset opførtes en 3dje Etage, og i denne indrettede man en stor Sal til Haandarbejdet. Pigerne havde endog Tilladelse til at blive paa Skolen indtil Kl. 8 om Aftenen for at spinde og strikke. Det kgl. Økonomi- og Kommercekollegium tilstod en Hjælp til Lærerindens Løn; Raamaterialet leveredes af private, som vilde have Arbejde udført; Betalingen for Arbejdet tilhørte Børnene og blev lagt i en Sparebøsse for hver; heraf afholdtes først Udgiften til Istandsættelse af deres Klæder, hvorpaa Resten udbetaltes dem hvert Halvaar.

Skolen gjorde efter disse Reformer en saadan Frem-

gang, at de ansete Mænd, som mødte ved Examen, gave den det bedste Lov, og Forældrene, som tidligere havde vist Ulyst til at sætte deres Børn i Skolen, frygtede nu for at faa Børnene sat ud af den. Professor Hansen mødte næsten daglig i Skolen, underviste af og til selv og holdt ved sin Interesse Skolen oppe i hele sin Embedstid *). —

Kjøbenhavns Ildebrand 1795 ramte ogsaa flere af Kirkeskolerne. Nikolaj Skole afbrændte, og i nogle Aar maatte denne Skoles Børn undervises i Helliggejstes Skoles Lokaler, ligesom de husvilde Lærere fra Nikolaj foreløbig fik Bopæl hos Helliggejstes Skoles Lærere. Ildebranden fortærede ogsaa Holmens Korskoles og Laxegadens Skoles Bygninger. Den sidste Skole blev gjenopført; men da der ikke var Midler til at gjenopbygge Korskolen, blev det ved kgl. Resol. af 31. Oktober 1800 fastsat, at Korskolens Børn skulde undervises i Laxegadens Skole. Kantoren og hans Medhjælper skulde i Stedet for den tidligere Under-

---

*) Han førte et saa indgaaende Tilsyn med Børnenes Paaklædning, at han holdt paa, at Drengene havde Haaret pudret om Søndagen, i hvilken Anledning hver Dreng fik 2 Sk. om Maaneden. Børneven var han med Liv og Sjæl. Han deltog ofte i Pigebørnenes Sang, naar de under Haandarbejdet sang Bunkeflods Viser, Arier af „Høstgildet“, „Peters Bryllup“ eller andre nationale Digte, og ved forskjellige Udflugter og Smaafester søgte han at glæde Børnene. „Aarlig giver jeg dem,“ siger han i sin Beretning om Skolen, „en Glædesdag om Sommeren, da jeg selv gaar med dem til en nærliggende Landsby. Jeg giver dem da hver for 2 Sk. Brød og Spegeskinke tillige med Mælk og Vand at drikke. Paa en grøn Plads danse og lege de nu efter Behag under Lærernes, Lærerindernes og mit Opsyn, og vi blande os i deres Lege. De møde til denne Forlystelse pyntede, og paa Vejen saa vel som paa Stedet synge de i afvexlende Kor Viser og Arier. De vedvarende uflittige eller usædelige udelukkes fra denne Fest. Undertiden gives den i Vinteren paa Skolen, da de beværtes med Tevand og Hvedebrød, hvorved de danse; og en saadan Fest har sin store Nytte hele Aaret igjennem.“

visning ved Korskolen overtage Sangundervisningen i alle Søetatens Skoler. Antallet af Kordrenge blev udvidet til 24. Der skulde føres særligt Regnskab over hver af de to Skolers Formue, og til Laxegadens Skole henlagdes det Fond, der havde tilhørt den forrige Broens (nu 1ste Divisions) Skole, og som var bestemt til Lønningstillæg for Læreren og Klæder til nogle af Børnene *).

Fra 1797 ophørte Latinskolens Disciple at besørge Kirkesangen, og dette overdroges til 4 af Kirkeskolerne (Frue, Trinitatis, Helliggejstes og Nikolaj; i Stedet for den sidste kom i Aaret 1800 Frelserens Skole). Katedralskolen vedblev at hæve den Betaling, der blev erlagt for Sangens Udførelse (de saakaldte Jord-, Sang- og Kopulationspenge), men udredede aarlig 120 Rd. til hver af de Kirkeskoler, hvis Elever udførte Sangen. Denne Ordning vedvarede indtil 1860.

Ved **Søetatens Skoler** skete der flere Forandringer ved Overgangen til indeværende Aarhundrede. Da Kjøbenhavns Fattigvæsen 1798 overtog Forsørgelsen af de fattige af begge militære Etater, sluttedes der en Overenskomst imellem Admiralitetet og Fattigdirektionen, i Følge hvilken denne mod en aarlig Pengesum befriede samtlige Søetatens Skoler for den fattige Ungdom, medens Søetaten beholdt Lokalerne til Skoler for det faste Mandskabs Børn. Hidtil havde Pigebørnenes Undervisning været mere tilsidesat end Drengenes, hvorfor man først sørgede for Oprettelse af en Pigeskole. Allerede tidligere var den Kvæsthusskole, der havde Lokale uden for Kvæsthuset, i Følge kgl. Resol. af 31. December 1792 indrettet til en Pigeskole for 100 af Søetatens Børn og bestod som saadan indtil 1816. 1798 oprettedes „til Opdragelsens Forbedring og Industriens

*) Kgl. Resol. angaaende Søetaten i Marineministeriets Arkiv.

Fremme" en ny Pigeskole i Holmens Sogns Arbejdshus *), og endelig blev der i 1810 oprettet endnu en Pigeskole i Nyboder. — De derværende Drengeskoler, som efter Laboratorieskolens Ophævelse 1793 havde optaget Børnene fra denne Skole, bleve omordnede ved kgl. Resol. af 8. August 1800. „Sand Nytte af disse Skoler har man ikke sporet, og kan man ikke vente efter deres nærværende Organisation," hedder det i Kollegiets Indstilling. Der blev derfor af Skoleinspektionen udarbejdet en ny Plan, som satte Maalet for Skolerne i „at bibringe Haandværksstokkens og Divisionsmandskabets Drengebørn Moralitet og Arbejdsomhed med netop saa megen Kundskab, som de behøve for at blive gode Haandværkere og gode Søfolk i Hs. Majestæts Tjeneste." Undervisningsfagene vare: Moral, Religion, Regning, Skrivning, Gymnastik og nyttigt Haandarbejde (at snedkre, dreje, slaa Reb o. s. v.). De tidligere Lærere, der for største Delen vare „gamle Mænd med Familie og yderlig fattige", bleve afskedigede paa én nær. De forhenværende 6 Skoler sammendroges til 4, Lokalerne forbedredes, Lærernes Løn blev forhøjet, og Børnene fik Middagsmad paa Skolen (Rumfordsk Suppe). 1806 blev det ved kgl. Reskr. fastsat, at de 3 Kateketembeder ved Holmens Kirke for Fremtiden maatte forenes med en eller anden af Lærerpladserne ved Søetatens Skoler, hvilken Bestemmelse 1818 forandredes til, at ingen af Søetatens Lærere tillige maatte ansættes som ordineret Kateket, da Skolen kunde blive forsømt under Varetagelsen af de kirkelige Forretninger, hvorimod Lærerstillinger fremdeles bleve forenede med de to andre Kateketembeder. — I Forbindelse med de egentlige Almueskoler maa Søetatens Underofficersskole nævnes; thi vel havde denne det faglige

*) Skolen grundlagdes til Dels for en Sum Penge, som en kjøbenhavnsk Raadmand i Aaret 1798 betalte for Overkrigskommissær-Titlen. Til Haandgjerningsundervisningen gav det Reiersenske Fond Materialier og Redskaber.

Formaal at uddanne Underofficerer; men den var tillige en Art Borgerskole for Nyboders Drenge. I Følge den forandrede Plan af 3. Januar 1800 talte den 50 Elever, Drenge i 12—16 Aars Alderen. Den havde sin Tilgang i de flinkeste Drenge fra Etatens Almueskoler, især Børn af det faste Mandskab. Der meddeltes en god Borgerskoleundervisning ved Siden af den faglige Uddannelse i Styrmandskunst m. m.

Reformbevægelsen i den kjøbenhavnske Skoleverden naaede ogsaa **Jødernes Skolevæsen.** Tidligere havde Jøderne i Danmark levet under meget trykkende Forhold og vare udelukkede fra ethvert andet Erhverv end Handel; men ved Overgangen til vort Aarhundrede blev deres borgerlige Stilling betydelig forbedret, og paa samme Tid begyndte der indenfor dette Trossamfunds Enemærker at røre sig en levende Interesse for Ungdommens Undervisning, som især gav sig til Kjende i Hovedstaden, da den overvejende Del af Jøderne boede dèr. 1770 erholdt Jøderne i Følge Ansøgning Tilladelse til at holde Skolelærere, og 1790 stiftede de i Kjøbenhavn en dansk Læse-, Skrive- og Regneskole. Men da de fattige Jøder endnu saa godt som udelukkende levede af Smaahandel, toge de Børnene tidlig ud af Skolen for at lade dem sjakre, og naar Skolens Bestyrelse vilde have Børnene til et Haandværk, satte Forældrene sig derimod, da de vare for fattige til at forsørge Børnene, og disse ikke maatte spise hos Mesteren. 1793 stiftedes derfor Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunster og Haandværker. De private Skoler, der tidligere havde været lukkede for Jødernes Børn, optoge efterhaanden ogsaa Drenge og Piger af mosaiske Forældre, og nu blev tillige Jødernes eget Skolevæsen grundig forbedret. 1803 havde en Del formuende Jøder indsat nogle fattige jødiske Børn i gode Privatskoler, og da dette Forsøg gav et godt Resultat, indbød Grosserer M. L. Nathanson i Januar 1805 den jødiske Menighed

til at støtte hans Plan om en bedre Indretning af Fattigskolen. 114 Personer tegnede sig for aarlige Bidrag af i alt 1500 Rd. til en Friskole. Desuden lovede Repræsentanterne for Menigheden at ville lade den aarlige Understøttelse til Fattigskolen tilfalde den nye Friskole, og paa et Møde af Bidragydere den 1. April 1805 fik Nathanson dannet et Udvalg, hvori han selv fik Sæde, til at grundlægge Skolen. Den 20. Januar 1806 konfirmeredes Lovene for „Selskabet til den jødiske Friskole"; men allerede den 17. November 1805 var Skolen bleven aabnet i Skindergade under Navn af „Friskolen for Børn af den mosaiske Tro". Efter Bombardementet 1807 fik den sin egen Gaard i Farvergade. Den begyndte med 55 Drenge*), delte i 4 opadstigende Klasser. Undervisningsfagene vare: Religion, Hebraisk, Dansk, Tysk, Naturhistorie, Geografi, Danmarkshistorie, Regning, Skrivning og senere Tegning. Undervisningstiden var 3 Timer om Formiddagen og 3 Timer om Eftermiddagen, altsaa 30 Timer ugentlig. Desuden havde Børnene 2 Timer daglig til under Opsyn at gjennemgaa Lektierne. Eleverne fik fri Undervisning, Skolebøger, Fodtøj og en Klædning ved deres Udgang af Skolen. Den skolepligtige Alder blev sat fra det 5te til det 13de Aar, og ved Kanc. Skr. af 19. Januar 1813 tillodes det at mulktere jødiske Forældre, hvis Børn forsømte Skolen, med Bøder fra 10 Rd. og højere op.

I Begyndelsen havde Bestyrelsen stor Vanskelighed med at vænne de forsømte og uvidende Børn til Disciplin og stadig Skolegang. Hertil kom, at da Børnene vare overladte til Forældrene efter Udgangen af Skolen og derfor hyppigst bleve opdragne til at sjakre, udviskedes ofte i faa Aar den gode Indflydelse, som Skolen havde haft paa Børnene. Denne Vanskelighed blev dog overvunden ved

---

*) Med Undtagelse af 2, der havde gaaet i en Privatskole, vare de blottede for alle Skolekundskaber. Af de 53 kjendte kun 2 danske Bogstaver.

Kanc. Skr. af 6. April 1811, i Følge hvilken Direktionen for den jødiske Friskole indtil videre maatte anses som Formynder for Skolens Elever, ogsaa i deres Læretid, ligesom Kjøbenhavns Fattigdirektion for de fra Fattigskolerne udgaaede Børn. Nu lod Direktionen, i hvilken Nathanson i en lang Aarrække vedblivende var Sjælen, Drengene sætte i Haandværkslære, førte Tilsyn med dem og samlede frivillige Bidrag til Mad og Klæder for dem. Den hele Skoleordning bidrog overordentlig meget til den jødiske Menigheds Udvikling.

For ogsaa at sørge for Pigebørnenes Undervisning, der hidtil var bleven aldeles forsømt, aabnedes — til Dels atter ved Grosserer Nathansons Nidkjærhed — den 28. Oktober 1810 en Friskole for Piger ved et Sammenskud af den jødiske Menighed paa 10000 Rd. til Grundfond og aarlige Bidrag til Beløb af 1800 Rd. I Pilestræde kjøbtes en egen Gaard til Skolen. Børnene vare ligesom i Drengeskolen delte i 4 opadstigende Klasser, havde samme Skoletid og omtrent samme Fag som Drengene, desuden en udvidet Undervisning i Haandgjerning. Ogsaa Pigerne fik Skolebøger frit og Understøttelser af Klæder og Fodtøj. Kongen tillod, at Skolen efter hans Datter blev kaldt „Karolineskolen“.

Ved Oprettelsen af disse to Skoler havde den mosaiske Menighed paa en paaskjønnelsesværdig Maade sørget for sine fattige Børns Undervisning og tillige ved at indføre Heldagsundervisning distanceret de kommunale Skoler for en lang Aarrække. Menigheden vedblev at omfatte Skolerne med Interesse, og formuende Mænd betænkte dem rigelig med Legater. Det største af disse var Hofraad Meyers, der i Aaret 1822 tilførte Skolerne en Kapital af 50000 Rd. 1876 ejede Drengeskolen over 190000 Kr. og Pigeskolen over 100000 Kr.

Ved Bombardementet 1807 bleve mange Skoler ødelagte, saa at endnu flere Børn end hidtil gik om uden Undervisning. Man saa' hele Skarer af Børn drive om paa Gaderne uden at have noget at tage sig for. Stiftsprovst Plum indgav en Forestilling herom til Kancelliet, som nedsatte en Undersøgelseskommission i den Anledning. Forskjellige Udtalelser fra disse Aar ere enige om det daværende Skolevæsens elendige Tilstand. Saaledes erklærer den med de kjøbenhavnske Forhold godt kjendte Assessor Bärens 1809, at det kjøbenhavnske Skolevæsen stod langt under Kjøbstædernes og Landets. „Det er utroligt, hvor mange Børn der holdes fra Skole i den tidligere Alder. Dersom man kunde faa en paalidelig Optegning over alle Børn imellem 6 og 15 Aar, der ikke søge Skole, vilde man sikkert forfærdes over det store Antal." Man kan dog danne sig en Forestilling om, hvor slet det stod til, ved at erfare, at i 1801 opgaves officielt de private Skolers Antal til 47 med kun 1771 Børn, og i Slutningen af 1808 fandtes i alle Byens Skoler, de lærde medregnede, kun 5603 Børn, medens der i hele Byen var 34365 Mennesker under 20 Aar. De bestaaende Skoler vare ikke blot utilstrækkelige i Antal, men Undervisningen var i flere højst mangelfuld, og der var hverken tilbørligt Tilsyn med Skolerne eller Kontrol med, at Forældrene lode Børnene undervise. Regeringen maatte derfor gribe ind. Ved kgl. Kommissorium af 7. Juli 1809 udnævntes Overpræsidenten, Baron Adeler, Konferentsraad og Deputeret Malling, Konferentsraad og Borgmester Hiorthøy, Justitsraad og Assessor Bärens, Stiftsprovst, Dr. theol. Plum og Provst i Holmens Provsti Hiort til at indtræde i *en Kommission for Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn*, som senere forstærkedes med Biskop Münter. Kommissionen skulde dels have Overtilsyn med samtlige private og offentlige Elementær-, Real- og Borgerskoler i Kjøbenhavn og dels udarbejde et Forslag til den mest hensigtssvarende Organi-

sation af et Overtilsyn over de nævnte Skoler. Den sidste Gjerning blev dens Hovedarbejde.

Kommissionen tog fat paa sit Arbejde med stor Iver. Den Betænkning, som Undersøgelseskommissionen af 1807 havde afgivet, blev sendt til Skolekommissionen, og det fremgik heraf, at 676 af de brandlidtes Børn savnede Skoleundervisning*), og „at deriblandt findes en Del, hvis Undervisning i den Grad er forsømt, at de, endog nær ved Konfirmationsalderen, ikke kunne læse i Bog.“ Man formaaede derfor Fattigdirektionen til allerede i Efteraaret 1809 at optage saa mange af disse Børn i Fattigvæsenets Skoler, som dèr kunde rummes (i alt 280), og Fattigvæsenets Lærere underviste nu disse Børn om Aftenen for en billig Betaling. Dette var dog kun en tarvelig Nødhjælp, og Dr. Plum gjorde derfor gjældende i Kommissionen i Begyndelsen af 1810, at da henved 500 af de brandlidtes Børn ikke fik Undervisning, og der tilmed var en Mængde andre Børn af Sognenes Almue, som voxede op i Vankundighed, maatte Kommissionen fremskynde sit Arbejde. Dette skete ogsaa, saaledes at Kommissionens Forslag til en Skolelov, udarbejdet efter et Udkast af Plum, kunde indsendes til Kancelliet i Maj 1810 efter først at have været tilstillet Magistraten, Biskop Balle, Kommissionen for de danske Skolers bedre Indretning og Stadens Sognepræster til Betænkning, hvorpaa kgl. Reskr. af 3. September 1813 udnævnte Kjøbenhavns første Skoledirektion. Den kom til at bestaa af Konferentsraad Cold, Fattigdirektør Mangor, Borgmester Hiorthøy samt de to Provster Clausen og Gutfeld. **Reglementet for Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn** udkom den 29. Juli 1814, samme Dag som Skoleanordningerne for Kjøbstæderne og Landet. Det er gjennemtrængt af samme ædle Aand som Planen for Fattigvæsenet af 1. Juli 1799 og bærer tydelige Spor af den Omhu og Kjærlighed, hvormed det er udarbejdet, og den Erkjendelse

*) Kommissionens Forhandlingsprotokol (Raadstuearkivet).

af Almueundervisningens store Betydning, hvoraf Kommissionen har været ledet. Reglementets vigtigste Bestemmelser ere følgende:

Med Hensyn til Bestyrelse og Tilsyn skulde alle Skoler i Staden, undtagen de lærde, staa under Direktionen for Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn. Men det blev ikke bestemt, hvorledes denne skulde sammensættes. Det specielle Tilsyn paahvilede Skolekommissionerne, af hvilke der skulde oprettes en for hvert Sogn, bestaaende af Menighedens Præster og nogle verdslige Medlemmer, valgte af Direktionen efter Præsternes Forslag.

Skolens Øjemed blev angivet nøjagtig som i Planen af 1799; Børnene skulde ikke blot vejledes til Kundskaber og Færdigheder, men tillige dannes til gode Mennesker og nyttige Borgere. Til Opnaaelsen af dette Maal blev der givet meget detaillerede Bestemmelser for Undervisningen og Disciplinen i de offentlige Skoler. — Ordentligvis skulde en Skole omfatte 3 Hovedklasser, og naar disse ikke kunde haves paa ét Sted, skulde flere spredte Klasser sættes i en saadan Forbindelse med hverandre, at Børnene kunde flyttes op fra den ene til den anden. Alle Børn skulde deltage i Undervisningen i de to laveste Klasser, hvorimod Deltagelsen i 3dje Klasses Undervisning var frivillig. I de to første Klasser kunde begge Kjøn være samlede, men i den ældste Klasse skulde de skilles. Med Hensyn til Undervisningstiden skulde der oprettes Heldags-, Halvdags- og Aftenskoler, alt efter Haandværkeres og Arbejdsfolks Lejlighed. Undervisningsplanen, som optoges i selve Loven, og som er udarbejdet med stor Omhyggelighed, bestemmer Undervisningens Omfang i de to laveste Klasser som en sædvanlig Almueskoleundervisning, dog vare Fædrelandshistorie, Geografi og „almennyttige Kundskaber“ befalede Fag. Hertil føjedes i 3dje Klasse som nye Fag: Tegning, Naturhistorie og Naturlære, Astronomi, Teknologi og Geometri, Verdenshistorie, Kjendskab til Landets Love

og for Drengene tillige Tysk — alt for vidtgaaende Fordringer, til at de kunde ventes realiserede. I alle offentlige Skoler skulde undervises i Haandarbejde og Gymnastik. Pigerne skulde have Badning og Drengene tillige Svømmeundervisning. Børnetallet i hver Klasse skulde bestemmes af Direktionen, dog maatte ingen Skole rumme flere end 200 Børn.

Examen skulde holdes én Gang aarlig, men nye Børn indskrives 2 Gange om Aaret: Paaske og Mikkelsdag. Da der ingen Inspektører ansattes, bleve Skolekommissionerne Skolernes Bestyrere og havde Hovedtilsynet med Skolegangen; ved Anmodning om Fritagelse skulde Forældrene derfor henvende sig til det Skolekommissionsmedlem, som havde det særlige Tilsyn med Skolen, for af ham at modtage en Tilladelse, der afleveredes til Læreren. Sendtes Børn til Skolen i meget slet Paaklædning, bleve Forældrene advarede, og hjalp dette ikke, blev det nødvendige anskaffet mod Regres til Forældrene eller eventuelt mod Erstatning af Fattigvæsenet. Undervisningen skulde i Almindelighed gives gratis, men hvis nogen havde Evne, og især naar Børnene gik i 3dje Klasse, skulde Direktionen bestemme en passende Betaling. De Børn, som fik fri Undervisning, skulde ogsaa have Lære- og Læsebøger gratis. Kirkegang for de ældre Børn var befalet, men dog uden den Mulkttvang, som i saa Henseende blev paabudt for Landsbybørnene.

De bestaaende Privatskoler skulde med Hensyn til Elementærundervisningen følge den for de offentlige Skoler foreskrevne Fremgangsmaade. Vilde nogen oprette nye Privatskoler, maatte en Plan fremlægges for Direktionen og billiges af den. — Som særlige Skoler kunde oprettes: Opsynsskoler (Asyler) for Børn under 6 Aar og Øvelsesskoler (Søndagsskoler) for konfirmerede.

Forpligtelsen til Skolegang varede fra det fyldte 6te Aar til Konfirmationen. Naar Børn, der gik paa Arbejde, havde lært, hvad der fordredes i 2den Klasse, kunde de fritages for Skolegang til deres Konfirmation mod at

møde til Examen. Hvis de fandtes at være gaaede tilbage, skulde de søge Skolen igjen, og den samme Forpligtelse indtraadte for hjemmeunderviste Børn, der ikke holdt Skridt med Skolens 1ste og 2den Klasse. For at overholde Bestemmelserne om Skolegangen optoges hvert Aar Lister over de skolepligtige Børn, og enhver Husvært skulde opgive alle Børn i sin Ejendom. For Skoleforsømmelser kunde der dikteres Forældrene Mulkt af indtil 10 Rd., som afsonedes med Fængsel, hvis den ikke blev betalt; men kun Direktionen var berettiget til at ikjende Mulkter.

Ingen Lærer maatte ansættes ved de offentlige Skoler, ej heller holde Privatskole, før han for Direktionen havde godtgjort sin Duelighed til Undervisningen enten ved fremlagte Vidnesbyrd eller ved at underkaste sig en Prøve, hvis tarvelige Fordringer imidlertid stode i en besynderlig Modsætning til den vidtgaaende Undervisningsplan.

Den Konfirmationsprøve, som Kjøbenhavns Præster 1809 vare blevne enige om at holde, skulde nu efter Loven foretages med ethvert Barn, der indstillede sig til Forberedelse. Havde et Barn ikke naaet Maalet for Skolens 2den Klasse, skulde det afvises.

Udgiften til hele Skolevæsenet afholdtes af Kommunen, undtagen Undervisningen i 3dje Hovedklasse. Selv private Skoler kunde vente Hjælp af det offentlige, imod at Understøttelsen anvendtes under Direktionens Tilsyn.

Hver Skolebestyrer, være sig offentlig eller privat, skulde ved Aarets Udgang indsende en Beretning om sin Skole til Direktionen, som paa Grundlag af disse Oplysninger skulde affatte en aarlig Indberetning til Kongen om det hele Skolevæsen i Kjøbenhavn, hvilken Beretning skulde bekjendtgjøres i Trykken.

III.

Kommuneskolerne. I Overensstemmelse med Reglementet af 1814 skulde der nu skabes et kommunalt Skolevæsen i Kjøbenhavn; men der var i saa Henseende store Vanskeligheder at overvinde. De sørgelige økonomiske Forhold og de Ulykker, der vare overgaaede Hovedstaden, gjorde stor Sparsomhed nødvendig. I Kjøbenhavn kunde der desuden ikke som paa Landet tilvejebringes Midler til Lærernes Lønning ved at forene andre Embeder med en Lærers Gjerning. Alle Skoleudgifter maatte her udredes af Kommunen eller Forældrene, og mange af disse vare ikke blot utilbøjelige til Pengeofre, men ogsaa uvillige til at bøje sig for Skolens Avtoritet. Da de bestaaende Skoler tilmed vare underlagte meget forskjellige Bestyrelser, var der Hindringer nok for den nye Organisation.

Ejendommeligt er det, at uagtet Tidsrummet fra 1814 til 1844 ligger os saa nær, ere dog Kilderne til dets Skolehistorie meget ufuldstændige. Den i Reglementet paabudte Aarsberetning om Skolevæsenets Tilstand blev indsendt af Direktionen hvert Aar, men aldrig offentliggjort. Kancelliet lod kun et magert Uddrag af Beretningen indrykke i Kollegialtidenden, og disse Uddrag bleve givne paa en saadan Maade, at de tabte Størstedelen af deres Værdi. De offentliggjordes først flere Aar efter, at de vare afgivne, og indeholdt slet intet om Skolens indre Husholdning, men kun tarvelige statistiske Data, der led af store Unøjagtigheder og desuden gaves i en forskjellig Form for hvert Aar, saa at en gjennemført Sammenligning af Udviklingen Aar for Aar er en Umulighed. Reglementet havde haft det rette Blik for, hvorledes man skulde vinde Almenhedens Interesse for den nye Institution; men enten Bestyrelsen ikke forstod dette eller undsaa sig ved at røbe Skolevæsenets virkelige Tilstand, er det i hvert Fald faktisk, at de Uddrag, der offentliggjordes, vare mest skikkede til at vildlede den offentlige Mening*).

*) Den første offentlige Meddelelse om Kjøbenhavns kommunale Skolevæsen findes i Kollegialtidenden for 1820, nemlig

Det synes ikke, at Direktionen har taget fat med særdeles stor Iver paa sin Gjerning; thi Forberedelserne til at iværksætte den nye Ordning medtoge over et Aar, saa at Skolevæsenet ikke før Slutningen af 1815 fremtræder organiseret. Der blev først oprettet 12 Skolekommissioner: 1 for hvert af Stadens 6 danske Sogne, 1 for Petri og 1 for Frederiks tyske Menighed samt 1 for hver af de reformerte Menigheder (af hvilke dog den fransk-reformerte Menigheds Skolekommission hævedes 1816, da den eneste Skole, som var underlagt den, blev nedlagt). Fremdeles 1 Skolekommission for den katolske Menighed, der 1813 havde faaet sin Skole, og 1 for det mosaiske Trossamfund. Senere organiseredes ogsaa en Skolekommission for Vesterbro. Garnisonens og Søetatens Skoler havde særlige Bestyrelser.

Der optoges dernæst et Mandtal over de ukonfirmerede Børn over 6 Aar. Hvorvel Listerne den første Gang selvfølgelig vare mindre paalidelige, fremgik det dog af dem, at et stort Antal Børn gik hen uden Undervisning. Dette oplystes udtrykkelig om 1653 af de paa Listerne opførte 12000 Børn; men hertil maa lægges en stor Del af de 3229 Børn, der angaves at blive underviste hjemme, da man i Følge senere Tiders Erfaring kan antage, at en stor Del af disse ikke fik nogen Undervisning.*)

---

et Uddrag af Beretningerne 1815—19. Derpaa fulgte Udtog af de følgende tre Aars Beretninger temmelig regelmæssig; men saa blev der en Pavse til 1827, da man ved at meddele et Udtog af Beretningen for 1825 tilføjede nogle magre Oplysninger for de to foregaaende Aar. Af Beretningerne 1826 og 27 findes Uddrag i Kollegialtidenden henholdsvis for 1828 og 29; men dermed ophører al offentlig Meddelelse om Kjøbenhavns Skolevæsen til 1844. Beklageligt er det, at selve Indberetningerne synes at være forsvundne; thi de ere forgjæves blevne eftersøgte i Ministeriets Arkiv.

*) Endnu 30 Aar efter hed det: „Opgivelserne paa Skemaerne ere i høj Grad uefterrettelige og upaalidelige. Om en Mængde Børn anføres der, at de nyde Undervisning hjemme; men dette betyder paa mangfoldige Steder, enten, at de aldeles

Antallet af Børn uden Undervisning kan derfor uden Overdrivelse sættes til henved 3000 eller omtrent 25 pCt. Det maatte fremfor alt være Direktionen magtpaaliggende at skaffe disse Børn Undervisning. Da der ikke fandtes Lokaler til dem, vilde det efter Nutidens Forestillinger have været naturligt at bygge Skoler, som kunde rumme dem alle. Saa grundig vovede man imidlertid ikke at tage Sagen, men nøjedes foreløbig med at drage Omsorg for de Børn, som vare over 11 Aar, dels ved at oprette Aftenskoler i lejede Lokaler og dels ved at tinge dem ind hos private Skolebestyrere.

I Aarene 1815 og 16 oprettedes 24 Aftenskoler, der optoge 653 Børn. Indtil 1819 oprettedes endnu 2 andre offentlige Aftenskoler. Denne Form for Skolerne var imidlertid meget uheldig. I dem alle gaves Undervisning Kl. 5—8 de fem første Søgnedage i Ugen, altsaa 15 Timer ugentlig. Børnene havde, inden de kom i Skole, været hele Dagen paa Arbejde eller løbet paa Gaden og trættet sig ved Leg, saa Undervisningen kunde næppe bære megen Frugt. Hertil kom, at disse Skoler ikke, som Reglementet bød, udgjorde et planmæssigt System af Klasser; men hver Skole var en Klasse og slet intet andet: de 26 Aftenskoler vare 26 Klasser, der hver for sig stode isolerede og altsaa havde Børn paa de forskjelligste Alderstrin paa én Gang til Undervisning. Ordningen var altsaa slettere end i en Landsbyskole, i hvilken der dog var 2 opadstigende Klasser.

Det maa formodentlig have været økonomiske Hensyn, som bevirkede, at man slog ind paa Aftenskolesystemet; thi det havde unægtelig den Fordel at være billigt. Det sparede baade Udgifter til at bygge Skoler og til at leje særegne Lokaler. Man indlogerede Skolen for en billig Penge i et eller andet Lokale, som om Dagen blev benyttet til

---

ingen Undervisning erholde, eller i alt Fald, at de nyde en Undervisning, der er saare utilstrækkelig". (A. Smith: Frue Sogns offentlige Skolevæsen. 1844, S. 16.)

anden Undervisning. Hørte dette Lokale til en offentlig Stiftelse, saasom en af Fattig- eller Kirkeskolerne, fik man det vel endog gratis, og det samme kunde ogsaa ske med private Skolelokaler, hvis man tog den private Skolebestyrer til Lærer ved Aftenskolen, og det gjorde man ofte.

I det store Trinitatis Sogn søgte man imidlertid efter et fra Frue Skolekommission 1815 fremkommet Forslag at skaffe nogle Børn en udvidet Undervisning paa en ejendommelig Maade. Man oprettede ikke selvstændige Skoler, som Reglementet befalede, men tingede Eleverne ind hos private Skolebestyrere, og saa vidt man kan slutte fra den Betaling, der blev ydet disse, maa Undervisningen have været simpel. I Aftenskolerne gav man 12 Rd. om Maaneden for en Klasses Undervisning 15 Timer om Ugen, og hertil kom endnu Udgifter til Lys, Brændsel og eventuelt Husleje. Men i en Privatskole fik man undervist 25 Børn 30 Timer ugentlig (altsaa den dobbelte Tid) for 15 Rd. om Maaneden. Paa denne Maade sørgedes der 1816 for 111 Børn, 1820 for 222, og senere steg Tallet til over 300. Revisionskommissionen af 1834 giver denne Foranstaltning en træffende Bedømmelse ved at bemærke om disse bortliciterede Børn, at „de betragtes som Stifbørn, der ikke gjærne af de andre Børns Forældre ses i Skolerne“.

Naar Direktionen fik saa gunstige Vilkaar for disse Børn, hidrørte dette for en Del fra, at Antallet af de private Skolebestyrere var meget stort og, takket være Direktionens Liberalitet med Udstedelse af nye Tilladelser til Skolehold, stadig voxede. I Aaret 1815 bleve 83 Personer, der tidligere havde holdt Skole, avtoriserede som private Skolebestyrere, og nu tiltog Antallet hurtig Aar for Aar, saa at det ved Slutningen af 1820 udgjorde 171 (1825 : 183). Der var altsaa Konkurrenter nok til Licitationen.

Da de offentlige Skoler ikke kunde modtage alle de Børn, som skulde nyde Undervisning, nøjedes man i flere Aar med at sørge for dem, der vare over 11 Aar, senere

for dem, som vare over 10, og der gik vedblivende flere Hundrede Børn i skolepligtig Alder uden Undervisning. Føjes hertil, at hverken Klasseinddeling eller Undervisning svarede til den befalede, at Skolepengenes Betaling blev iværksat paa en utilfredsstillende Maade, at Skolegang og Sædelighed lode meget tilbage at ønske, og at der jævnlig blandt Konfirmanderne fandtes Personer paa over 20 Aar, som ikke kunde læse, bliver Resultatet efter de første 5 Aars-Forløb altsaa, at ikke et eneste af Reglementets Hovedpunkter var gjennemført.

Og dog resolverede Kongen den 9. September 1820, efter at Beretningen for 1819 havde været ham forelagt, at han med allerhøjeste Tilfredshed havde set Borger- og Almueskolevæsenets gode Tilstand i Kjøbenhavn, og samme hæderlige Omtale erholdt Hovedstadens Skolevæsen det følgende Aar af Hs. Majestæt. —

Det kommunale Skolevæsens uordentlige Tilstand bidrog til, at Land- og Søetatens Skoler vedblivende førte en isoleret Tilværelse. En for **Søetatens Skoler** i Aaret 1809 nedsat Organisationskommission indgav 1813 et Forslag til en vidtgaaende Omdannelse af Drengeskolevæsenet; men kun en mindre Del af de foreslaaede Forandringer bleve foretagne 1816. Ved kgl. Resol. af 1. November s. A. oprettedes for Drengeskolen en egen Kommisson, der sorterede under Admiralitetet, hvorved Skoledirektionens Indflydelse paa Søetatens Skoler indskrænkedes til Pigeskolerne, der havde en særlig Kommission. Da Drengeskolen imidlertid udelukkende optog de for Tjenesten bestemte Drenge, havde det faste Mandskabs andre Børn kun Adgang til Kirkeskolerne og Pigeskolerne i Nyboder. Men disse Skoler vare aldeles utilstrækkelige, og et Antal af flere Hundrede Børn savnede ordentlig Skolegang.*) Da Admiralitetet anmodede Kjøbenhavns Skoledirektion om at sørge for disse Børns Undervisning, svarede Direktionen, at dette formentlig var

*) Admiralitetets Forestilling til Kongen af 22. Juli 1819.

Søetatens Pligt, og desuden savnede den Midler til nye Skolers Oprettelse. Søetaten tog sig nu paa egen Bekostning af disse Børns Undervisning, og under 21. Maj 1820 approberedes Bestemmelserne for den nye Skoleordning. Den bestaaende Pigeskole erholdt en betydelig Udvidelse, og en ny Drengeskole blev oprettet. Denne sidste blev en Slags Forberedelsesskole for den ældre Drengeskole og hørte ligesom denne under Nyboders militære Skolekommission. Fra 1820 vare Søetatens Børn, med Undtagelse af dem, der søgte Kirkeskolerne eller private Skoler, samlede i 3 større Skoler: Pigeskolen i Klærkegade, Drenge-Forberedelsesskolen i Svanegade og den egentlige Drengeskole i Gaasegade. I nævnte Aar talte den første Skole omtrent 400 Børn, underviste af 3 Lærere og 4 Lærerinder, Drengeskolen i Svanegade omtrent 160 Børn med 1 Over- og 2 Underlærere, og Drengeskolen i Gaasegade 240 Børn med 4 Over- og 4 Underlærere. De sidste lønnedes med 300 Rd., Bolig og Brændsel; Overlærerne havde 100 Rd. mere. Lærerindernes Pengeløn var kun 80 Rd., hvortil i Regelen kom en aarlig Ducør. Med Forandringer i Enkelthederne holdt denne Ordning sig i alt væsentligt i en lang Aarrække.

Garnisonsskolerne bleve ved kgl. Resol. af 3. Marts 1815 underlagte Skoledirektionen, og den tidligere Direktion for disse Skoler forandredes til en Kommission. Men denne heldige Ordning varede kun 4 Aar. I Januar 1819 vendte Divisionsadjutant, Kaptejn Abrahamson hjem fra et treaarigt Ophold i Udlandet, hvor han havde lært at kjende den indbyrdes Undervisnings Metode. Han vandt Kongen for denne, og under 3. Februar 1819 blev det overdraget ham at indrette en Forsøgsskole i Kaserneskolen i Sølvgaden. Baade Kongen og Kancelliets Medlemmer toge Skolen i Øjesyn, og allerede den 14. Marts 1819 reskriberede Kongen, at Skolen efter indbyrdes Undervisnings Metode skulde ikke være underlagt Skoledirektionen, men Divisionsadjutanten, som hver Maaned skulde indgive Beretning til

Kongen. Senere blev denne Skole Rigets Normalskole for den nye Metode. For at Abrahamson aldeles uhindret kunde experimentere med de militære Skoler, bleve de under 1. Avgust 1819 aldeles adskilte fra det kommunale Skolevæsen. og en særlig Direktion atter oprettet for dem. Ved Anvendelse af den indbyrdes Undervisning kunde de nu modtage samtlige Børn af tjenstgjørende Landmilitære, endogsaa dem, som tidligere vare blevne underviste i Fattigvæsenets Skoler. Det Classenske Legat paa 500 Rd. aarlig, som tidligere var tilfaldet Garnisons Fattigskole, blev ved kgl. Resol. af 3. September 1820 henlagt under Direktionen for Garnisonsskolevæsenet. Desuden forøgedes de militære Skolers og den Classenske Legatskoles Midler dels ved den norske Andel af det Classenske Legat, som efter 1814 kom Kjøbenhavn til gode, og dels ved nye Legater fra det Classenske Fideikommis. Hertil kom fra 1819 Indtægterne fra den nedlagte Kirkeskole. Ved kgl. Reskr. af 13. Marts 1812 blev det bestemt, at der ved den danske Garnisons Menighed i Kjøbenhavn skulde ansættes en Kateket, der tillige skulde undervise i Garnisonskirkens Skole mod at oppebære den Skolelæreren tillagte Løn af 300 Rd. aarlig. Denne Ordning bestod kun til 1819, da Kirkeskolen blev indlemmet under Garnisonsskolerne. Herved forøgedes disses Indtægt betydelig, medens Børnetallet kun voxede med 32. Endelig ydede Statskassen et anseligt Bidrag til de militære Skoler. Ved kgl. Resol. af 25. Oktober 1820 fastsattes en Plan for dem, i Følge hvilken Undervisningen blev besørget af 2 faste Lærere, 1 Gymnastiklærer med Assistent, 1 Syngelærer og en Lærerinde i Haandgjerning. En Underofficer var ansat ved Skolen for at opsøge forsømmelige Børn. Undervisning og Læremidler fik Børnene frit; desuden uddeltes Præmier og paa Kongens Fødselsdag Klæder. Efter at Skolerne i Tyverne vare blevne udvidede, fastsatte Planen af 26. Marts 1831: 3 faste Lærere, 1 Hjælpelærer og de samme Timelærere som oven for nævnt. —

Fra Aaret 1820 begyndte de offentlige Skoleforhold i Kjøbenhavn at blive noget bedre. Dette skyldtes imidlertid ikke Direktionens Indsigt og Iver, men — **den indbyrdes Undervisning**. Samme Aar som Abrahamson begyndte at anvende Metoden i Kaserneskolerne, havde en Svensker ved Navn F. Suell, som havde lært Metoden i Frankrig, gjort Forsøg med den i Bredgadens Drengeskole. Uagtet Direktionen tidligere havde været indtaget imod indbyrdes Undervisning, blev den dog tiltalt af Udsigten til ved Hjælp af denne Metode at faa en stor Mængde Børn underviste for en forholdsvis lille Lærerløn. Derfor vilde indbyrdes Undervisning vistnok have udbredt sig i Kjøbenhavn, selv om den ikke var bleven fremmet ved Regeringens Anbefaling, og hvor uheldig Metoden end i og for sig var, blev den dog til stort Gavn for det kjøbenhavnske Skolevæsen, da den gjorde det muligt i større Omfang end før at skaffe de skolepligtige Børn Undervisning.

Da der 1820 endnu fandtes 1105 Børn uden Undervisning, blev der i Trinitatis Sogn oprettet to Dagskoler (noget hidtil ukjendt), hvorhos en Del af Børnene anbragtes i Aftenskoler eller private Skoler. Dette forslog imidlertid ikke, og Direktionen besluttede derfor at oprette en Skole, hvor man kunde benytte den indbyrdes Undervisning, der samme Aar var bleven indført i Søetatens Skoler. Den nye Skole, der beregnedes til at rumme 240 Børn i 3 Afdelinger med Skoletid henholdsvis Kl. 8—11, 2—5 og 5—8, blev aabnet 3. Januar 1821, og der indskreves strax 180 Børn. Dette første Forsøg efterfulgtes snart af flere i andre Sogne. I Trinitatis Sogn satte man de Skoler, som oprettedes i Aarene 1821 og 22, i Forbindelse med den indbyrdes Undervisnings Skole, saaledes at denne blev Forberedelsesskole for de andre. Dette var altsaa en Begyndelse til Klasseinddeling, et Skridt henimod Landsbyskolernes Fuldkommenhed.

Direktionen synes ikke at have haft Øje for Skolevæsenets slette Tilstand; thi i Aarsberetningen for 1822 hedder

det, at „de velgjørende Virkninger af Skolevæsenets bedre Organisation spores hvert Aar mere og mere“, samt at „Hovedstaden er nu forsynet med mange gode Skoler, og skjønt den Undervisning, som dèr gives, ikke endnu i alle Dele er bleven indrettet efter Reglementets Plan, har den dog nærmet sig denne mere og mere“. Og Kancelliet lod Kongen resolvere den 7. Oktober 1824, at han havde med allerhøjeste Tilfredshed set, hvorledes Borger- og Almueskolevæsenet i de tilbagelagte 7 Aar var gaaet frem til det bedre.

I Garnisons Sogn var der indtil 1823 ingen offentlig Skole for Børn af Borgerstanden. Ad privat Vej lykkedes det Sognepræsten, Professor Brorson, at afhjælpe dette Savn. Han udgav nogle Taler til Fordel for den paatænkte Skole, en Koncert afholdtes i Garnisonskirken i samme Øjemed, og en formuende Dame skjænkede 5000 Rd. til Skolen. Da Kommunen lovede at tilskyde 300 Rd. aarlig, og Kongen indrømmede frit Lokale i Kvæsthusgade, oprettedes nu i 1823 Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre. Sex Aar efter talte den endog 216 Børn, hvoraf 40 fik fri Undervisning.

Under 22. Marts 1823 var det ved kgl. Resol. bleven tilladt at benytte indbyrdes Undervisning i Kjøbenhavns Skoler; men det gik desuagtet langsomt med Oprettelsen af Dagskoler, hvorfor Direktionen i Skrivelse til Kancelliet af 6. Februar 1824 maatte erklære, „at Skolekassens Indtægt endnu ikke tillader Direktionen at oprette flere Skoler for yngre Børn, saa meget mindre, som der endnu i et af Sognene er et betydeligt Antal ældre Børn, der mangle Undervisning, og for hvilke man hidtil ikke har kunnet oprette nogen Skole.“ I kgl. Resol. af 29. Maj 1824 og 4. Januar 1825 blev det dog atter paalagt at oprette flere Skoler for indbyrdes Undervisning, for at Hovedstadens Skolevæsen ikke heri skulde staa tilbage for Skolevæsenet paa Landet.

Disse gjentagne Paabud maa have virket; thi ved Ud-

gangen af 1825, i hvilket Aar det samlede Børnetal i Kommuneskolerne udgjorde 1950, fandtes der 6 Skoler for indbyrdes Undervisning med i alt 1018 Børn, og Direktionen kunde som Følge heraf meddele i sin Aarsberetning, at alle de Børn, som i Følge Skemaerne manglede Undervisning, nu vare henviste til Skolegang. Det samme berettes om de to følgende Aar, men maa næppe tages aldeles bogstavelig; thi endnu 1834 savnede efter Pastor Stenersen Gads Udsagn „mange Børn af Mangel paa Plads den befalede Undervisning.“ *)

Oprettelsen af Skoler med indbyrdes Undervisning medførte flere Goder. Man fik nu 2 opadstigende Klasser, da Skolerne for indbyrdes Undervisning benyttedes som Forberedelsesklasser. Fremdeles begyndte man at oprette selvstændige kommunale Dagskoler**) og at leje Lokaler til udelukkende Brug for de offentlige Skoler, i Stedet for som hidtil at laane dem. Naar der ikke var Forberedelsesskole i det lejede Lokale, brugtes dette paa anden Maade, og derved opstod ofte følgende Anvendelse af et Værelse:

Kl. 8—11: Indbyrdes Undervisning (for Piger).
— 11—2: Dagskole.
— 2—5: Indbyrdes Undervisning (for Drenge).
— 5—8: Aftenskole.

I en senere Tid blev der skaffet egne Lokaler til Dagskoler, som ikke vare Skoler for indbyrdes Undervisning, og herved begyndte Aftenskolesystemet at blive opgivet. —

Forsøger man at samle de spredte Træk af Skolevæsenets Udvikling indtil 1827, det Aar, da Beretningerne ophøre, til et samlet Billede, har dette kun faa Lyssider.

Skolelokalernes Antal var ikke blot aldeles util-

*) Maanedsskrift for Litteratur, 10de Bind, 11te Hæfte.

**) Naar der før 1821 omtales „Dagskoler“, er dette at forstaa om de private Skoler, i hvilke Børnene bleve indsatte mod en vis Betaling af Direktionen eller vedkommende Kommission, hvorfor de ogsaa kaldtes „Kommissionsskoler.“

strækkeligt, men deres Tilstand var med Undtagelse af de fra Fattig- og Kirkeskolerne laante Stuer i Regelen yderst slet. Det var Sædvane, at hver Lærer havde sit særskilte i et eller andet Privathus lejede Skoleværelse. Endnu 1844 vare de offentlige Skolers Børn i Trinitatis Sogn adsplittede paa 12 forskjellige Steder, hvoraf Lokalerne paa de 9 Steder vare lejede og paa de 3 Steder overladte til midlertidig Brug og til Dels knyttede til Lærerens Person. Da Lejlighederne skiftedes jævnlig og maatte tages, som de kunde faas, vare de ofte højst maadelige baade med Hensyn til selve Værelset og til de ydre Omgivelser (smaa og urenlige Gaardspladse, slette og smudsige Opgange, uhyggeligt Naboskab o. desl.). Skolens Økonomi besørgedes ved Læreren, og „det var Praxis, at der til Leje af et saadant Lokale indrømmedes Læreren 100 Rd. aarlig; kunde han nu faa et Hul for 40 Rd., som af tilsynshavende blev befundet brugbart, puttede han de 60 Rd. i sin egen Lomme. Ogsaa af Brænde og Lys blev der tilstaaet ham et vist Deputat (af Brænde 2 Favne aarlig), hvortil der i strænge Vintre gaves et Tillæg; hvad der heraf kunde bespares, f. Ex. ved at oplyse Værelset med 1 à 2 Praase i Stedet for 12 til 16 Lys, blev anset for *bonne prise*.“ *)

Det var paalagt Direktionen at fastsætte Skolepenge for de Børn, hvis Forældre havde Evne til at betale; men denne Bestemmelse opfyldtes meget ufuldstændig. For samtlige Skoler naaede Skolepengene aldrig 2000 Rd. aarlig, selv da de vare paa det højeste. Fra 1822 aftoge de stadig, indtil de 1827 kun udgjorde 1161 Rd., og de opkrævedes med en saadan Vilkaarlighed, at medens Trinitatis Sogn i nævnte Aar udredede 1052 Rd. eller 90 pCt., betaltes der af Garnisons Sogn 1 Rd. 40 Sk. (!), og paa Kristianshavn gik alle Børn frit i de offentlige Skoler. Et talende Vidnesbyrd om Enheden i Bestyrelsen! Ved kgl. Resol. af 7. Maj 1828 skete den Forandring, at det nu blev Kommis-

---

*) Skolens Reform 1853, S. 561.

sionerne, som 4 Gange aarlig skulde fastsætte Skolepengene og lade dem opkræve. Da Kommissionerne imidlertid ikke kunde bedømme Forældrenes Evne, og desuden ikke besade noget Tvangsmiddel, var det umuligt for dem at udføre denne Befaling. Man nøjedes derfor med Skolepenge af dem, der godvillig betalte, og de fleste Børn gik desaarsag frit, skjønt Skolepengene kun udgjorde 1 à 2 Mk. om Maaneden.

Skolegangen var meget ustadig, og Forretningsgangen ved Mulkteringen alt for langsom, til at Bøderne kunde virke, især fordi det var Direktionen, og ikke Kommissionerne, som mulkterede. Første og anden Maaned, et Barn forsømte, indkaldtes Forældrene for det Kommissionsmedlem, som havde det særlige Tilsyn med Skolen, og bleve advarede af ham; tredje og fjerde Maaned bleve de advarede af Kommissionen, femte Maaned blev der klaget til Direktionen, som saa gav en ny Advarsel, og paa denne Maade gik et halvt Aar. Saa flyttede Barnet over Gaden ind i et andet Sogn og drev dèr det samme Uvæsen. Man kunde heller ikke vente, at Kommissionerne med Iver skulde tage sig af de enkelte forsømmelige Børn, naar der var Hundreder af Børn, som de trods gjentagne Forestillinger til Direktionen forgjæves søgte at skaffe Undervisning. Revisionskommissionen af 1834 bemærker derfor, at dette „Lemfældigheds-System" nedbrød Agtelsen for Skolevæsenet; thi „Almuen har indset, at Skolekommissionernes Trusler ikke betyde noget. Den véd, at de ingen Avtoritet have, og lader derfor Kommissionerne advare og true uden synderlig at lægge sig saadant paa Hjærtet."

Da der ikke fordredes særlige Kvalifikationer for at faa Ansættelse som Lærer, og da Fordringerne til den befalede Prøve vare meget lave, hvorhos Prøven ikke anordningsmæssig foretoges for Direktionen, men sædvanlig for to Medlemmer af en Skolekommission, saa at Bedømmelsen langt fra var ensartet, stod Lærerpersonalet ikke højt i Dygtighed. Den kummerlige Løn skulde heller ikke hid-

lokke dygtige Kræfter. Ved Fattigvæsenets Skoler var Lønnen 22 Rd. maanedlig for fuldt Timetal. Ved de egentlige Kommuneskoler lønnedes en Lærer ved Aftenskolerne med 12 Rd. maanedlig for 15 Timer om Ugen og ved Dagskolerne med 15 Rd. om Maaneden for 18 eller ved Klasserne for indbyrdes Undervisning 21 Timer ugentlig. Naar en Lærer altsaa var ansat ved to Skoler efter den indbyrdes Undervisnings Metode og tillige ved en Aftenskole, og følgelig underviste 9—10 Timer om Dagen, havde han opnaaet den bedst mulige Ansættelse i Kjøbenhavn, men fik kun i alt 42 Rd. maanedlig for dette anstrængende Arbejde. Pensionen var svarende til Lønnen i Tarvelighed. Indtil 1827 fik baade private og offentlige Lærere Pension; senere udelukkedes de private Lærere aldeles fra Pension, de offentlige Lærere opnaaede den vanskelig, og naar den bevilgedes, var den meget ringe.

Paa Foranledning af Jens Vorm Bruun, Lærer ved de mosaiske Friskoler, stiftedes den 17. Juni 1820 det pædagogiske Selskab af kjøbenhavnske Lærere „for ved forenede Bestræbelser til gjensidig Uddannelse at virke efter Evne til Undervisningens Fremme i vore Almue- og Borgerskoler.“ Det holdt i Begyndelsen ugentlige Sammenkomster med Foredrag, Ordskifte og Forevisning af nye Undervisningsapparater; en Bogsamling oprettedes, og Medlemmerne aflagde skiftevis Besøg hos hverandre i Skolerne for at belæres ad praktisk Vej. Fra 1821 begyndte Selskabet at udgive et pædagogisk Tidsskrift „Maanedstidende for Skolelærere og Opdragere“, og det havde tillige store Planer for i Retning af at udarbejde pædagogiske Afhandlinger, revidere Lærebøger til Skolebrug og træde i Forbindelse med hele Landets „og omsider med hele Verdens Skoleselskaber.“ Men Begejstringen lagde sig; 1823 ophørte Tidsskriftet, og Selskabet indskrænkede i mange Aar sin Virksomhed alene til det kjøbenhavnske Skolevæsen, hvor dets Indflydelse endda var ringe nok.

Om Undervisningens Tilstand foreligger ikke meget:

men efter alt at dømme, maa den have været simpel. Undervisningsfagene vare Religion, Læsning, Skrivning, Regning. Retskrivning og enkelte Steder i Dagskolerne lidt Geografi og Tysk. Hertil kom i Pigedagskolerne Haandarbejde. Den 3dje Hovedklasse blev aldrig oprettet; ligesaa gik det med den udvidede Haandgjerningsundervisning, med Badning for Piger og med de offentlige Opsyns- og Øvelsesskoler. Uagtet de for Konfirmandprøven ved Reskr. af 21. December 1825 fastsatte Regler ikke toges meget strængt, fandtes der i alle Skoler Børn, som ikke kunde konfirmeres paa Grund af mangelfulde Kundskaber, hvorfor det ikke var usædvanligt, at de gik i Skole til 20 Aars Alderen. 1832 var der i Følge Stenersen Gad én Aftenskole, i hvilken de fleste Elever havde fyldt det 16de, og nogle det 21de og 22de Aar. „Den, som ikke af Erfaring véd, hvorledes det i hine Tider gik til ved de saakaldte Examina, skal have ondt ved at gjøre sig nogen Forestilling derom; et af de karakteristiske Træk ved samme var, at dersom vedkommende Medlem af Skolekommissionen var til Stede, samlede han i en Krog af Værelset nogle af Børnene om sig og hørte dem i et eller andet, medens Læreren i den anden Ende af Stuen holdt Styr paa de øvrige“ *).

Til Trods for de saakaldte „Skolelove“ (ɔ: Ordensbestemmelser), som udstedtes 1816 og 1825 sammen med Instruxer for Lærerpersonalet, maa Disciplinen og Skolens hele opdragende Virksomhed have været under al Kritik. Exempelvis kan det anføres, at da i 1822 to Personer, den ene 23, den anden 19 Aar, som begge havde ført et omflakkende og ryggesløst Levned, og af hvilke den yngste endogsaa var straffet for Tyveri, ikke kunde bringes til at modtage den nødtørftige Konfirmationsundervisning, bleve de i Henhold til den Kancelliet ved kgl. Resolution af 2. December 1812 indrømmede Bemyndigelse indsatte i Forbedringshuset for at undervises og konfirmeres. Stener-

*) Skolens Reform 1853, S. 510.

sen Gad beretter, at af én Skoles Elever sade 6 paa én Gang arresterede for Forbrydelser, saa at det endog kunde befrygtes, at Skolerne bleve „Planteskoler for Forbrydere.“

Hovedaarsagen til Skolevæsenets Elendighed laa hos Bestyrelsen, der hverken besad Energi, Sagkyndighed eller den fornødne Myndighed, og dette gjælder om alle Bestyrelsens Trin. Kancelliet kunde ikke være sagkyndigt, og de enkelte dygtige Præster, der af og til sade i Skolekommissionerne, virkede kun i en snæver Kreds, nemlig det enkelte Sogn. Hos Direktionen burde man derimod have fundet den fornødne Sagkyndighed; men der var ved dens Sammensætning ikke taget Hensyn til at bringe et skolekyndigt Medlem ind i den. Oprindelig bestod den af 5 Medlemmer: en Formand (i Regelen Overpræsidenten), et Medlem af Magistraten og et af Fattigdirektionen samt Stadens 2 Provster; hertil kom senere to Borgerrepræsentanter. Kun undtagelsesvis vare Provsterne Mænd som Plum og Hiort; men for øvrigt havde alle Medlemmerne af Direktionen andre Gjerninger at varetage, saa at Skolevæsenet maatte blive dem en Bisag. Desuden havde Direktionen fornemmelig kun at varetage Tilsynet, medens den egentlige Myndighed for største Delen var hos det almægtige Kancelli, og selv indenfor det Omraade, hvor Direktionen havde Ret til at tage Beslutning, gjorde den sig efterhaanden umyndig ved at indstille enhver Sag til det danske Kancelli, hvor den da blidelig hensov. Da Direktionen saaledes frivillig gav Afkald paa noget af den Myndighed, den havde, var det ikke saa underligt, at den til sidst mistede den hele, i det kgl. Resol. af 7. Maj 1828 fastsatte, at Direktionen fremtidig ved Afholdelsen af nye Udgifter (f. Ex. til Oprettelse af nye Klasser eller Forøgelse af Lærerpersonalet) „først foredrager Sagen for det danske Kancelli og indhenter sammes Resolution.“

Kun for Gymnastikken, der tillige med indbyrdes Undervisning var Tidens Kjæphest, sørgede Direktionen omhyggelig. Allerede 1826 paalagde Direktionen private Sko-

lers Bestyrere ikke at forsømme dette Fag, og Indførelse af Gymnastikundervisning blev gjort til en nødvendig Betingelse for at faa Tilladelse til at oprette en Privatskole. Men især blev Direktionen virksom paa dette Omraade, efter at Plakat af 25. Juli 1828 havde befalet Gymnastikundervisnings Indførelse i alle Landets Skoler. Da kun henved Halvdelen af de skolesøgende Drenge i samtlige Skoler i Kjøbenhavn fik Gymnastikundervisning, udvirkede Direktionen Plakat af 24. Avgust 1830, der gjorde denne Undervisning til Pligt baade for offentlige og private Skoler, hvorhos de sidste, naar de ikke selv havde passende Lokale, skulde benytte de offentlige Skolers, og ved Betalingen herfor (12 Sk. pr. Barn om Maaneden) ikke blot give Vederlag for de Børn, som fik Undervisning i Gymnastik, men for alle Drenge, som vare indskrevne i Skolen. Med Bistand af Gymnastikdirektøren, Professor Nachtegall, organiseredes nu Gymnastikundervisningen i Aarene 1831 og 32. Løjtnant Grüner blev ansat som Gymnastikinspektør med en aarlig Løn af 300 Rd. For Børnene fra den østlige og midterste Del af Byen fik man Lokale til Laans i den militære Gymnastikbygning; paa Nørrebro og Kristianshavn lejede man Lokaler, og for Børnene fra Byens vestlige Del opførte Kommunen en særlig Gymnastikbygning ved Filosofgangen paa den vestre Del af Volden. Hvert Barn fik 3 Timers Undervisning om Ugen, og Lærerne, der i Regelen vare Underofficerer, lønnedes med 24 à 32 Sk. Timen, medens Kommunens Lærere ikkun havde 16 Sk. Timen. Der er en paafaldende Modsætning mellem Omsorgen for Gymnastikken og for den øvrige Undervisning. Ved den første fandtes gode Lokaler, hensigtsmæssige Apparater, en særlig Inspektør og vel lønnede Lærere; ved den egentlige Undervisning savnedes alle disse Betingelser for Fremgang. Forskjellen mellem de to Lønningssatser var dog for stor til at holde sig længe; allerede 1835 blev Gymnastiklærernes Løn nedsat til 16 Sk. Timen. For at sætte Gymnastik- og Svømmeundervisningen i Gang ofredes der i alt flere Tusende

Rd., som kunde have været bedre anvendte; thi Gymnastikken skadede ofte den øvrige Undervisning, da somme Forældre holdt deres Børn hjemme fra Skolen paa de Dage, der var Gymnastik, og den Dag, der var Svømmeundervisning, kom vedkommende Klasse slet ikke i Skole. For øvrigt maa det bemærkes, at efter at Gymnastikundervisningen var sat i Gang, udredede de private Skoler Størstedelen af Udgifterne til den.

Skjønt det kunde have sin Interesse at undersøge det stadig skiftende Forhold mellem Udgifterne til Fattigvæsenet og til Skolevæsenet, skal her blot anføres, at medens samtlige Udgifter til Hovedstadens Fattigvæsen i Aaret 1820 beløb sig til henved 390,000 Rd., hvoraf omtrent 150,000 Rd. paalignedes, vare de aarlige Udgifter til Kommuneskolerne i dette og en Række følgende Aar kun 10 à 12000 Rd.

Fattigskolerne vedbleve i det Spor, som de før 1814 vare komne ind i, og om end Forholdene især med Hensyn til Skolegang vare heldigere end ved Sogneskolerne, stode Fattigskolerne dog vedvarende langt under det ved Planen af 1799 tilsigtede Maal. Skoletiden var fra Kl. 7 til 11 og 1 til 7, om Vinteren dog først fra Kl. 8. Men heraf anvendtes kun 3 Timer daglig (enten Kl. 8—11 eller 2—5) til boglig Undervisning, den øvrige Tid til Haandarbejde. Ved de fleste Skoler fandtes 3 opadstigende Klasser, af hvilke Forberedelsesklassen i Tiden efter 1819 anvendte indbyrdes Undervisning. Naar Børnetallet gjorde det nødvendigt, var hver Klasse delt i sideordnede Afdelinger. Af Hensyn til Børnenes Sædelighed ophørte Pigerne fra 1813 at gaa paa Arbejde udenfor Skolen; naar de ikke vare i „Læseskole", bleve de sysselsatte med Hør- og Bomuldsspind, Strikning, Linnedsyning samt Lapning og Stopning. Drengene arbejdede dels paa Skolerne og dels paa Fabrikker

i Byen. Paa Opfostringshuset underviste Børnene i Strikning og Skræddersyning samt i at forgylde, dreje og lave Æsker; i Nikolaj og Frelsers Skole maatte de strikke og spinde. I Bredgadens Skole var et Skomagerværksted for de Drenge, som vare bestemte til militære Spillemænd. Af en Lavsmester lærte de Skomagerhaandværket i 4 Aar og bleve gjorte til Svende, naar de forlode Skolen for at afgaa til Regimentet. De øvrige Drenge i Bredgadens Skole lærte at strikke, spinde Fæhaar og væve Dækkener, eller de bleve sendte til Arbejde paa Guldhuset. Henved 30 pCt. af Drengene i Fattigvæsenets Skoler arbejdede i Aaret 1814 paa Fabrikker. Betalingen var 2 Sk. Navneværdi pr. Time. Denne Arbejdsfortjeneste blev overalt anvendt til selve Skolernes Udgifter. Der uddeltes ugentlige Præmier i de fleste Skoler, men — mærkelig nok — i Penge; for „flittig" 3, 4, 6 eller 12 Sk., for „temmelig flittig" Halvdelen af hvert af disse Beløb. Senere forandredes dog de ugentlige Belønninger til aarlige Præmier, som uddeltes ved Examen. I de fleste af Skolerne uddeltes Middagsmad til en Del af Børnene; i 1815 til henimod Tredjedelen af det samlede Antal. — I Aarene 1814 og 15 bleve Drenge- og Pigeklasser fuldstændig sondrede fra hinanden, og efter at Hjælpeskolen i Rosengaden 1816 var bleven nedlagt, og Børnene herfra fordelte i de øvrige Skoler, fandtes ved Udgangen af sidstnævnte Aar følgende Skoler under Fattigvæsenet. 5 Pigeskoler: Frue (Nørrevold), Trinitatis (Aabenraa), Garnisons (Garnisonspladsen), Bredgadens og Frelsers (Prinsensgade) med 569 Børn, og 3 Drengeskoler: Nikolaj (Vingaardsstræde), Bredgadens og Frelsers med 342 Børn, hvortil kom Opfostringshuset med 77 Børn, saa at der i alt fandtes 988 Børn i de under Fattigvæsenets Direktion staaende Skoler foruden nogle faa Børn i Skolen paa Almindelig Hospital.

Medens Børnetallet indtil 1817 stadig blev mindre ligesom Antallet af almissenydende Personer, begynder der fra dette Aar en stærk Stigning, som varede i en Række af

Aar. I samtlige Skoler under Fattigvæsenet steg Børnetallet saaledes:

1817:	912 Børn
1821:	1089 —
1825:	1451 —
1829:	1984 —
1833:	2037 —

Denne Tilvæxt hidrørte nærmest fra Skolernes slette Tilstand, i det mange Børn søgte Skolen til over tyve Aars Alderen uden at blive modne til Konfirmationsforberedelse, hvilken ellers næppe var bleven udsat af økonomiske Grunde. Børnetallet var derfor i Gjennemsnit henimod 70 pr. Klasse (1834 fandtes 1847 Børn i 28 Klasser). At Børnene ikke blot i intellektuel, men ogsaa i moralsk Henseende stode paa et lavt Standpunkt, fremgaar klart nok af de extraordinære Forholdsregler, som i de nærmest følgende Aar maatte bringes i Anvendelse for at rydde op i disse Planteskoler for moralsk fordærvede Personer, skjønt Fattigvæsenets Aarsberetninger af gode Grunde intet melde derom.

Opfostringshuset skulde efter Planen af 1799 være en Slags højere Fattigskole, hvorfor der indførtes nye Fag og oprettedes nye Værksteder, ligesom det fra 1799 til 1872 udelukkende optog Børn fra Kjøbenhavn. Det fristede dog samme Vanskæbne som de øvrige Skoler under Fattigvæsenet. Undervisningen synes ikke at have staaet betydelig over de andre Skolers. Halvdelen af Børnene fik Undervisning Kl. 8—11, Resten Kl. 2—5 i almindelige Skolefag og Naturhistorie. Desuden meddeltes der om Middagen og om Aftenen Undervisning i Gymnastik, Sang, Tegning og Matematik, men med Undtagelse af det første af disse Fag var denne Undervisning kun for dem, „som havde Anlæg dertil“ *). Der var kun 2 Klasser (fra 1822

---

*) 1826 brugtes følgende Lære- og Læsebøger paa Opfostringshuset: Læsebøger af Thonboe, Plum, Thieme og Ro-

til 1831 paa Grund af Børnetallets Tilvæxt 3), hver delt i to Afdelinger. Derhos synes Disciplinen at have været mindre god, da det jævnlig var nødvendigt at udsætte Børn paa Landet paa Grund af slet Opførsel. Børnetallet, som 1815 var sunket ned til 42, steg i de næste Aar, indtil det i 1825 udgjorde 154, men maatte atter i det følgende Tiaar nedsættes meget betydelig. Først i 1835 kom det atter op over 80, steg derpaa i nogle Aar til over 100, men har siden 1843 holdt sig i Nærheden af 90. Det skyldtes især den nidkjære Forstander, Cand. theol. Rasmus Borch (1803—44), at Opfostringshuset atter kom paa Fode efter sit Forfald.

Skjønt **Kirkeskolerne** havde deres egne Bestyrelser, bleve de dog næppe uberørte af den gjennemgaaende slette Tilstand i det offentlige Skolevæsen. Vel optoges i Undervisningsplanerne nye Fag som Naturhistorie og Tysk, men i Følge Vidnesbyrd fra en senere Tid har det næppe været meget bevendt med denne Undervisning. Derimod blev Sangundervisningen dreven med Iver. Understøttelsen i Klæder og Brød synes at være bleven indskrænket; saaledes var det i nogle Skoler kun Kordrengene, som fik Klæder. I Trinitatis Skole havde ikke alle Børn fri Undervisning; 1834 betalte nogle 1 à 2 Mk. maanedlig. Enkelte nye Legater kom endnu til, og i 1821 fik Frue Skole en ny Bygning. I Aarsberetningerne i Kollegialtidenden opføres Kirkeskolerne altid sammen med de andre „*Menigheds-skoler*“ (2 i Petri og 1 (fra 1822: 2) i Frederiks Menighed, 1 reformert, 1 katolsk og 2 jødiske Skoler).

---

chow, Mallings store og gode Handlinger, Hallagers tyske Læsebog, Thiemes Næring for den sunde Menneskeforstand, Campes Sædelære, Bärens Vejledning til at kjende Gud, Balles Lærebog, Thonboes Bibelhistorie, Munthes Danmarks-historie, Thonboes Geografi, Udtog af Bredows Verdenshistorie, Funkes Naturhistorie, Cramers Regnebog, Nielsens Materialier til Hovedregning og Jacobis Hovedregnings-tabeller.

Vajsenhusets Selvstændighed blev i dette Aarhundrede vedvarende respekteret, hvorfor det i højere Grad end forhen førte en af de øvrige Skoleforhold i Hovedstaden uberørt Tilværelse. 1811 begyndte Skolen med de 21 Plejebørn, som fandtes i Kjøbenhavn; men da dette Tal var saa ringe, aabnedes Skolen ogsaa for andre Børn. Børnetallet tiltog saa stærkt, at Skolen maatte udvides, og i 1826 talte den 174 Børn. Ingen af Vajsenhusbørnene vare paa Stiftelsen, men alle anbragte hos Plejeforældre; og da Spørgsmaalet om Tilraadeligheden af at gjenoprette Internatet atter fremstod 1826, blev det ved kgl. Resolution besvaret benægtende. —

De fleste mindre **Privatskoler** vare i en daarlig Tilstand, og det synes, som om Direktionen ogsaa her har baaret Hovedparten af Skylden; thi om Prøven for Institutbestyrere hedder det i Revisionskommissionens Betænkning 1834: „Prøvens Strænghed beror ikke sjældent paa, hvor vidt der haves Trang i et Sogn til flere Skoler, eller om dette deraf har et tilstrækkeligt Antal. I Almindelighed er Prøven let; den beviser derfor meget lidt. Ikke sjældent have Personer, som have prøvet deres Lykke paa forskjellige Veje i Livet, til sidst troet at kunne finde deres Ophold ved Oprettelse af en Skole". Stenersen Gad erklærer endogsaa, at mange private Skolebestyrere „kunne ikke skrive deres Modersmaal ortografisk rigtig, end sige opløse en Sætning i dens Dele eller gjøre Regnskab for Metodikkens og Pædagogikkens første Regler" . . „At undervise Børn, at forestaa en Skole, dertil tiltror næsten enhver sig Indsigt og Duelighed, som ikke hører til den laveste Arbejdsklasse".

Magistratens Blegdamsskole led saa meget i Krigsaarene, at Professor Guldberg ved Blaagaard Seminarium, der interesserede sig levende for Skolen, lod en Kollekt gaa om blandt Stadens Grosserere, hvorved indsamledes c. 1600 Rd. Da Frederik den sjette tilmed 1812 skjænkede Skolen en Gave paa 2000 Rd., og da det ved

kgl. Resol. af 16. Avgust 1812 tillodes at ligne en aarlig Afgift til Skolen paa Ejendommene uden for Nørre- og Østerport, kom Skolen atter paa Fode. Ved Resol. af 15. Maj 1824 bortfaldt dog den nævnte særlige Ligning, hvorimod det tillodes, at der fra 1. Januar 1825 maatte udredes et aarligt Beløb af 350 Rd. til Skolen paa samme Maade som til Hovedstadens Borger- og Almueskolevæsen i Almindelighed. Saaledes blev denne Skole i økonomisk Henseende stillet som en Slags offentlig Skole, skjønt den vedblivende havde sit eget Kuratel; men fra 1812 fraveg den sin oprindelige Karakter at være en Skole for fattige Børn og gik over til at blive en Borgerskole, hvis Elever, der for øvrigt fik en meget god Undervisning, maatte betale Skolepenge. Som Følge heraf maatte der fra 1816 oprettes en rent offentlig Skole paa Blegdammen for Almuebørnene.

1815 stiftedes Det kvindelige velgjørende Selskab med det Formaal bl. a. at vedligeholde et Asyl og oprette en Skole for vordende Tjenestepiger. Det varede flere Aar, inden Asylet blev til Virkelighed, derimod oprettedes Skolen 1. Juli 1816. Den havde Heldagsundervisning i de sædvanlige Almueskolefag, og Børnene fik Konfirmationsudstyr. Da Dronningen var Selskabets Beskytterinde, fik det snart talrige Medlemmer og betydelige Gaver, endog af Kongehusets Medlemmer. (1876 udgjorde Selskabets Formue over 160000 Kr.).

Trangen til nye Lokaler for **Kommuneskolerne** vedblev efter 1827, eller, hvis den virkelig var bleven afhjulpen i et Par Aar, kom den frem paa ny. Næsten alle Skolekommissionerne androge om Oprettelse af flere Skoler, men med ringe Held. I Frue Sogn skaffede Stiftsprovst Clausen i nogle Aar en betydelig Del af Sognets Børn Undervisning i en Middagsklasse i Frue Kirkeskole paa denne Skoles Bekostning. Uagtet Trinitatis Skolekommission allerede

1830 havde gjort Direktionen opmærksom paa den store Trang til Skoler i dette Sogn og gjentog dette 1831 og 32, foretog Direktionen dog intet, skjønt der det sidstnævnte Aar gik over 500 skolepligtige Børn uden Undervisning i Trinitatis Sogn, og Præsterne beklagede sig over, at de udsatte sig for bitre Bebrejdelser, naar de indkaldte de Forældre, hvis Børn manglede Undervisning, uden at kunne give dem andet end Haab — og et fra Aar til Aar skuffet Haab — om Undervisning for deres Børn. Direktionen svarede kun, at den havde gjentaget sin Indstilling til Kancelliet. Da Haabet om at faa Manglerne afhjulpne ad sædvanlig Vej blev skuffet, og der paa Listerne for 1833 fandtes 740 Børn uden Undervisning, greb Kommissionen til det Middel at bede Direktionen forelægge Kongen Sagen. Vare Forholdene end ikke saa slette i andre Sogne, bleve dog ogsaa dèr Lovens vigtigste Bestemmelser tilsidesatte af Avtoriteterne selv. Det hele Maskineri var gaaet istaa. Direktionen kunde intet gjøre selv, og Kancelliet var aldeles døvt selv for de mest indtrængende Forestillinger.

Da vaktes Myndighederne ved en Afhandling i Maanedsskrift for Litteratur 1833 angaaende det kjøbenhavnske Skolevæsen. Denne Afhandling, der senere udkom i Særtryk under Titel „Anker, Ønsker og Forslag med Hensyn til Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn“, blev foranlediget ved en Anmeldelse af daværende Stiftsprovst Fabers Skrift om Almueskolevæsenet i Danmark og sluttede sig som Supplement til denne Bog, der ikke omtalte Hovedstadens Skolevæsen. Forfatteren viste sig senere at være *P. C. Stenersen Gad* (Kapellan ved Trinitatis Kirke 1831—45, i flere Aar Formand for Trykkefrihedsselskabet, senere Biskop over Laaland-Falsters Stift, død som Biskop i Fyn 1851). Som Præst i det store, folkerige og skolefattige Trinitatis Sogn havde han haft god Lejlighed til baade at kjende Skolevæsenets Slethed og Avtoriteternes Ligegyldighed. Han forelagde derfor Sagen for Offentligheden, og det i en ganske anden Fremstilling end Kollegial-

tidendens. I korte Omrids skildres Skolevæsenets virkelige Tilstand, og der fremsættes forskjellige Forslag til en bedre Ordning, saaledes, at indrette flere Skolelokaler, men samlede i Skolegaarde, at fordele Skoledistrikterne paa en mere hensigtssvarende Maade, at hævde Skoletvangen bedre end hidtil, at tilvejebringe dygtigere Lærere ved en skærpet Prøve og bedre Løn, at oprette „Politiskoler" (svarende til den senere Extraskole) for forsømte Børn, at sondre de offentlige Skoler i Fattigskoler og Almueskoler, saaledes at der betaltes Skolepenge for alle Børn i de sidste (da det efter Forfatterens Mening ellers vilde blive uoverkommeligt i Længden for Stat eller Kommune at sørge for det voxende Børnetals Undervisning), og endelig at sætte en Direktør i Spidsen for hele Skolevæsenet og tillige, naar de adsplittede Klasser bleve samlede i Skolegaarde, ansætte en Inspektør ved hver af disse.

De fleste af disse Forslag vare særdeles formaalstjenlige og bleve til Dels senere satte i Værk.

Denne Afhandling vakte et overordentligt Røre. Kancelliet vaagnede af sin Søvn, og skjønt Offentligheden havde udtalt sig for, at man hellere burde gjennemføre Reformer ad den administrative Vej fremfor ved Lovgivningens Hjælp, udvirkede det en kgl. Resolution af 16. December 1834, hvorved der blev nedsat en *Kommission til at revidere Reglementet af 1814.* Den bestod af et Medlem af Magistraten (Justitsraad, Raadmand Münter) som Formand, et Medlem af Fattigdirektionen (Major Mangor) og 3 af Hovedstadens Præster (Brorson, Rothe og Waage). Da Fattigdirektør Mangor, der vel havde Sæde i Skoledirektionen, næppe blev valgt som Medlem af denne, sad der altsaa ikke et eneste Medlem af Direktionen i den nedsatte Revisionskommission, hvilket er ganske betegnende for Kancelliets Forhold til Direktionen.

I den Opgave, man stillede Kommissionen, sporedes Virkningerne af Pastor Gads Afhandling; thi det blev paalagt Kommissionen i Særdeleshed at have sin Opmærksom-

hed henvendt paa følgende Punkter: 1) Hvorledes de forskjellige Almueskoler i Kjøbenhavn kunde sættes i indbyrdes Forbindelse. 2) Hvor vidt der burde foretages Forandringer i Inddelingen i Skoledistrikter. 3) Om flere Skoler behøvedes, og hvorledes Pengene dertil skulde tilvejebringes. 4) Om Udredelse af Skolepenge. 5) Hvorledes Forsømmelser skulde forebygges. 6) Om Undervisningsgjenstandene, Konfirmandprøver og Udskrivning af Skolen. 7) Hvorledes Tilsynet burde ordnes. 8) Om Prøver for Lærere og Lærerinder. 9) Om Betingelser for Oprettelse af Privatskoler og Kontrol med disse.

Revisionskommissionens Betænkning*) viste i flere Henseender et sundt Blik for Skolevæsenets Mangler, saaledes i det den foreslog at henlægge Mulkteringen til Kommissionerne, at oprette Skolegaarde og sætte de spredte Klasser i organisk Forbindelse, at give bestemte Regler for Børnetallet i hver Klasse, indskrænke Aftenklasserne og i Dagskolernes øverste Klasse tilbyde Heldagsundervisning for Drenge mod en forøget Betaling. Endvidere foreslog Kommissionen at sondre de offentlige Skoler i Betalings- og Ikke-Betalingsskoler; de sidste skulde hedde „Fattigskoler“ og i Forening med Fattigvæsenets Skoler staa under en særlig Skolekommission. Dette Forslag havde i alt Fald den gode Side, at det vilde stille Undervisningen i Fattigvæsenets Skoler under samme Kontrol som det øvrige offentlige Skolevæsen. I Modsætning hertil foreslog man, at de militære Skoler og Kirkeskolerne skulde fortsætte deres isolerede Tilværelse. Med Hensyn til de første havde Kommissionen ikke frie Hænder, da en Kancelliskrivelse af 8. Januar 1835 havde erklæret, at disse Skoler ikke skulde inddrages under Forhandlingerne, fordi der var givet et særskilt Reglement for dem. Derimod var der ingen Anledning til at unddrage Kirkeskolerne fra Skoledirektionens Indflydelse. Den største Mangel ved Kommissionens For-

*) Raadstuearkivet.

slag var imidlertid, at den fraraadede Ansættelse af en Direktør af samme Grund, som afholdt den fra at foreslaa Lærernes Løn forhøjet, nemlig det økonomiske Hensyn. Dette havde en afgjørende Indflydelse paa Kommissionens Overvejelser, saa at den paa flere Punkter tænkte mere paa Besparelser end paa Skolevæsenets Fremme. Den var imidlertid stærkt opfordret til at tage dette Hensyn; thi uagtet Sogneskolerne i disse Aar kun kostede Kommunen 15000 Rd. aarlig*) (eller lidt over 5 Rd. pr. Barn), fandt Stadens Repræsentanter dog denne Sum for høj, og da de tillige ønskede den tilvejebragt paa anden Maade end hidtil, indgave de et Forslag til Kancelliet om at tilvejebringe Pengemidlerne ved en ny Skat af 1 pCt. af Huslejen. Revisionskommissionen foretrak dog at blive ved den bestaaende Ordning, især da kun omtrent $^2/_5$ af Udgifterne til Skolevæsenet indkom ved Ligning, medens den overvejende Part udrededes af de Stadens Kasse tilfaldende Indtægter. Revisionskommissionen gjorde det for øvrigt vanskeligt for sig selv at behandle alle de foreliggende Spørgsmaal paa en friere Maade, da den gjennemgik Reglementet Paragraf efter anden og knyttede sine Bemærkninger og Forslag til hver Paragraf.

Den 12. Avgust 1836 indgav Kommissionen sit Forslag; men der hengik hele 6 Aar, inden Stænderne fik Lovforslaget forelagt. I den Tid var det dels under Overvejelse i Kancelliet og blev dels sendt til forskjellige Avtoriteters Erklæring, nemlig Sjællands Biskop, Skoledirektionen, Magistraten og den i Følge Kommunalloven af 1840 oprettede Borgerrepræsentation. Baade Skoledirektionen og Borgerrepræsentationen vare enige om Gavnligheden af at ansætte en Skoledirektør. Borgerrepræsentationen vilde imidlertid have det hele Lovforslag stillet i Bero, indtil en forventet almindelig Omordning af hele Landets Skolevæsen

*) Desuden kostede Fattigvæsenets Skoler c. 9000 Rd., og Kirkeskolerne omtrent samme Sum. Altsaa blev der til de 3 Slags offentlige Skoler anvendt c. 33000 Rd. aarlig.

fandt Sted. Herpaa vilde Regeringen ikke gaa ind, og den 15. Juli 1842 forelagdes Lovudkastet i Østifternes Stænderforsamling. I den Skikkelse, hvori det her fremlagdes, indeholdt det kun følgende væsentlige nye Bestemmelser: Skolerne skulde adskilles i Friskoler og Betalingsskoler, og Valget mellem disse overlades Forældrene; Kommissionerne skulde selv diktere og inddrive Mulkter: der skulde ansættes en administrerende Direktør og desuden 2 i Undervisningsvæsenet erfarne og kyndige Mænd som Inspektører for alle Skolerne.

Under Stændernes Forhandlinger blev Forslaget gjort til Gjenstand for Omtale i Pressen. De betydeligste af disse Udtalelser fremkom fra Stenersen Gad*), der havde givet Stødet til Reformbevægelsen, og fra D. G. Monrad**), der som Borgerrepræsentant havde Sæde i Skoledirektionen. Pastor Gad underkastede Forslaget en meget skarp Kritik og fandt, at det var „et i alt væsentligt mislykket Arbejde"; Monrad ønskede derimod kun en Række mindre Ændringer. I 1842—43 foretog Monrad med kongelig Understøttelse en Udenlandsrejse, paa hvilken han gjorde sig bekjendt med Skolevæsenets Ordning i flere af Evropas større Stæder for ad den Vej at vinde Erfaringer, som kunde være vejledende ved den forestaaende Omordning i Kjøbenhavn. Efter sin Hjemkomst udgav han: „Om Skolevæsenets Ordning i flere store protestantiske Stæder med Forslag til dets Reorganisation i Kjøbenhavn," hvoraf 1ste Hæfte udkom 1844, indeholdende en Beskrivelse af Skolevæsenet i Berlin, men ingen Forslag om kjøbenhavnske Forhold, og siden udkom der ikke mere.

Den nedsatte Stænderkomité (Professor David, Etatsraaderne Bang og Estrup, Provst Plesner og Grosserer Meinert) afgav sin Betænkning den 7. September 1842, hvori den væsentlig indskrænkede sig til at undersøge Lovforsla-

*) Dansk Ugeskrift. 1842, Nr. 22.
**) Flyvende politiske Blade Nr. 5.

gets Principper. Disse billigedes, og navnlig anbefaledes det meget stærkt at ansætte en Direktør. Hovedtaleren under Forhandlingerne var Biskop Mynster, der foreslog at indskrænke Lovforslaget til de vigtigste Bestemmelser, navnlig af administrativ Natur. Heri støttedes han af Præsidenten, Professor Clausen, og med 50 Stemmer mod 4 vedtoges det ved anden Behandling at henstille til Regeringen, „at Udgivelsen af en almindelig Anordning om Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn udsættes indtil videre, men at derimod Foranstaltningerne i den Henseende for nærværende Tid indskrænke sig til de vigtigste nye Bestemmelser, som ere indeholdte i Lovudkastet eller af Forsamlingen bragte i Forslag.“ Denne Indstilling begrundedes ved: dels at det forelagte Udkast ikke omfattede det hele lavere Undervisningsvæsen og overhovedet savnede flere i en saadan Anordning nødvendige Bestemmelser, dels at man burde oppebie de Erfaringer, som vilde tilbyde sig, naar først Ledelsen af det kjøbenhavnske Skolevæsen var overdraget til en Skoledirektør, og endelig dels paa den Forventning, at der i en nær Fremtid vilde blive truffet hensigtssvarende Foranstaltninger med Hensyn til Statens hele Undervisningsvæsen.

Den kgl. Kommissarius Ørsted fandt imidlertid ikke saa væsentlige Mangler ved Udkastet, at det jo kunde udkomme i en modificeret Skikkelse, og den 20. Marts 1844, henved 10 Aar efter Kommissionens Nedsættelse, udkom ogsaa **Anordningen angaaende Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn.**

Tyngdepunktet i denne Lov var Ansættelsen af en administrerende Direktør, der skulde have Tilsyn med Undervisningsvæsenet i samtlige under Skoledirektionen sorterende Skoler og føre Hovedkontrollen med, at ingen skolepligtige Børn savnede fornøden Undervisning. Et andet Hovedfortrin var Ordningen af Skolepligtens Gjennemførelse, i det Mulkteringen overdroges Kommissionerne; der fastsattes daglige Bøder, stigende fra 4 til 32 Sk., og bestemte Regler for deres Inddrivelse. Skoledirek-

tionens Sammensætning blev fastsat saaledes, at den skulde bestaa af Overpræsidenten, Stadens to Provster, et Medlem af Magistraten og to af Borgerrepræsentationen. De offentlige Skoler deltes i Betalings- og Friskoler, og i Modsætning til den tidligere Orden skulde det nu være Regel, at Forældrene betalte for Undervisningen, og kun de, der erklærede sig ude af Stand hertil, fik Tilladelse til at sætte deres Børn i Friskolerne. 2 Maaneders Udeblivelse med Betaling af Skolepengene medførte Overflyttelse i Friskolen. Med Hensyn til Klasseordningen havde begge Skoler Forberedelsesklasser (efter indbyrdes Undervisnings Metode) med $3^1/_2$ Times daglig Undervisning, hvorfra Børnene i Friskolerne skulde opflyttes i Dag- eller Aftenklasser med 3 Timers Undervisning og i Betalingsskolerne enten i Dagklasser med 4, Aftenklasser med 3 eller Heldagsklasser med 6 Timers daglig Undervisning. I Aftenklasserne maatte kun optages Børn, som vare paa Arbejde om Dagen, og det paalagdes derhos Avtoriteterne efterhaanden at indskrænke og om muligt ophæve disse Klasser. Heldagsklasserne skulde kun oprettes, naar et tilstrækkeligt Antal Forældre ønskede at forskaffe deres Børn en udvidet Undervisning og vilde betale forhøjede Skolepenge. Undervisningsfagene vare i alle Klasser over Forberedelsesklasserne: Læsning, Religion, Skrivning, Regning, Retskrivning, Skriftlæsning, Geografi og Sang. Hertil kom for Betalingsskolernes Dagklasser Fædrelandshistorie og Naturkundskab og for Heldagsklasserne dansk Sproglære, Naturlære, geometrisk Tegning og Tysk. Alle Drenge skulde undervises i Gymnastik og Svømning, Pigerne i Haandgjerning. Børnetallet sattes som Maximum til 100 i Forberedelsesklasserne og 35 i de øvrige Klasser. Den skolepligtige Alder skulde først begynde med det fyldte 7de Aar, og ved detaillerede Bestemmelser for Kontrollen sattes Direktøren i Stand til at vaage over, at intet Barn blev uddraget Undervisning. Lærerpladserne skulde opslaas, og Kommissionerne gjøre Indstilling om deres Be-

sættelse til Direktionen. Udenfor de tekniske Fag maatte ingen antages som Lærer ved de offentlige Skoler, der ikke var teologisk Kandidat, Seminarist eller Student; derimod blev der ikke fastsat bestemte Fordringer for Prøven over Institutbestyrere, uagtet nogle af disse i 1835 havde indgivet et Andragende herom til Revisionskommissionen.

Medens Forhandlingerne om Skolereformen stode paa i 1834—44, indførtes der dog adskillige Forbedringer i Hovedstadens Skolevæsen; thi Stenersen Gads Artikkel og Revisionskommissionens Udnævnelse havde i høj Grad henvendt den offentlige Opmærksomhed paa Skolevæsenet.

I Følge Revisionskommissionens Betænkning fordelte Børnetallet sig 1834 saaledes mellem de forskjellige Skoler:

Kommuneskolerne	2727
Fattigskolerne	1590
Kirkeskolerne	619
Andre Menighedsskoler	650
Skoler under egne Bestyrelser	979
Skoler, som til Dels bestode ved egne Midler	732
Egentlige Privatskoler	4309
I alt...	11606

Af **Kommuneskolernes** Børn fandtes 1088 i 13 indbyrdes Undervisnings Klasser, 255 i 7 Dagklasser, 863 i 27 Aftenklasser, og Resten i Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre samt „Kommissionsskolerne". Disse sidste bleve dog ikke længe efter afløste af offentlige Dagskoler. I Frue Sogn ordnedes Børnene i 3 opadstigende Klasser for hvert Kjøn og samledes tillige i én Bygning. De fik en mere udvidet Undervisning end i noget andet Sogn; i øverste Drengeklasse havde man saaledes fra 1832 delt Heldagsundervisning (Kl. 8—11 og 3—5) og blandt Klassens Fag vare Tysk, Historie og Geografi. I Dag-

skolens Pigeklasser blev der givet 2 Timer Haandarbejde daglig. Ved Frue Skoler fandtes ogsaa en for Børnene bestemt Bogsamling, som blev støttet af Trykkefrihedsselskabet med Bøger og Penge. Helliggejstes Sogn, der lige fra Begyndelsen af det offentlige Skolevæsens Organisation havde haft den Fordel at have samtlige Skoler i én Bygning, fik 1841 4 opadstigende Klasser for hvert Kjøn. Paa én nær bleve alle Klasserne Dagklasser; de tidligere Fag forøgedes med Historie, Geografi og Sang, og der oprettedes ogsaa her en Bogsamling for Børnene. Medens Skolerne i disse to Sogne altsaa vare i en forholdsvis god Tilstand, stod det sig vedvarende slet i de andre Sogne.

For at forbedre **Fattigskolernes** Tilstand maatte man gribe til overordentlige Midler. Hidtil havde man ikke haft andet Middel mod opsætsige og forsømmelige Skoledrenge end at indsætte dem til Tvangsundervisning i Forbedringshuset, hvor de forberedtes til Konfirmation, samtidig med at de indviedes til Forbrydelse og Skjændsel. Men 1835 oprettedes der paa Ladegaarden „en Tvangsskole“ for det værste Bundfald fra Skolerne. Ved Slutningen af Aaret talte den 35 Børn af begge Kjøn. Læreren var en ordineret Kateket, som tillige havde den præstelige Gjerning ved Ladegaarden. De Forhold, under hvilke Børnene levede i Tvangsskolen, synes for øvrigt kun at have været lidet bedre end i Forbedringshuset. Pigebørnene delte baade Dag og Nat Lokale med Ladegaardens kvindelige Lemmer, og Drengebørnene vare vel i Regelen isolerede, men naar de bleve straffede, kom de ofte i lignende Selskab. I en Udvalgsbetænkning af 1840 til de 32 Mænd hedder det om Skolen, at den var „i Grunden kun en Afdeling under Tvangsarbejdsanstalten, hvor Konfirmation er Fabrikatet“ *). Og dog kostede hvert Barn i Gjennemsnit 90 Rd. aarlig. Adskillige af Fattigvæsenets Børn bleve satte i Pleje paa Landet, og endelig søgte man ved Extraundervisning og

*) Beretning om det kjøbenhavnske Fattigvæsens Stiftelser. 1840.

forceret Konfirmation at befri Skolerne for de halvvoxne Elever. Medens Antallet af Konfirmander fra Fattigvæsenets Skoler i de foregaaende Aar var henved 200, blev der

1835	konfirmeret......	359
1836	—	402
1837	—	266
	I alt i de 3 Aar	1027,

deraf i de to sidste Aar 59 fra Tvangsskolen. Herved blev Børnetallet bragt ned til 1272.

Det var imidlertid en moralsk fordærvet Ungdom, som udgik fra Fattigskolerne i disse Aar. Direktionen over Fattigvæsenet maatte tilstaa, at „der udviklede sig her i Staden en Stamme unge Forbrydere, hvis voxende Antal og haardnakkede Forstokkethed vidnede om en tiltagende moralsk Fordærvelse mellem den laveste Del af Befolkningen, der kunde have de værste Følger for det offentlige og den private Sikkerhed". Paa Opfordring af Konferentsraad Collin, Politiretsassessor Drewsen og flere ansete Mænd dannede der sig derfor to Foreninger for at modarbejde det truende Onde. „Selskabet til at grundlægge en Indretning til moralsk fordærvede Personers, især den opvoxende Ungdoms Forbedring" udstedte allerede i Slutningen af 1830 Indbydelse til at yde Bidrag til Foretagendet. Da der indkom c. 20000 Rd. i Bidrag, og Frederik den sjette desuden skjænkede 30000 Rd. i samme Øjemed, begyndte man 1834 at anbringe moralsk fordærvede Børn dels hos Plejeforældre paa Landet og dels paa Fiurendal og Bøggildgaard, indtil man fik en egen Anstalt opført ved Flakkebjærg 1836. Det andet Selskab, „Foreningen af 1837 til forsømte Børns Frelse", blev især grundlagt ved faste Aarsbidrag. Det anbragte Børnene enten paa Bøggildgaard eller hos Bønder under Opsyn af Foreningens Tilsynsmænd, og Erfaringen viste snart, at ved at fjærne Børnene fra de slette Omgivelser kunde de fleste

frelses for Samfundet. (I de forløbne 43 Aar har Foreningen anbragt henimod 1200 Børn). Oprettelsen af disse to Selskaber i Forening med, at private Mænd tilbøde sig og — betegnende nok for Tilstanden — fik Direktionens Samtykke til at visitere Fattigvæsenets Skoler, bevirkede en Fremgang til det bedre, saa at det 1841 kunde berettes, at „de Børn, der kvalificere sig til Optagelse i Tvangsskolen, ere i betydelig aftagende. Grunden hertil maa søges i, at den Stamme af unge Forbrydere, som for flere Aar tilbage befandt sig blandt de lavere Folkeklasser, til Dels er forsvunden, og at der i de senere Aar har dannet sig flere private Associationer, der virke i den samme Retning, som udgjorde Øjemedet med Tvangsskolens Oprettelse“. Man synes altsaa at have været tilfreds ved at kunne udtale, at der ikke længer fandtes Forbrydere i Skolen. —

I Pædagogisk Selskab ytrede der sig i Trediverne Ønske om Oprettelse af en Understøttelseskasse for Skolelærere. Pastor Stenersen Gad og Institutbestyrer Langeland toge sig af Sagen, og 1834 stiftedes med Pastor Gad som Formand en Forening, der kaldte sig „Understøttelses- og Pensionsselskabet for Skolelærerstanden i Kjøbenhavn“. I de første Aar bestod dens Indtægt ikke blot i Aarsbidragene, men ogsaa i Gaver fra formuende Folk. Da der blev gjort Vanskelighed ved at konfirmere Selskabets Love, fordi der ikke var fornøden Sikkerhed for, at Foreningen kunde virke som Pensionsanstalt, bleve Lovene ændrede noget, og Selskabets Navn forandret til „Understøttelsesselskabet for Skolelærerstanden i Kjøbenhavn“, hvorefter Lovene konfirmeredes under 23. Marts 1836. Dets Øjemed var at understøtte trængende Medlemmer, deres Enker og Børn, enten med midlertidig Hjælp, især i Sygdomstilfælde, eller for længere Tidsrum. Skolelærerne omfattede Sagen med Interesse, saa at over 100 Medlemmer indmeldte sig det første Aar. Foreningens faste Fond voxede derfor hurtig, nemlig fra 300 Rd. i 1834 til omtrent 5000 Rd. i 1841. Ved Resol. af 29. Juni 1845

erholdt Selskabet Nettoindtægten af de indkomne Skoleboder. For Tiden udgjøre Selskabets Midler henimod 50000 Kr.

De i Reglementet af 1814 paabudte **Asyler for Smaaborn** bleve endelig oprettede kort før og efter 1830, men udelukkende ved privat Virksomhed. Asylbevægelsen begyndte hos os med, at det kvindelige velgjørende Selskab i Aaret 1828 i Sølvgade aabnede det første Asyl i Danmark; men den hele Bevægelse fandt snart en virksom Støtte i daværende Prinsesse Karoline Amalie, den nu afdøde Enkedronning, som den 7. Maj 1829 stiftede det andet Asyl i Kjøbenhavn, med hvilket der fra 1841 blev forbunden en Pigeskole for Børn fra Asylet („Enkedronningens Asylskole"). Den 28. Maj 1835 stiftedes det kjøbenhavnske Asylselskab, som oprettede 4 Asyler i Byens forskjellige Kvarterer, og senere er der stiftet særlige Asylselskaber for Broerne. En af de Mænd, der erhvervede sig størst Fortjeneste af Asylsagen var G. J. Schaarup, Kateket ved Holmens Kirke og Overlærer ved Søetatens Pigeskole. Han foretog en Udenlandsrejse for at gjøre sig bekjendt med Asylernes Indretning i andre Lande og deltog siden i Stiftelsen af det kjøbenhavnske Asylselskab. Da nogle teologiske studerende 1838 indbøde deres Kammerater til at meddele fri Undervisning i en Skole for fattige Børn, som udgik fra Asylerne, oprettedes samme Aar Asylskolen, der blev underholdt ved Gaver og Aarsbidrag. Indtil 1849 omfattede den baade Drenge og Piger og talte i Begyndelsen dygtige Kræfter blandt sine ulønnede Lærere. Ogsaa ved den Drengeskole, som det i 1832 stiftede forenede Velgjørenhedsselskab havde oprettet den 28. Januar 1834, vare Lærerkræfterne ulønnede. Der meddeltes her en god Borgerskoleundervisning, og Børnene fik i Overensstemmelse med Selskabets Formaal baade Undervisning og Bøger gratis. (1876 ejede Selskabet omtrent 58000 Kr.).

IV.

Kommuneskolerne. Den 30. Juni 1844 udnævntes Bestyrer af det v. Westenske Institut, Cand. phil. *Vilhelm Avgust Borgen**), til administrerende Skoledirektør, og fra ham udgik Initiativet til de store Reformer, som i Løbet af faa Aar fuldstændig omskabte det offentlige Skolevæsen i Hovedstaden. Efter at et Udvalg af Direktionen havde forhandlet med Sognenes Skolekommissioner og Kirkeskolernes Kurateller om, hvorledes den nye Skoleanordning skulde gjennemføres, udstedte Direktionen den 22. December 1844 et Cirkulære til Skolekommissionerne om forskjellige administrative Forholdsregler, som Anordningens Gjennemførelse gjorde nødvendig, saaledes om Konkurrence ved Valget af Lærere, om Anvendelse af samme Læse- og Lærebøger i alle Skoler, om Undervisningstiden og Aarsprøven, om Indberetninger, Protokoller og Karakterbøger, Reglement for Ferier o. a. m.

Med Aaret 1845 begyndte man paa selve *Omordningen af Skolerne*: fra 1. Januar i Trinitatis, Frue og Frelsers Sogne og fra 1. Maj i Helliggejstes og Holmens Sogne. Den ved den nye Anordning fastsatte Forskjel mellem Fri- og Betalingsskoler maatte danne Udgangspunktet. Man var imidlertid allerede ved de forberedende Overvejelser kommen til Erkjendelse af, at det vilde medføre praktiske Vanskeligheder, hvis Sognegrænsen strængt skulde overholdes; thi Anordningens Paabud om, at ethvert Sogn burde have et tilstrækkeligt Antal Betalingsskoler og de nødvendige Friskoler, kunde blot gjennemføres i et enkelt Sogn, nemlig det store Trinitatis, i hvis Skoler der var lige saa mange Børn som i de øvrige Sognes Skoler tilsammen. I disse

---

*) Født 1801, Lærer ved det lærde Institut i Fredericia 1820—23, 1824 Lærer ved Borgerdydskolen, fra 1832 i Forening med K. C. Nielsen og fra 1839 alene Bestyrer af det v. Westenske Institut.

Sogne maatte man lade ikkebetalende Børn gaa blandt betalende af Mangel paa Plads til de første, hvis Antal stadig voxede. Adskillelsen kunde kun tilvejebringes ved store Ofre fra Kommunens Side eller Opgivelse af en hensigtsmæssig Klasseinddeling*). Da samtlige Skolekommissioners Medlemmer paa et Møde den 4. September 1844 enstemmig havde udtalt sig for Nødvendigheden af at se bort fra Sognegrænsen ved Oprettelsen af nye Skoler, bifaldt Kancelliet den 26. November s. A. Direktionens Indstilling om, at Sognegrænsen ikke maatte blive til Hinder for en planmæssig Ordning af Skolevæsenet. De i Anordningen paabudte Heldagsklasser kunde heller ikke let oprettes sognevis, og da man derhos formodede, at de vanskelig vilde faa Tilgang fra den Klasse af Befolkningen, som benyttede Almueskolen, bifaldt Kancelliet den 13. Februar 1845 Direktionens Indstilling om, at der i Stedet for saadanne Klasser i de enkelte Sogne maatte oprettes to Borgerskoler, en for Drenge og en for Piger, for Børn fra alle Sogne uden Forskjel.

I det Kancelliet gjorde disse Indrømmelser, blev det muligt at ordne Skolevæsenet under ét inden for hele Kommunen, og Direktionen fik snart Lejlighed til at anvende Bestemmelserne om Skolevæsenets kommunale Ordning. Trinitatis Sogns Skolekommission indkom i Juni 1845 med et Andragende om Oprettelse af flere Friklasser, da der i Sognets Betalingsskoler fandtes adskillige Børn, som resterede med Betaling for flere Maaneder, men ikke kunde henvises til Friklasserne af Mangel paa Plads i disse. Fra andre Skolekommissioner kom der Begjæring om Forening

*) Exempelvis kan anføres, at af de 354 Skolebørn i 9 Klasser, som fandtes i Helliggejstes Sogn, erklærede 289 at ville betale. Af Resten 65 hørte 8 til Drenge-, 27 til Pigedagklasser, 12 til Drenge- og 18 til Pigeforberedelsesklasser. Man skulde altsaa, uagtet Børnetallet ikke var voxet, have oprettet 4 nye Klasser, hver med et ringe Børnetal og med Elever paa forskjellige Alderstrin.

af flere Sognes Friskolebørn til én eller flere fælles Friskoler. Disse forskjellige Omstændigheder fremkaldte Tanken om at forene alle ikkebetalende Børn i én Skole, hvorved der ikke blot vilde vindes meget i økonomisk Henseende, men ogsaa i pædagogisk, da en heldig Klasseordning og et virksomt Tilsyn derved bleve mulige. Man haabede ogsaa ved denne Ordning at standse den stærke Overgang til Friskolerne, da disse vilde faa en iøjenfaldende Forskjel fra Betalingsskolerne. En Skolekommission havde i samme Øjemed foreslaaet at forene Friskolerne med Fattigskolerne; men dette fandt man dog inhumant.

For Betalingsskolernes Vedkommende viste det sig ogsaa ønskeligt at kunne foretage en lignende Centralisation. Allerede i Begyndelsen af 1845 havde Trinitatis Sogns Skolekommission faaet Tilladelse til at kjøbe en Grund i Sølvgade og paa den opføre en Bygning for alle Sognets Betalingsskoler. Men da saaledes over Halvdelen af de betalende Børn i Byens offentlige Skoler vilde blive forenede til et større Hele, laa den Tanke nær, at en lignende Forening endnu lettere kunde iværksættes med den anden mindre Halvdel i Stadens vestlige Sogne, og at det ringe Antal Børn fra Garnisons Sogn uden Vanskelighed kunde bringes i Forbindelse med Trinitatis Sogns. Derved vilde alle betalende Børn samles i to Skoler, en Ordning, der vilde medføre samme Fordele som Foreningen af Friklasserne.

Efter Direktør Borgens Forslag fremkom Direktionen derfor den 15. Januar 1846 med en Indstilling til det danske Kancelli om, at alle Byens ikkebetalende Børn forenedes i én Friskole, at alle Byens betalende Børn fordeltes i to Betalingsskoler, den ene for Byens østre Del (Trinitatis og Garnisons Sogne), den anden for den vestre Del (Frue, Helliggejstes og Holmens Sogne), og at man i Frelsers Sogn ordnede Skolevæsenet inden for Sognets egne Grænser paa Grund af Kristianshavns isolerede Beliggenhed. Under 21. Juli 1846 billigede Kancelliet disse Forslag tillige med forandrede Regler for Sammensætningen af Skole-

kommissionerne; og Direktionen traf strax de fornødne Foranstaltninger til at iværksætte denne Organisation af Skolerne, navnlig for den vestre Betalingsskoles og Friskolens Vedkommende; thi den østre Betalingsskole kunde af Mangel paa samlet Lokale først træde i Virksomhed 1847. Den forenede Friskole fik Lokale i Stormgade, hvor Helliggejstes Sogns Skoler tidligere havde været, og den vestre Betalingsskole paa Nørregade i det af Frue Sogn tidligere benyttede Lokale. Begge disse Skoler aabnedes den 1. November 1846. Til den østre Betalingsskole opførtes i Sølvgade en rummelig ny Bygning, der foruden Bolig til Inspektør, Viceinspektør og Skolebetjent indeholdt 15 Skoleværelser og Gymnastiksal og aabnede Rækken af de mange ypperlige Skolebygninger, Kjøbenhavns Kommune har ladet opføre. Selv Kongen tog denne Bygning i Øjesyn i September 1847, og samme Efteraar aabnedes Skolen.

Af de 78 Klasser, som 1845 fandtes i de offentlige Skoler, vare 58 nu samlede i de tre nye Bygninger; men da

	Friskolen rummede 327 Børn i	8	Klasser,
	Vestre Betalingsskole 830 Børn i	21	—
og	Østre Betalingsskole 1086 Børn i	25	—
	blev der kun . . .	54	Klasser

i alt, saa at man altsaa ikke blot undgik at oprette det betydelige Antal Klasser, som vilde have været nødvendigt, hvis Skolevæsenet skulde have været ordnet sognevis, men endogsaa sparede 4 Klasser ved Foreningen.

Paa Kristianshavn havde Baadebygger Isak Bensen mod en aarlig Livrente af 200 Rd. skjænket Skolevæsenet en Grund imellem Prinsesse- og Amagergade samt en Bygning, der vendte ud til førstnævnte Gade. I denne Bygning indrettedes Betalingsskolen, og til Friskolen opførtes ud imod Amagergade en ny Bygning, som toges i Brug 1847.

Børnene fra Vesterbro henvistes til Byens Skoler; derimod havde Nørrebros Børn en egen offentlig Skole i Blegdamsskolen. Af Hensyn til en ældre Lærer, der siden

1816 havde været ansat her, blev dens Omordning foreløbig udsat; men naar denne Skole undtages. vare alle kommunale Skoler ved Udgangen af 1847 samlede i fire Bygninger: tre i den egentlige By og én (i to Afdelinger) paa Kristianshavn.

Ved de spredte Klassers Samling i faa store Skoler fremkom flere nye Forhold, der medførte Nødvendigheden af nye Foranstaltninger. Især gjaldt det nu om at samarbejde Kræfterne for at bringe Enhed i det hele. Børnene maatte klassificeres efter Alder og Kundskab, Undervisningen bringes i Sammenhæng fra dens Begyndelse til dens Afslutning, og dens Maal i hver Klasse fastsættes. Lærerkræfterne maatte benyttes paa hensigtsmæssig Maade, den daglige Orden i en Skole med flere Hundrede Børn underkastes faste Regler, og endelig Tilsyn føres med Bygning, Inventarium og Rengjøring, overhovedet med at det hele Maskineri holdtes i en stadig og regelmæssig Bevægelse. Til at varetage alt dette var Skolekommissionens Tilsyn utilstrækkeligt, hvorfor Direktionen androg om, at der ved hver af de fire samlede Skoler blev ansat en Skoleinspektør, som under Skolekommissionen skulde føre det umiddelbare Tilsyn, og for ikke at binde ham til Skolen hele Dagen, at det tillige paalagdes en af Lærerne som Viceinspektør at have Tilsyn med den daglige Orden. samt at der ved hver Skole blev ansat en Skolebetjent til at besørge Rengjøring og Budtjeneste. Lønnen for Inspektøren bestemtes til 500 Rd. aarlig, 10 pCt. af de indkomne Skolepenge, Bolig, Brændsel og Lys foruden den fastsatte Løn for hans Undervisningstimer, som højst maatte være 24 om Ugen. Viceinspektørposterne, der foreløbig kun oprettedes ved de 3 Skoler, lønnedes med fri Bolig eller 50 Rd. aarlig. Skolebetjenten fik 200 Rd., Bolig og Brændsel. Under 1. Juni 1847 samtykkede Kancelliet i disse Forslag. Allerede ved Skolernes Sammensmeltning den 1. November 1846 var Cand. theol. Buhl antaget som inspektionshavende Lærer ved vestre Betalingsskole og Cand. theol., Kaptejn J. C. L. Petersen ved Friskolen. Ved den

endelige Besættelse af disse Pladser i 1847 blev Kaptejn Petersen Inspektør ved Friskolen, Cand. theol. og Overlærer ved Søetatens Drengeskole C. J. Gammeltoft Inspektør ved vestre Betalingsskole, Cand. theol. og Adjunkt ved Metropolitanskolen A. C. Lunddahl Inspektør ved den østre Betalingsskole, og Cand. theol. F. Frølund Inspektør ved de kristianshavnske Skoler. *)

Naar der tidligere var anket over *Lærerpersonalets* Mangel paa Dygtighed, vare disse Klager sikkert vel begrundede; men de hidrørte for en Del fra de ynkelige Lønninger, der hindrede dygtige Kræfter i at binde sig til Skolen. Teologiske Kandidater, som efter faa Aars Forløb søgte anden Ansættelse, udgjorde i Forening med mislykkede filosofiske Kandidater den overvejende Del af Personalet. Nu søgte man ved Konkurrence mellem Ansøgerne til de ledige Pladser at sikre sig dygtigere Mænd og stillede under den nye Tingenes Orden større Fordringer til dem. 1840 havde Lærerpersonalet søgt om Lønningsforhøjelse, men faaet Afslag baade af Skoledirektion og Kommunalbestyrelse. Efter den nye Anordnings Ikrafttræden fornyede Lærerne deres Andragende om Forbedring af Lønnen, der endnu kun udgjorde 288 Rd. aarlig for 36 Timer om Ugen (ɔ: 16 Sk. Timen), medens Lærerlønnen var højere ved Søetatens Skoler, de mosaiske Skoler, Vajsenhuset og Petri Skoler. Kommunalbestyrelsen tiltraadte i denne Sag Direktionens Forslag, hvorved Lønningen for en Lærer fra 1. Januar 1847 bestemtes til 300 Rd. med Stigning efter hver 2 Aars Tjeneste til 350, 400 og 500 Rd., dog afhang de to første Forhøjelser af Skolekommissionens og den sidste af Kommunalbestyrelsens Samtykke. Gymnastiklærerne lønnedes med 16 Sk. Timen, dog fik Hovedlærerne i Gymnastik ligesom Tegne- og Sanglærerne 24 Sk. for hver Time. I den følgende Tid tabte Lærerpersonalet noget af sin skiftende Karakter, i det stedse flere gjorde Skolegjerningen til deres Livsvirksomhed,

*) Instrux for Inspektørerne i Aarsberetning 1847, S. 27.

og i Forbindelse hermed stod det, at Antallet af Seminarister tiltog i Forhold til de akademisk dannede Lærere, om end Fordommen var vanskelig at bryde med Hensyn til de sidstes formentlige større Dygtighed. Herved fremkaldtes en ejendommelig Episode ved den første Besættelse af Inspektørpladserne.*) Uagtet Direktør Borgen i Skoledirektionen havde forsvaret Seminaristers Ret til at komme i Betragtning ved Besættelsen af disse Poster, bleve de dog opslaaede alene for teologiske Kandidater. Den Indignation, som herved fremkaldtes hos de seminaristisk dannede Lærere, gav sig Udtryk i et Andragende til Direktionen af 20. Juni 1847 fra en Del af disse Lærere med Gleerup, Olivarius, Rugaard, Schneekloth og Thorup i Spidsen, i hvilket de anholdt om, at Seminarister i Overensstemmelse med Skolelovgivningen maatte stilles lige med Teologer ved Besættelse af Inspektørpladserne. Da Direktionen imidlertid gav et afslaaende Svar, henvendte Andragerne sig til Kancelliet og gjorde gjældende, at da seminaristisk dannede Lærere i Følge Loven vare ligeberettigede med teologiske Kandidater ved Besættelsen af Lærerposter, da der af Inspektørerne ikke krævedes andet Arbejde, end hvad seminaristisk dannede Lærere havde udført (f. Ex. ved Petri Skole og Blegdamsskolen), og da der i det oprindelige Udkast til Anordningen af 1844 kun fordredes, at de dèr foreslaaede Inspektører skulde være „i Undervisningsfaget kyndige og erfarne Mænd“, burde Adgangen til de nævnte Poster ikke være knyttet til en vis Examen. Kancelliet gav dem ogsaa Medhold i denne Opfattelse ved under 21. Avgust 1847 at erklære, at det vel ikke vilde gjøre Forandring i den af Direktionen trufne Bestemmelse for de opslaaede Embeders Vedkommende, men at i Fremtiden skulde enhver Ansøger med videnskabelig Dannelse og fleraarig Erfaring i Undervisningsfaget have samme Adkomst som Teologer. Og

*) Maanedsskrift og Repertorium for Almue-Skolelærere. 1847 S. 305 og flg.

da Andragerne endelig henvendte sig til Kongen, resolverede han den 1. November 1847 i Overensstemmelse med Kancelliet. Det varede dog en længere Aarrække, inden denne Ligeberettigelse for Seminarister gav sig til Kjende ved Besættelsen af Inspektørpladser.

Samtidig med Skolernes Forening bleve *Undervisningsforholdene* fuldstændig omdannede. Undervisningstiden blev betydelig udvidet, Lørdag Eftermiddag ophørte at være Fridag, og Sang, Gymnastik og Haandgjerning lagdes uden for den befalede Skoletid. Timetallet blev derved dette:

	Intellektuel Undervisning.	Gymnastik (i Pigeklasserne Haandgjerning).	Sang.	I alt.
Betalingsskolerne.				
Drenge-Dagklasserne.	24	3	2	29
Pige-Dagklasserne ...	20	8	2	30
Drenge-Aftenklasserne	15	"	"	15
Pige-Aftenklasserne ..	15	5	"	20
Friskolerne.				
Drengeklasserne	18	3	1	22.
Pigeklasserne	18	5	1	24

Samtlige Forberedelsesklasser baade i Betalings- og Friskolerne fik 21 Timer, hvortil for Drengene kom 3 Timer Gymnastik.

Klasseinddelingen maatte i Begyndelsen lempes efter de forhaandenværende Forhold. I Regelen indrettedes den i Dagskolen med 4 Klasser over Forberedelsesklassen; i vestre Betalingsskole var der indtil 1851 en femdelt Klasserække over Forberedelsesklassen; men den reduceredes til en firdelt, fordi mange Elever, som vare over den normale Alder, ikke kunde gjennemgaa alle Klasser inden Konfirmationen; dog forbeholdt Skolen sig at oprette en Klasse med udvidet Undervisning for de ældste Børn, naar Forholdene tillode det. Aftenklasserne, der kun fandtes ved Betalingsskolerne, havde deres særlige, mindre fuldstændige Klasseinddeling, afpasset efter hver Skoles Forhold.

Undervisningsfagenes Kreds blev betydelig udvidet. Ved Friskolerne optoges Geografi og Sang som nye Fag, ved Betalingsskolerne desuden Naturkundskab, Fædrelandshistorie og Partier af Verdenshistorien. Foruden disse i Anordningen af 1844 nævnte Fag indførtes Tegning tillige med Begyndelsesgrundene af Geometrien som nyt Undervisningsfag 1847 i Betalingsskolerne, 1851 i den forenede Friskole og 1854 i Friskolen paa Kristianshavn. Som et karakteristisk Træk maa det bemærkes, at Flertallet i Skoledirektionen var imod at indføre Tegneundervisning i Friskolerne, da disse antoges i saa Fald at ville blive alt for „tiltrækkende“ for Forældrene, og Forskjellen mellem Betalings- og Friskolerne for lidt iøjenfaldende. Borgerrepræsentationen sluttede sig imidlertid til Direktionens Mindretal.

Ved Skolernes Forening traadte Uoverensstemmelsen mellem Undervisningsfagenes Behandling i de forskjellige Skoler stærkere frem, saa at en større Enhed i Virksomheden viste sig ønskelig. Direktionen søgte derfor som Resultat af Lærernes fælles Overvejelse at faa Undervisningsplaner udarbejdede, i det der ved hver Skole dannedes Udvalg til at afgive Betænkning over Undervisningen i de enkelte Fag, og efter en almindelig Drøftelse sammenarbejdedes disse Bestemmelser til et Udkast for vedkommende Skole, altsaa med Afvigelser i Timefordelingen og andre Enkeltheder i de forskjellige Skoler. Paa Grundlag af de derved vundne Erfaringer vilde Direktionen senere udarbejde et Regulativ for alle Skoler*). Denne Fremgangsmaade, hvorved Lærerne deltoge i Udarbejdelsen af Planen, var vel skikket til at fremkalde Interesse for Undervisningen hos dem. Allerede 1849 hedder det i Aarsberetningen, at „Undervisningen er i alle Skoler dreven med kjendelig Fremgang, og dette gjælder ikke blot om Elevernes Præstationer, men ogsaa om Undervisningsgjenstandenes Behandling. Metodens Nødvendighed og Værd vinder stedse

*) I Aarsberetning for 1854 findes nogle af Planerne.

mere Anerkjendelse, og overhovedet synes en pædagogisk Bevidsthed, der forhen savnedes alt for meget, at udbrede sig stedse mere og mere blandt Skolens Lærere, hos hvilke der ikke hidtil har været fordret, og paa Grund af Forholdene ikke vel har kunnet været fordret pædagogisk Dannelse som Betingelse for Ansættelse". Den indbyrdes Undervisnings Metode, som uden for Kjøbenhavn var stærkt paa Retur og kun havde holdt sig oppe i Hovedstaden paa Grund af det store Børnetal i de derværende Forberedelsesklasser, tabte efterhaanden ogsaa i Anseelse her, i det den fortrængtes af „den schouboeske Metode", opkaldt efter Cand. theol. A. J. Schouboe*). I Erkjendelse af det mangelfulde i den Undervisning, som Børn kunne give andre Børn, bestræbte han sig for at inddrage samtlige Elever under Lærerens umiddelbare Paavirkning. Det lykkedes ham ogsaa, uagtet hans Klasser talte 100 Børn og derover, og han gjennemførte sin Metode med et Liv og en Dygtighed, der bødede paa dens Mekanisme. Den administrerende Direktør paalagde de øvrige Elementarlærere at gjøre sig bekjendt med denne Metode, som derved bredte sig til flere af Byens Skoler.

Ved Undervisningens Fordeling mellem Lærerne stræbte man at forene Klasse- og Fagundervisningens Fordele. For at Undervisningen ikke skulde udstykkes mellem et stort Antal Lærere, blev der i hver Klasse ansat en Hovedlærer, som havde de vigtigere Fag undtagen Skrivning og Regning, i hvilke Discipliner der var særlige Lærere ligesom i Sang, Tegning og Gymnastik. Den samme Lærer var i Regelen Hovedlærer i to paa hinanden følgende Klasser.

Undervisningsapparater anskaffedes af bedste Slags, og ved de Bevillinger, som hertil opførtes paa det

---

*) Lærer ved Frue Skole fra 1840, Viceinspektør ved vestre Betalingsskole 1847—53, død sidstnævnte Aar af Kolera. Om Metoden se Aarsberetningen for 1853.

aarlige Budget, blev det muligt at forsyne Børnene gratis med Undervisningsmidler til Skrivning, Regning og Tegning samt undtagelsesvis Materiale til Haandgjerning.

Endelig oprettedes ved hver Skole en Bogsamling for Børnene. Kommunen gav fra 1849 aarlig 25 Rd. til hvert Bibliotek, og de Børn, der laante af Bøgerne, betalte herfor en Ubetydelighed (1 Sk. om Ugen). Alligevel kunde disse Samlingers Udvidelse næppe holde Skridt med den voxende Læselyst, der stadig fremkaldte et større og større Udlaan.

Et Forslag af Direktionen om at erholde en diskretionær Myndighed til at yde Understøttelse til Anskaffelse af Klæder for Skolebørn, hvis Forældre uden at høre under Fattigvæsenet dog ikke kunde tilvejebringe de nødvendige Klæder, blev afslaaet, da Fattigdirektionen fraraadede det.

Inden Reformen fandtes der rundt om i Sogneskolerne mange Børn, som vare nær ved eller over Konfirmationsalderen og dog saa langt tilbage, at de med den sædvanlige Undervisning maatte gaa flere Aar i Skole endnu for at opnaa de til Konfirmationen nødvendige Kundskaber, hvorfor man ogsaa i flere Sogne havde oprettet en Extraundervisning for slige Børn. Endnu i 1844 fandtes der i de offentlige Skoler 13 Børn over 15 Aar, 9 over 16, 2 over 17 og 1 over 18 Aar. Det var dels forsømte Børn og dels Børn med daarlige Evner. De virkede imidlertid hæmmende paa Undervisningen, og de førstnævnte havde i moralsk Henseende en fordærvelig Indflydelse paa de yngre Børn. I Overensstemmelse med samtlige Skolekommissioners Udtalelser foreslog Direktionen derfor Kancelliet, at der oprettedes en særlig Skole for forsømte Børn (fra 1861 kaldet Extraskolen) med 2 Klasser, en for hvert Kjøn, og med 4 Timers daglig Undervisning i hver Klasse; Læreren skulde lønnes noget bedre end sædvanlig, for at man kunde faa en særlig skikket Personlighed til Skolen. Desuden burde der ansættes en Betjent, da det maatte antages

undertiden at blive nødvendigt at hente Børnene til Skolen. Vel vilde Oprettelsen af en saadan Skole medføre forøgede Udgifter; men til Gjengjæld vilde man spare de Summer, som aarlig anvendtes i forskjellige Sogne til Extraundervisning for forsømte Børn. Under 22. Maj 1845 billigede Kancelliet Forslaget, og den 16. November s. A. begyndte Skolen sin Virksomhed med 24 Drenge og 8 Piger i Nikolaj Kirkeskoles Bygning og senere i den forrige Frue Kirkeskole paa Hjørnet af Krystalgade og Peder Hvitfeldts Stræde. Som Lærer ansattes Cand. phil. G. Brangstrup, der i en Række af Aar havde været Lærer ved Fattigvæsenets Skoler og med Held havde undervist forsømte Børn.

Medens ingen havde betvivlet, at Undervisningen vilde have Fordel af Skolernes Forening, vare mange betænkelige ved de Følger, som et stort Antal Børns Forening i én Skole kunde have paa *Disciplin og Sædelighed* eller den hele opdragende Indflydelse, som burde gjennemtrænge Skolen. Beretningen for 1849 kunde dog allerede efter 3 Aars Forløb konstatere, at Flid og Sædelighed vare i tiltagende, at Forældrene fik større Interesse og Agtelse for Skolen, og at Skolegangen stedse blev stadigere, da Klasselærerne nu havde en Støtte i Inspektøren. De forbedrede Forhold viste sig paa en utvetydig Maade i de aftagende Skoleforsømmelser. Medens disse tidligere vare saa betydelige, at Forsømmelserne for enkelte Klasser kunde stige til 40 pCt. uden Tilladelse*), aftoge de nu i en overordentlig Grad. Skjønt det i de første Aarsberetninger efter 1844 indeholdte Materiale ikke er tilstrækkelig fuldstændigt til at paavise den gradvise Aftagen, ses det dog, at samtlige Forsømmelser i Aaret 1851 i Gjennemsnit kun udgjorde omtrent 10 Dage aarlig pr. Barn, i vestre Betalingsskole endogsaa kun 4 Dage. De forsømte Dage med og uden Tilladelse vare omtrent 6 pCt. af samtlige Skoledage. Et meget betydeligt Antal Elever forsømte aldrig

*) Aarsberetning for 1845, S. 34.

uden Tilladelse, i vestre Betalingsskole endogsaa 4/5 af samtlige Børn. I de fattigere Kvarterer som Kristianshavn og Nørrebro var Forholdet naturligvis ikke slet saa godt. Den forbedrede Skolegang maatte med rette betragtes som fornemmelig tilvejebragt ved den Orden og Tugt, der stedse mere og mere konsekvent gjennemførtes i Skolerne, men var ogsaa for en Del fremkaldt ved Anvendelsen af de Tvangsbestemmelser, som indførtes ved den nye Skoleanordning. Dog anvendtes Mulkteringen med Skaansomhed, kun mod de værste Forsømmere, og først efter at Forældrene vare indkaldte til nærmere Forklaring.

Der indførtes samtidig med Reformen en skarpere Kontrol med Opfyldelsen af Undervisningspligten. Naar Skemaerne over de skolepligtige Børn efter April Flyttedag vare udfyldte i alle Huse, bleve de gjennemgaaede af Direktøren, hvorefter de Børn, der ikke fik Undervisning, og de, der antoges at nyde utilstrækkelig Hjemmeundervisning, bleve indkaldte til Overhøring, saa at det i Aarsberetningen for 1846 kunde fremhæves: „Ved de trufne Foranstaltninger vil der være sørget for, at intet Barn i Staden kommer til at mangle Undervisning og Skolegang, som ikke forsætlig unddrages derfra."

Den Tillid, som de offentlige Skoler erhvervede sig hos Befolkningen, gav sig til Kjende i en stærk Tilgang de første Aar efter Reformen. Medens *Børnetallet* i Fri- og Betalingsskolerne 1844 udgjorde 2929, beløb det sig i 1850 til 3942 og var altsaa steget med 35 pCt. Betalingsskolerne voxede stærkere end Friskolerne, og i Fattigskolerne var Børnetallet aftagende. Omtrent 80 pCt. af Eleverne i de offentlige Skoler vare Børn af Haandværkssvende og Arbejdsmænd.

Vel havde den administrerende Direktør Hovedfortjenesten af at have gjennemført Reformen; men han støttedes dog virksomt af Skolekommissionerne og Inspektørerne og især af Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, som med stor Redebonhed imødekom de idelige Krav, der stilledes om at

bringe pekuniære Ofre for Skolevæsenets Forbedring. Naar *Udgiften til det offentlige Skolevæsen* steg fra 40000 Rd. i 1844 til 115000 i 1852, altsaa til henved det tredobbelte i disse faa Aar, er denne Stigning et talende Vidnesbyrd om, at Kommunalbestyrelsen anerkjendte Skolevæsenets Betydning. Kjøbenhavn blev derfor i Pressen fremstillet som et lysende Exempel for andre Kommuner, og Landsby- og Kjøbstadlærerne, der faa Aar forud havde begyndt Kampen for Skolens Reform, fik Anvisning paa hellere at henvende sig til Kommunerne end til Regeringen om Hjælp.

Fra 1844 begyndte Direktionen at opfylde den siden 1814 tilsidesatte Befaling om Offentliggjørelse af aarlige Beretninger om Skolevæsenet og leverede herved et værdifuldt Materiale til Kundskab om Kjøbenhavns Skolevæsen og dets fremskridende Udvikling, længe før Staten eller andre Kommuner paabegyndte lignende periodiske Beretninger. —

Med **Fattigskolerne** var der i Tidsrummet 1834—44 foregaaet flere Omskiftelser, saa at de sidstnævnte Aar fremtraadte med en hel anden Ordning. Garnisons Pigeskole og Trinitatis Pigeskole vare ophævede, med det samme de derværende Arbejdshuse nedlagdes, den første Skole 1838, den anden 1840. Bredgadens Pigeskole var ogsaa ophævet, og i Nikolaj Arbejdshus var der kommet en Pigeskole i Stedet for den tidligere Drengeskole. Der var altsaa kun 4 egentlige Fattigskoler tilbage, nemlig Bredgadens for Drenge, Frue og Nikolaj for Piger og Frelsers for begge Kjøn. Ved Udgangen af 1844 talte disse fire Skoler i alt 25 Klasser med 832 Børn. Hertil kom Børnetallet i Opfostringshuset, Skolen paa Almindelig Hospital og Tvangsskolen paa Ladegaarden.

Ved Nedlæggelsen af de to Arbejdshuse bleve de derværende Klasser fordelte mellem de øvrige Skoler; men herved synes der at være opstaaet et sandt Virvar i Klasseinddelingen; thi i de to tilbageblevne Pigeskoler fandtes i Maj 1844: 11 Klasser, af hvilke de 8 vare øverste Klasser,

og de 3 indbyrdes Undervisnings Klasser, saa at samtlige Mellemklasser vare aldeles forsvundne.

Ved den Omordning af Fattigskolerne, som nu gjennemførtes, undlod Fattigdirektionen fuldstændig at tage Hensyn til Bestemmelserne i Planen af 1. Juli 1799, skjønt denne aldrig var bleven ophævet; man indskrænkede sig til at indrette Skolerne i Overensstemmelse med Kommunens Friskoler, uagtet Anordningen af 1844 ingenlunde berettigede dertil. Ligesom i Kommuneskolerne blev der i Fattigskolerne 4 opadstigende Klasser over Forberedelsesklassen. Desuden oprettedes en Extraklasse for Piger i Frue Arbejdshus og for Drenge i Bredgadens Skole, hvorved den Extraundervisning kunde bortfalde, som tidligere blev givet til adskillige ældre Børn med mangelfulde Kundskaber. Nikolaj Skole blev hævet, og de derværende Pigeklasser overførtes til Frue Arbejdshus. Ved disse Forandringer blev Klassetallet 1845 reduceret fra 26 til 20, uagtet Børnetallet omtrent var uforandret. Forberedelsesklasserne fik ligesom i Kommuneskolerne 21 Timers ugentlig Undervisning, og hver af de andre Klasser 15 Timer foruden Sang, Gymnastik og Haandarbejde. Lørdag Eftermiddag var fri, indtil Arbejdstiden senere indskrænkedes til Kl. 6 hver Dag. Som nyt Undervisningsfag optoges Geografi i ældste Klasse. Endelig erholdt Fattigskolernes Reform en foreløbig Afslutning samme Aar som Kommuneskolernes, i det Kancelliet den 23. Februar 1847 efter Forslag af Fattigdirektionen bifaldt, at der foruden den økonomiske Inspektør ved hver af de 3 Skoler blev ansat en Skoleinspektør med 4 Timers daglig Undervisning, for hvilke han lønnedes med sædvanlig Lærerløn, medens han for sine Forretninger som Inspektør oppebar 300 Rd. aarlig foruden Fribolig. Fremdeles skulde Drengenes Undervisning udvides med geometrisk Tegning, og de skulde oplæres i Modellering og Fabrikation af Paparbejde. En af de Timer, som tidligere vare henlagte til Arbejdsvirksomhed, skulde

anvendes til Overlæsningstime for Børnene under Inspektørens Tilsyn, da de manglede Tid til at forberede sig paa deres Lektier uden for Skolen. I Lærernes Lønning skete samme Forhøjelse som ved Kommuneskolerne, dog bleve Lærerne ved Extraklasserne lønnede med 24 Sk. Timen. Lærerinderne i Haandgjerning betaltes med 16 Sk. Timen uden Stigning, og Arbejdsmestrenes Pengeløn var c. 200 Rd.

Nogle af disse Reformer bleve dog foreløbig slet ikke eller kun til Dels satte i Værk. Tegning indførtes 1849, hvorved Drengeklassernes Undervisningstid forøgedes med 3 Timer om Ugen; men den udvidede Arbejdsundervisning blev aldrig til noget. Ligesom tidligere bleve Drengene sysselsatte med Strikning eller Skræddersyning, og Pigerne med Strikning, Stopning, Linnedsyning og Spind, saa at Børnene til Dels selv forfærdigede deres Klæder. Endvidere ansatte man kun Inspektør ved Bredgadens Skole*) (1847 Cand. theol. A. P. Rhode, 1847—49 Cand. theol. H. P. Falck og fra 1849 Cand. phil. G. Brangstrup), da man allerede 1846 begyndte at drøfte Spørgsmaalet om en Forening af Fattig- og Friskolerne og derfor mente at burde vente med Ansættelsen af Inspektører ved de andre Fattigskoler.

Skolen paa Almindelig Hospital vedblev uforandret med sin særlige Undervisning for et ringe Antal legems- eller aandssvage Børn. I Tvangsskolen paa Ladegaarden var der 1844 kun 2 Børn; men først 1848 foreslog Direktionen at hæve Skolen, hvilket Ministeriet ogsaa bifaldt, da den i de sidste Aar næsten ingen Tilgang havde haft fra Kjøbenhavns Kommune, og man i Fremtiden agtede paa anden Maade at sørge for forsømte Børn. Derimod tænkte man ikke paa at faa Tvangsskolen afløst af et Internat under heldigere Forhold end de paa Ladegaarden.

Opfostringshuset, som i Trediverne kun talte 2 Klasser, havde ved Tilvæxt af Elever faaet 5 Klasser eller rettere 3 Klasser, af hvilke de to atter vare delte hver i to

*) Instrux i Aarsberetning for 1849, S. 32.

Afdelinger. Der blev givet 18 Timers intellektuel Undervisning i hver Afdeling. Denne Ordning forandredes nu saaledes, at der blev 4 Klasser, hver med 30 Timers Undervisning om Ugen foruden Haandgjerning. Herved blev ikke blot Undervisningstiden udvidet; men ved Oprettelsen af 4 étaarige Klasser fik Skolen tillige et Klassesystem, der bedre svarer til dens Natur, da den kun modtager Børn, som ere fyldte 10 Aar. Som nye Fag optoges Verdenshistorie, Geometri og Naturhistorie samt Tegning efter en mere udvidet Plan. I en Række af Aar bevaredes endnu den Haandgjerningsundervisning, som af Haandværksmestre blev givet i Legetøjsfabrikation, Drejning, Paparbejde og Skræddersyning.

Kommuneskolen paa Blegdammen blev først omordnet efter Lærer Lindbergs Død 1849. Den fik en Forberedelsesklasse for begge Kjøn med 21 Timer om Ugen samt desuden to Drengeklasser, hver med 24, og to Pigeklasser, hver med 26 Timer. Denne Ordning traadte i Kraft 1850; men først efter Opførelsen af Blegdamsskolens nye Bygning 1851 blev den en selvstændig Skole, medens den tidligere betragtedes som en Afdeling af østre Betalingsskole.

Om **Kirkeskolernes** Reform begyndte man vel at forhandle samtidig med de øvrige Skolers Omordning; men disse Forhandlinger førte ikke til noget endeligt Resultat før efter henved en Snes Aars Forløb.

Privatskoler. Af de Skoler, som bestaa ved egne Midler eller støttes af Menigheder og Selskaber, have nogle omtrent samme Karakter som Kommuneskolerne, hvorfor de kortelig omtales her.

Af de *ved egne Midler bestaaende 10 Skoler* er Opfostringshuset nævnt under Fattigvæsenets Skoler. Vajsenhusets Skole stod paa et rosværdigt Standpunkt, men i Følge sin Indretning og Bestyrelse uden Forbindelse med det egentlige kjøbenhavnske Skolevæsen. Af 8 andre Skoler, i hvilke Eleverne fik fri Skolegang, vare 2 alene for Drenge

(Velgjørenhedsselskabets og den mosaiske Friskole for Drenge), 5 alene for Piger (det søsterlige Velgjørenheds-Selskabs, det kvindelige velgjørende Selskabs, den kgl. Belønningsskole, Friskolen i Dronningensgade og Karolineskolen), og 1 baade for Drenge og Piger (den katolske Menigheds). I disse Skoler modtoge den 31. December 1846 656 Børn fri Undervisning; i flere af dem fik de tillige Klæder eller i det mindste Konfirmationsudstyr. I Almindelighed indtoge disse Skoler en hæderlig Plads blandt de kjøbenhavnske Undervisningsanstalter; men særlig nævnes dog de to mosaiske Friskoler med „fortrinlig Anerkjendelse", i det de ikke blot for den jødiske Menighed, men for hele Kommunen havde været til stor Velsignelse ved „at hæve de mindre formuende Jøder fra det lave Standpunkt, hvorpaa de stode ved Aarhundredets Begyndelse, føre Ungdommen ind i Kunstnernes og Haandværkernes Værksteder og skabe en ny Slægt, der i Religiøsitet, Sædelighed og Kundskab stod langt over den foregaaende." Dette Resultat skyldtes for en stor Del Grosserer Nathanson, der fra Skolernes Stiftelse i en meget lang Aarrække var det virksomste Medlem af Bestyrelsen og hverken skyede Ofre af Tid eller Penge. Drengeskolen flyttedes 1844 fra Farvergade hen i en ny Bygning i Skindergade. Pigeskolen var vedblivende i Pilestræde. — De 32 Mænds Skole, der under Bestyrelse af Borgerrepræsentanterne havde bestaaet ved sine Legater og Repræsentanternes Bidrag, nedlagdes 1841, da der ikke længere var Anledning til at opretholde den; Eleverne anbragtes i andre Skoler, og dens Legatkapital, henved 16,000 Rd., anvendtes til Fripladser for Børn i Efterslægtsselskabets Realskole.

Af de *13 Skoler, som for en Del bestode ved egne Midler eller understøttedes af Selskaber*, og som den 31. December 1846 talte 1678 Børn, gave Efterslægtsselskabets Realskole, Gratistskolen, de 3 Døtreskoler og det Vogelske Institut i højere eller mindre Grad en Undervisning ud over Almue-

skolens. Derimod blev der i Magistratens Blegdamsskole, Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre, Asylskolen, Petri Friskoler, Frederiks tyske Skole og den reformerte Skole med forskjellige Modifikationer givet en Undervisning som i en „Borgerskole“, og de fleste af disse Skoler indtoge et respektabelt Standpunkt. Særlig nævnes Petri Friskoler (med c. 350 Børn) som vel organiserede. Her var derfor ikke Anledning for Direktionen til at opfordre til Reformer. Kun ved Asylskolen gjorde Forholdene det nødvendigt at skride ind. Denne Skole var nemlig kommen stærkt i Forfald, saa at over Halvdelen af Timerne vare ubesatte eller bleve forsømte. Desuden havde en Lærer sjælden mere end 2 à 3 Timer om Ugen (1847 vare 69 Timer i Drengeskolen delte mellem 26 Lærere, og $45^1/_2$ Time i Pigeskolen delte mellem 15 Lærere og Lærerinder), hvorfor der ofte var to Lærere i samme Fag i én Klasse. Hertil kom en idelig Skiften af Lærerne, saa at de samme Undervisningstimer ofte havde 2—3 paa hinanden følgende Lærere i ét Aar, undertiden med lange Mellemrum, hvori der slet ingen Lærer var i vedkommende Fag. Paa Foranledning af Direktionen foregik derfor 1849 en Omordning. Forbindelsen opløstes mellem Drenge- og Pigeskolen, Midlerne deltes, og hver fik sin særskilte Bestyrelse. Der blev approberet nye Skoleplaner, og det bestemtes, at ved Drengeskolen skulde der saa vidt muligt antages lønnede Lærere. Ved disse og senere Forbedringer er Drenge-Asylskolen sat i Stand til at give en Undervisning som en Realskole af lavere Grad. Pige-Asylskolen havde 1876 en Kapital paa 18,000 Kr. foruden Aarsbidragene. Drenge-Asylskolen har kun en mindre Kapital, men støttes af en Forening af Velgjørere.

Af *de egentlige Privatskoler*, som udelukkende bestode ved Elevernes Bidrag, og som den 31. December 1846 talte 4922 Børn, stod det sig bedst med dem, der meddelte en Undervisning ud over Almueskolens Omraade, altsaa Realskolerne og de højere Pigeskoler. Derimod var Tilstanden

i Regelen slet i de lavere Privatskoler. Det ringe Børnetal gjorde det umuligt at have en ordentlig Klasseinddeling, saa at man traf Skoler, der i én Klasse eller i flere Klasser, som dog undervistes samtidig i ét Værelse, omfattede Børn fra 5 til 16 Aar. Desuden overlæssede de fleste af disse Skoler deres Skema med en Mængde Undervisningsfag, som de ikke kunde skjænke den tilbørlige Omhu, i Stedet for at koncentrere deres Virksomhed paa færre Gjenstande.*) Undertiden virkede disse Privatskoler fordærvelig paa de offentlige Skoler, i det Børn udmeldtes af disse og under Foregivende af at være indmeldte i en Privatskole gik hen uden Undervisning. Ved Cirkulære af 22. December 1844 paalagde Direktionen derfor at indføre Dagbøger i de private Skoler for at holde den tilbørlige Kontrol.

Ad to Veje søgte Direktionen at raade Bod paa Ulemperne ved de private Skoler. Dels besluttede den at oprette to Borgerskoler, en for Drenge og en for Piger (de forenede Kirkeskoler), for ved Konkurrence at bringe de private Skoler til planmæssigere Virksomhed og større Anstrængelse, og dels udstedte den under 15. December 1845 skærpede Bestemmelser for dem, der ønskede Tilladelse til at oprette Privatskoler. Ved disse Bestemmelser fastsattes nøjagtig Fordringerne ved enhver af de tre forskjellige Prøver, som indrettedes, alt eftersom vedkommende vilde forestaa en Forberedelsesskole, en almindelig Borgerskole eller en højere Borgerskole. Ved „Opsynsskoler“ betegnedes de Skoler, i hvilke Børn gik indtil det fyldte 7de Aar. Da Skolepligten nemlig før 1844 begyndte med det fyldte 6te Aar, vare mange Forældre vænnede til at sætte deres Børn i Skole i denne Alder. Af disse Skolers Bestyrere eller Bestyrerinder krævedes der selvfølgelig ingen Examen, men kun sædelig Vandel og Gaver til at omgaas Smaabørn.

*) „Man vil ikke finde 10, der i Sandhed fortjene Navn af gode Skoler“. (Minoritetsvotum i Kirkeskolesagen af Borgen og Bornemann. „Skolens Reform“. 1855, S. 392).

For at ikke Personer, som vare uberettigede til at holde Skole, skulde skyde sig ind under, at de gave Privatundervisning, blev der draget bestemte Grænser mellem Privatundervisningen, der overlodes til Familierne, og Skoleundervisningen, der var undergiven Avtoriteternes Kontrol. Kun naar en eller flere Familier antoge en Lærer til deres Børn, saaledes at de kunde afskedige ham, naar de vilde, betragtedes dette som Privatundervisning, medens al anden Undervisning blev anset for Skolehold.

Med Aaret 1847 sluttedes ogsaa for de private Skolers Vedkommende foreløbig Rækken af reorganiserende Foranstaltninger ved to Cirkulærer fra Skoledirektionen: det ene til Skolekommissionerne, det andet til Privatskolernes Bestyrere, i hvilke erindredes om Anordningens og Direktionens Bestemmelser angaaende Examen, Lærernes Kvalifikationer, Børnenes Adskillelse efter Kjøn, Aldersgrænsen for Børn i bestemte Skoler, Indberetninger m. m. Men alligevel gik det kun langsomt med at tilvejebringe Forandring i disse Skolers „i flere Henseender utilfredsstillende Tilstand“.

Af de *Skoler, der ikke stode under Direktionen*, talte i Aaret 1846 Søetatens 993 Børn, Landetatens 477 og Dronningens Asylskole 152.

Medens Slutningen af Fyrrerne saaledes saa' det kjøbenhavnske Skolevæsen gjenfødes, blev dette Tidspunkt ogsaa mærkeligt derved, at den Bevægelse for den danske Almueskoles Reform og Skolelærernes bedre sociale Stilling, der var begyndt i Trediverne af Lærere paa Landet og i Kjøbstæderne, i disse Aar ledes fra Kjøbenhavn. Flere af de Mænd, der stode i Spidsen for Bevægelsen, saa som Frølund, Schneekloth, Milo og Rugaard, vare ansatte ved Hovedstadens offentlige eller private Skoler; i Kjøbenhavns pædagogiske Selskab forhandledes om Skolereformer for hele Landet, og fra Kjøbenhavn indgik Adresser til Stænderne om Skolevæsenets Forbedring paa Landet. Den efter Opfordring af Pædagogisk Selskab 1841 stiftede almindelige danske Skolelærerforening havde sin Bestyrelse i Kjøbenhavn med Frø-

lund som Formand i de første Aar; det mest udbredte Skoletidsskrift i disse Aar (Frølunds Maanedsskrift og Repertorium for Almue-Skolelærere) udgik ogsaa fra Hovedstaden; kort sagt: der var en Samvirken mellem de kjøbenhavnske og ikke-kjøbenhavnske Lærere som paa intet andet Tidspunkt hverken før eller senere. Det var kun Skade for begge Parter, at Forbindelsen varede saa faa Aar og ikke senere er bleven fornyet fra nogen af Siderne.

V.

Efter at **Kommune- og Fattigskolernes** Reform var gjennemført i sine almindelige Træk, gik Udviklingen i de følgende Aar ud paa dels at lade de nye Former vinde Fasthed og udvide sig i Overensstemmelse med den tiltagende Befolknings Krav, dels paa at fortsætte Reformen paa saadanne Omraader, hvor der endnu fandtes uheldige Ordninger som Følge af tidligere Tiders Fejlgreb.

Børnetallet i de offentlige Skoler var i en vedvarende Stigen, især i Friskolerne. Det udgjorde

	I Friskolerne.	I Betalingsskolerne.	I alt.
1850	1079	2863	3942
1855	1271	3211	4482
1860	2543	3323	5866

Naar Børnetallet i et enkelt Aar 1853 viste en ringe Nedgang, skyldtes dette Koleraen. Vel døde der i dette Aar kun 1,3 pCt. af Skolernes Børn; men mange af dem mistede Fader eller Moder eller begge Forældre og bleve derfor tagne under Forsørgelse af den Komité, der havde dannet sig for at lindre den almindelige Nød, og anbragte hos Familier paa Landet. Skolerne talte derfor, da de atter aabnedes i September efter en forlænget Sommerferie, i hvilken flere af dem havde været brugte til Sygehuse, 386

Elever færre end i Juli samme Aar. Desuden vare flere Lærere blevne Ofre for Farsoten.

Det voxende Børnetal og de stedse stigende Fordringer til Skolelokaler fremkaldte Opførelsen af flere *nye Skolebygninger* i de forskjellige Kvarterer af Kjøbenhavn. Den forenede Friskole, som tidligere havde haft lejet Lokale i Stormgade, fik 1850 en Bygning i Larslejstræde. I denne blev der indrømmet et Lokale til Afbenyttelse for Pædagogisk Selskab, der var blevet husvild 1847, da en Skole i Trinitatis Sogn, som det benyttede til Sammenkomster og Biblioteksværelse, var bleven nedlagt. Senere har denne Forening henlagt sine Sammenkomster til et privat Lokale. Bygningen i Larslejstræde forslog kun i 7 Aar til det voxende Antal Friskolebørn; fra 1857 tog man derfor Gymnastiksalen til Skolestuer og lejede Lokaler i Pilestræde; men Ulemperne ved denne Ordning vare saa store, at man i 1858 (ved hvis Slutning Skolen talte 1476 Elever) maatte dele den i to Afdelinger, en vestlig og en østlig, hvilken sidste fik Lokale i den Bygning paa Hjørnet af St. Annæ Plads og Amaliegade, som tilhørte Kommunen, og her blev Cand. theol. C. G. Brøndsted konstitueret som Viceinspektør. Vestre Betalingsskole kunde heller ikke rumme sine 1300 Børn i det lejede Lokale paa Nørregade, hvorfor den 1852 fik et nyt i Skolen i Suhmsgade. Uden for den egentlige By var Stigningen størst paa Nørrebro. Da Blegdamsskolen savnede fornøden Plads, opførtes Skolen paa St. Hans Torv, som toges i Brug 1851. Hidtil var Blegdamsskolen kun steget langsomt, hvorfor man ansaa det tilstrækkeligt for mange Aar at indrette den nye Bygning paa St. Hans Torv for det dobbelte af Skolens Børnetal; men Demarkationslinjens Ophævelse gav Anledning til en stærk Bebyggelse af Forstæderne, især Nørrebro, og da desuden Farsoten 1853 fremkaldte Opførelsen af Arbejderboligerne paa Østerfælled, steg Børnetallet saa hurtig, at man 1854 maatte tage Gymnastiksalen til Skolestue og indrette Gymnastiklokale i Nørre-Allé; det følgende Aar maatte der lejes

Lokaler, og 1857 flyttede Skolen ind i en nyopført Skolebygning i Nørre-Allé, ved hvilken Cand. theol. T. Rohde blev Inspektør. Skolelisterne udviste ogsaa, at i Tiaaret 1847—57 var Tallet af samtlige skolepligtige Børn paa Nørre- og Østerbro steget med over 300 pCt. Da de kristianshavnske Skoler havde for indskrænket Plads i de gamle Bygninger, kjøbte Kommunen en Del af den forhenværende Porcellænsfabriks Grund i Prinsessegade med derpaa værende Bygninger, og her indrettedes der 1857 Gymnastikhus og nogle midlertidige Skolestuer. — Af Fattigskolerne beholdt Skolen i Frue Arbejdshus uforandret sit tidligere Lokale. Bredgadens Skole havde indtil 1857 Plads i Holmens Arbejdshus; men da Fattigvæsenet tog Skolestuerne til Lemmestiftelse, blev Skolen i September 1857 flyttet hen i Kommunens Ejendom paa Hjørnet af St. Annæ Plads. Da der imidlertid faa Dage efter viste sig Kolera i Kjøbenhavn, blev denne Bygning taget til Hospital, og Fattigskolen var nu husvild, da alle Bestræbelser for at faa et Lokale vare frugtesløse. Fra November maatte man derfor laane Hus i Pigeskolens Lokale i Frue Arbejdshus, saa at dette vexelvis blev benyttet af Piger og Drenge, 3 Dage om Ugen af hvert Kjøn, og denne Ordning varede til Februar 1858, til hvilken Tid Skolen først kom tilbage til St. Annæ Plads. Denne kortere Skoletid var ikke heldig, hverken for Børnenes Undervisning eller Moralitet. Medens intet Barn fra denne Skole i flere Aar var bleven tiltalt af Politiet, bleve under dette Interregnum adskillige Børn straffede for Tyveri; men da den regelmæssige Skolegang atter begyndte, ophørte disse Forseelser strax. Endelig fik Skolen i Frelserens Arbejdshus en ny Bygning, som toges i Brug efter Sommerferien 1859. Ved samme Lejlighed indfriede Direktionen sin Forpligtelse til at udnævne Undervisnings-Inspektører ved denne Skole og ved Skolen i Frue Arbejdshus. Pastor E. E. Hansen blev Inspektør ved sidstnævnte Skole og Cand. theol. J. P. S. Petersen ved Skolen i Frelserens Arbejdshus.

Alle de nyopførte Bygninger tilfredsstillede Undervisningens og Sundhedens Krav i det Omfang, som man paa den Tid gjorde dem gjældende. Derhos bleve de udstyrede med godt Inventar, saa at de i alle Henseender gjorde Kjøbenhavns Kommune Ære. I Forbindelse hermed kan det anføres, at Kommunen 1850 lod opføre et Badehus for Pigebørn i Fri- og Betalingsskolerne. Allerede tidligere havde Badning fundet Sted for Pigerne i Fattigvæsenets Skoler. —

Som Levninger af den Skoleordning, der bestod før 1844, tyngede Aftenskolerne og de store Forberedelsesklasser endnu paa hele Skolevæsenets Udvikling.

I Aftenskolerne, som 1844 talte 16 Drenge- og 8 Pigeklasser samt 1 blandet Klasse med i alt 713 Børn eller over 40 pCt. af Børnetallet over Forberedelsesklasserne, var Undervisningen endnu meget indskrænket. Pigerne havde 15 Timers boglig Undervisning om Ugen og 5 Timers Haandgjerning; men Drengene, som vare fri Lørdag Eftermiddag, havde i alt kun 15 Timer ugentlig, og da der hver Aften maatte i Skolen anvendes henved en halv Time til at lære Lektierne, blev Undervisningstiden endnu kortere. Derhos var Skolegangen i disse Klasser meget ustadig, og den sildige Hjemgang fra Skolen var selvfølgelig alt andet end heldig i moralsk Henseende. Man arbejdede derfor først paa at nedlægge Pige-Aftenskolerne, og 1853 bleve de to sidste lukkede. Paa samme Tid blev det bestemt, at intet Barn maatte optages i Aftenskolen, før det havde gjennemgaaet de to laveste Klasser, hvorved man forebyggede, at Børn kom paa Arbejde i for ung en Alder. Da det tilmed viste sig, at de fleste Drenge i Aftenskolerne ikke gik paa Fabrikker, men kun besørgede Byærender ligesom Børn i Dagskolen, var en af Hovedaarsagerne til Aftenskolernes Bibeholdelse forsvunden. Direktionen anbefalede derfor de 10 Aftenklasser til Ophævelse, saaledes at de fra April 1855 ikke optoge nye Elever. Dette bifaldtes af Kommunalbestyrelsen og Ministeriet, og med Aaret 1857 forsvinde disse abnorme Skoler aldeles. Da denne Forandring imid-

lertid ikke kom de Børn til gode, som arbejdede om Natten paa Bogtrykkerierne, androg Direktionen om at forbyde denne Anvendelse af Børn; men Justitsministeriet fandt dog ingen Anledning til at skride ind.

I Forberedelsesklasserne havde Anordningen sat Maximum af Børnetal til 100, og i Aarsberetningerne opføres disse Klasser ogsaa med et lavere Gjennemsnitstal; men da denne Optælling fandt Sted strax efter Examen, viser den nærmest Begyndelsestallet. I Løbet af Skoleaaret kunde Tilvæxten bringe Børnetallet betydelig op over 100, især da der var en idelig Omflytning mellem Betalings- og Friskolerne, og Indskrivningen af Børn til Forberedelsesklasser fandt Sted hele Aaret rundt. En saadan Sammenhoben af Børn fandtes ikke i nogen som helst anden Kommunes Skoler i hele Danmark. Paa Landet var Gjennemsnitstallet for en Klasse under 50, og vel var der enkelte Kjøbstæder med talrigere Klasser, men ingen med over 74 i Gjennemsnit, og ved Lov af 8. Marts 1856 blev Maximum af Børnetal i Skoler uden for Kjøbenhavn sat til 100 for 2 Klasser.

Ved Afskaffelsen af den indbyrdes Undervisning og Indførelsen af den schouboeske Metode, hvorved Bihjælpernes Arbejde overførtes til Lærerne, blev Undervisningen i de store Forberedelsesklasser endnu besværligere end før, hvorfor man begyndte at overveje, om ikke Børnetallet burde nedsættes, hvis disse Klasser skulde naa deres Bestemmelse. Det store Antal Elever gjorde nemlig Undervisningen til en Dressur med det Formaal i den kortest mulige Tid at bibringe Børn den fornødne mekaniske Færdighed i at læse, skrive og regne, for at de kunde rykke op i den følgende Klasse. Flere Skoleinspektører ankede i deres Indberetninger over Undervisningen i Forberedelsesklasserne. „Jeg har altid“, siger en af dem, „betragtet det som en sand Velgjerning, Skolen viste Barnet, jo hurtigere den kunde lade det slippe ud af denne Vandring gjennem Ørkenen for at sætte Foden paa det forjættede Lands Jordbund, hvor en lysere Himmel og et glædeligere Billede af det Liv og

den Verden, Skolen vil føre Barnet ind i, kunde smile det i Møde. At nogen sand og virkelig Undervisning her kan finde Sted, anser jeg for en Umulighed, og enhver som helst Undervisning med saa mange Børn maa efter min Formening uundgaaelig blive mekanisk, hvis man vil have noget udrettet". Efter gjentagne Overvejelser foreslog Direktionen derfor den 18. September 1856, at Maximum af Børnetallet i Forberedelsesklasserne blev nedsat fra 100 til 60, imod at Antallet i 3dje og 4de Klasserne forhøjedes fra 35 til 40. Denne sidste Forandring blev foreslaaet for at formindske de Udgifter, der vilde blive en Følge af Børnetallets Nedsættelse i Forberedelsesklasserne, uagtet flere Skolekommissioner fraraadede den. Direktionens Forslag blev bekæmpet af Inspektør Gammeltoft, der havde Sæde i Kommunalbestyrelsen; men desuagtet vedtoges det og blev under 31. December 1856 approberet af Ministeriet.

I en Række Aar blev der dog ikke gjort noget væsentligt for at udføre denne Bestemmelse, formodentlig paa Grund af Vanskeligheden ved at skaffe Lokaler til det stigende Børnetal. I de 15 Aar 1856—70 var Gjennemsnit af Børnetallet i Forberedelsesklasserne kun 1 Aar under 60, men i 9 Aar mellem 60 og 70 og i 5 Aar endog mellem 70 og 80. Enkelte Klasser naaede endnu op over 100. Paa den anden Side maa det dog bemærkes, at Børnetallet i de øvrige Klasser ikke blev forøget, saaledes som det var bleven tilladt. —

Efterhaanden som de ydre Forhold, hvorunder de offentlige Skoler virkede, bleve mere heldige, maatte Opmærksomheden i højere Grad vende sig mod Skolens Indre, især mod *Undervisningen*. I dette Øjemed udsendte Direktør Borgen i Juni 1854 en Rundskrivelse om Undervisningen til Skolernes Inspektører*) med Anmodning om deres Betænkning angaaende forskjellige Punkter. I denne Afhandling taler Forfatteren paa alle Omraader Fremskridtets Sag.

*) „Skolens Reform". 1854. S. 369—404.

I Forberedelsesklasserne anbefaler han Lydmetoden, anskuelig Regneundervisning. Skrive- og Læsemetoden og Anskuelsesøvelser i vidt Omfang. I de højere Klasser ønsker han en fyldigere Undervisning i Naturkundskab, Haandgjerning og Regning, Indførelse af Bibellæsning og Verdenshistorie samt en forbedret Undervisningsmaade i Læsning og Tegning. Fremdragelsen af disse Spørgsmaal gav Anledning til Forhandling i videre Kredse, og i Pædagogisk Selskab indledede Adjunkt Christens en Række Diskussioner om Direktørens Rundskrivelse. Umiddelbart synes den ikke at have virket meget; thi en Del af de antydede Reformer indførtes først flere Aar efter, og nogle af dem har Kjøbenhavns Skolevæsen endnu til gode.

I Retning af Timetallets Udvidelse og Indførelsen af nye Fag skete der Forbedringer ved enkelte Skoler. I Fattigvæsenets Skoler forøgedes Undervisningstiden i 1855—56 for alle Klasser over Forberedelsesklasserne. Drengene fik 3 Timer og Pigerne 2 Timer mere om Ugen, hvorved Timetallet omtrent blev lig med Friskolernes. Undervisningstiden i Geografi blev udvidet; men i Historie undervistes endnu slet ikke. I Skolerne i Frelsers og Frue Arbejdshus led Undervisningen ved den idelige Omskiftning af Børn, der fremkaldtes ved, at disse Arbejdshuse vare Forsørgelsesanstalter for midlertidig indlagte Plejebørn. Ved Opfostringshuset, hvis Undervisning var bleven udvidet samtidig med Kommuneskolernes, indførtes 1849 flere Forbedringer: Økonomien omordnedes, Forstanderens Timetal blev nedsat, og nye Lærerkræfter antoges. 1852 henlagdes flere Timer til tekniske Fag. efter at Cand. theol. Elvius var bleven Forstander. Men allerede næste Aar 1853, da Opfostringshuset fejrede sit Hundredaarsjubilæum, fremkom et Forslag, som førte til langt grundigere Forandringer i 1856. De mest fremtrædende Mangler ved Stiftelsen vare, at Undervisningen endnu ikke opfyldte de i Planen af 1. Juli 1799 opstillede Fordringer, at Børnene vare overlæssede med Arbejde, og at Haandgjerningen hverken i økonomisk eller pædagogisk

Henseende gav et tilfredsstillende Udbytte. Den Strænghed, med hvilken Mesteren maatte holde Børnene til et Arbejde, de ingen Lyst havde til, bevirkede, at disse kun yderst sjælden valgte det Haandværk, i hvilket de vare blevne underviste, og selv om dette skete, vilde den Haandværksmester, hos hvem de kom i Lære, aldrig afkorte mere end et halvt Aar af deres Læretid, uagtet de havde haft fra 12 til 17 Timers ugentlig Vejledning i Haandgjerning paa Opfostringshuset. 1856 bleve de tre Værksteder hævede, og man beholdt kun Skrædderværkstedet for at lære Drengene selv at forfærdige deres Klæder. Nu behøvede Haandgjerningen kun fra 7 til 12 Timer ugentlig for hver Klasse, og da der desuden blev vundet nogle Timer ved at forkorte Undervisningstiden i Sang, Gymnastik og Religion, var der nu Lejlighed til baade at give Eleverne en fast Fritime hver Dag og tillige indføre Naturlære og Aritmetik. Herved blev Undervisningen saa fyldig, at den satte Eleverne i Stand til ved deres Afgang fra Skolen at tage Forberedelsesexamen af lavere Grad.

Undervisningen i de offentlige Skoler var allerede gaaet saaledes fremad, at da der 1854 afholdtes en international Udstilling i London, fremsendte Direktionen for første Gang Prøver paa Skolebørnenes skriftlige Arbejder tillige med Exemplarer af Undervisningsapparater samt en Fremstilling af det kjøbenhavnske Skolevæsens seneste Udvikling. Desuden sendte Ministeriet efter Direktionens Indstilling Cand. mag. Fogh til London for at give supplerende Oplysninger og gjøre sig bekjendt med Folkeundervisningen i England.*) De udstillede Sager fik en hædrende Bedømmelse, og det samme har senere været Tilfældet ved forskjellige inden- og udenlandske Udstillinger, i hvilke Kjøbenhavns Skoledirektion har deltaget.

*) Efter sin Hjemkomst udgav han 1855: „Om det engelske Almueskolevæsen“ og s. A.: „Om det irske Skolevæsen“.

Skolebørnenes *Disciplin og Sædelighed* vedblev i det hele at være upaaklagelig. For at knytte Børnene nøjere til Skolen afholdt man undertiden Skovture, Juletræ eller Fastelavnsløjer for dem, og af stor Betydning var det, at Skolevæsenet formaaede de forskjellige Befordringsavtoriteter til at indrømme Børn fra de offentlige Skoler fri Rejse til Udflugter i Sommerferien, hvilken Tilladelse Aar for Aar er bleven benyttet i stigende Omfang.

I en saa stor By som Kjøbenhavn maatte det dog undertiden være nødvendigt at bortsende enkelte Børn paa Grund af slet Opførsel, hvorfor Kommunalbestyrelsen 1854 bemyndigede Direktionen til at anbringe indtil 10 forsømte Børn paa Flakkebjærg, og denne Bemyndigelse udvidedes 1858 til ogsaa at omfatte saadanne Børns Anbringelse ved Foreningen af 1837 til forsømte Børns Frelse.*)

Af Fattigskolerne var den kristianshavnske heldigere stillet i disciplinær Henseende end Frue og Bredgadens Skoler, til hvilke Børnene fra Broerne havde en lang Skolevej, hvilket gav Anledning til mange Forsømmelser og forskjellige Uordener. Skulkerne straffedes med Indlæggelse paa Arbejdshusene, og de mest forsømte Børn bleve bortsendte. Paa den anden Side søgte man at modarbejde Brud paa Skolens Orden ved Uddeling af Middagsmad og Konfirmationsklæder. Da flere af Pigebørnene i Extraklassen i Frue Arbejdshus gjorde sig skyldige i et usædeligt Forhold, som fremkaldte en Retssag for Kriminal- og Politiretten, oprettedes 1861 paa Almindelig Hospital et Slags Plejeskole eller Internat for disse Børn. De fik her baade Undervisning og Forplejning og vare under stadigt Tilsyn af en dertil antaget Lærerinde; nogle opholdt sig dèr endog til 17 Aars Alderen. Til denne Skole henvistes senere saadanne Pigebørn, som krævede vedvarende omhyggeligt Tilsyn for at reddes for Samfundet. Den blev ophævet 1871 ved Fattigvæsenets

*) Grosserer H. Puggaard stiftede 1853 sit store Legat (100,000 Rd.) til hjælpeløse kjøbenhavnske Drenges Opdragelse og 1865 et Legat af samme Størrelse for Pigebørn.

Omordning, men havde haft saa heldige Virkninger, at den fremkaldte Ønsket om en lignende Institution for Drenge for om muligt at indskrænke Antallet af Bortsendelser. I 1864 foreslog Skoledirektøren ogsaa at oprette et Internat for Drenge, men Sagen blev udsat.

Skolegangen holdt sig i Halvtredserne temmelig uforandret, saa at Antallet af forsømte Dage med og uden lovlig Grund, beregnet i Procent af de skolepligtige Dage, udgjorde:

1854	$5{,}_3$	pCt.
1856	$5{,}_6$	"
1858	$5{,}_7$	"
1860	$5{,}_3$	"

Børnenes hele Skoletid blev ikke sjælden kortere end foreskrevet, i det Forældrenes smaa Kaar og Mangel paa Erkjendelse af Undervisningens Betydning fremkaldte Ulyst til at indmelde Børnene ved Begyndelsen af den skolepligtige Alder og Tilbøjelighed til at lade dem udskrive af Skolen saa tidlig som mulig. Mange Børn kom først i Skole med 8 Aars Alderen, hvorfor Ministeriet 1855 gav sit Samtykke til, at alle ukonfirmerede Børn over 6 Aar optoges paa Skolelisterne i Stedet for hidtil kun Børn over 7 Aar. Flere Præster imødekom fattige Forældre ved at konfirmere Børn ikke blot fra 2den, men ogsaa fra 3dje Klasse, uagtet disse Børn ingenlunde havde naaet Skolens Maal. Af Aarsberetningerne ses dog ikke, hvor stort dette Antal var. Derimod findes der Oplysning om Virkningen af Lov af 2. Maj 1855. Allerede samme Aar, denne Lov udkom, gav den Anledning til 113 Udmeldelser af de offentlige Skoler. For at forebygge en altfor løs Fortolkning af denne Lovs § 3 om Udskrivning med 13 Aars Alderen, erhvervedes under 3. December 1856 ministeriel Stadfæstelse paa, at det Maal af Kundskaber og Færdigheder, som bør fordres ved Udskrivningen, er det, som er betegnet i vedkommende Skoles Undervisningsplan, at intet Barn derfor kan udskrives uden at have gjennemgaaet og tilegnet sig øverste Klasses Kursus (Hovedkarakter mindst *mg?*), samt

at intet Barn kan udskrives paa de Kundskaber, der fordres til Konfirmationsforberedelse. Der blev desuden ved Cirkulære af 14. Januar 1857 givet detaillerede Bestemmelser for Indkaldelse til Overhøring af de Børn, som i Henhold til den nævnte Lovs § 1 modtoge Hjemmeundervisning, og da denne Lovbestemmelse senere blev optagen i Lov af 29. December 1857, reguleredes Kontrollen yderligere ved Cirkulære af 11. September 1858.

Ved de i Halvtredserne stigende Priser paa Livsfornødenheder sank den tarvelige *Lærerløn* endnu yderligere i Værdi. De kristianshavnske Skolers Lærere indgik derfor 1855 med Ansøgning om Forhøjelse af den i 1847 fastsatte Lønning, og som Følge heraf fremkom Direktionen med et Forslag til en Lønningsforbedring, der fremkaldte Ministeriets Resolution af 16. Maj 1856, hvorved fastsattes følgende nye Lønningsbestemmelser, som traadte i Kraft fra 1. Januar s. A.

Lønnen for de faste Lærere (ɔ: de, som havde mindst 18 ugentlige Timer) skulde for 36 Timer om Ugen være 400 Rd., stigende til 500 og 600 Rd., hver Gang med 4 Aars Mellemrum. Forhøjelserne indtraadte nu som Alderstillæg, da den ældre Bestemmelse, i Følge hvilken Oprykning paa højere Lønningstrin var knyttet til særlig Indstilling, havde vakt megen Utilfredshed. Tegne- og Sanglærernes Løn steg med 4 Aars Mellemrum fra 24 til 28 og 32 Sk. Timen. Gymnastiklærernes Løn forhøjedes til 20 Sk. og for Hovedlærerne til 28 Sk. Timen. Lærerinderne, som endnu kun underviste i Haandgjerning, fik kun 20 Sk. for en Time og maatte endda være Borgerrepræsentationen taknemlige for, at den ikke lod Lønnen blive staaende ved de af Direktionen foreslaaede 16 Sk. Timen. Inspektørerne ved Friskolerne erholdt et Tillæg af 50—100 Rd.; men Inspektørerne ved Betalingsskolerne antoges at faa et passende Tillæg ved de 10 pCt., de oppebare af Skolepengene; thi disse bleve forhøjede samme Aar.

Denne Lønningsforbedring blev dog snart afløst af en varigere; thi da der ofte var Mangel paa Ansøgere til ledige Pladser, og da flere af Kommunens dygtigste Lærere modtoge Ansættelse paa Landet, efter at de derværende Lønningsforhold vare forbedrede ved Lov af 8. Marts 1856, blev det nødvendigt at sikre de kjøbenhavnske Lærere en bedre Stilling. Skoledirektøren udarbejdede et Forslag i denne Retning, som blev bifaldet af Avtoriteterne, og ved Indenrigsministeriets Resolution af 31. December 1857 bleve Lønningsbestemmelserne fastsatte saaledes:

Inspektørerne lønnedes som saadanne med fri Bolig, Brændsel og Belysning samt en Løn af 600 Rd., der efter hver 3 Aars Tjenestetid steg med 100 Rd. indtil 900 Rd. For deres Undervisningstimer, der ikke maatte overstige 18, fik de Løn som faste Lærere. Inspektørerne ved Betalingsskolerne erholdt desuden 4 pCt. af Skolepengene. Viceinspektørposterne skulde bortfalde ved Vakance; derimod skulde der ved enhver af de større Skoler ansættes en Overlærer som Medhjælper for Inspektøren med en Løn af i alt 900 Rd. For faste Lærere blev Lønnen sat til 500, 650 og 800 Rd. med 4 Aar mellem hver Stigning; men der krævedes for Fremtiden 36 Timer om Ugen til fast Ansættelse. Tegne- og Sanglærere fik en aldeles tilsvarende Betaling, nemlig henholdsvis $27^7/_9$ Sk., $36^1/_9$ Sk. og $44^4/_9$ Sk. Timen. Gymnastikinspektørens Løn blev bestemt til 400 Rd. Lærerinderne erholdt ingen Forbedring i deres økonomiske Forhold. Samtlige Forhøjelser indtraadte fra 1. Januar 1858.

Et Forslag af Direktør Borgen om Pensionsret for Inspektørerne, Lærerne og deres Enker blev ikke taget til Følge, ligesom Kommunalbestyrelsen allerede 1852 havde afslaaet et Andragende i samme Retning fra Lærerpersonalet, og da en Del af dette i 1862 indgav et nyt Andragende om Pensionsret, fastholdt Kommunalbestyrelsen vedvarende sit Standpunkt, i Følge hvilket den ønskede at afgjøre hvert enkelt Tilfælde for sig. 1859 erholdt dog In-

spektørerne Pensionsret i Henhold til den Bemyndigelse, der var given i Lov af 29. December 1857.

Lønningsbestemmelserne af 1857 gjaldt i 13 Aar, kun med enkelte mindre Forandringer. Saaledes fik de ældre Inspektører 1861 et personligt Tillæg, og samme Aar tillodes det — mærkeligt nok — Inspektørerne ved Friskolerne at undervise 24 Timer i Stedet for 18 for derved at forbedre deres Løn. Senere erholdt Inspektørerne ved vestre Betalingsskole og østre Friskole et formindsket Timetal paa Grund af deres Skolers kolossale Størrelse.

Bestyrelsen af Skolevæsenet undergik en Forandring samme Aar, som den sidstnævnte Lønningsforbedring vedtoges. Da Udkastet til Skoleloven af 8. Marts 1856 blev sendt Direktionen og Kommunalbestyrelsen til Erklæring 1855, fraraadede disse at udvide Lovens Omraade til Kjøbenhavn. Derimod udarbejdede Skoledirektøren efter Kultusministerens Opfordring et Forslag til Lov om nogle forandrede Bestemmelser for Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn. Direktionen sondrede Forslaget i to Dele, af hvilke den ene Del, der angik Lønningerne, som foran omtalt, vedtoges af Kommunalbestyrelsen, medens den anden Del om en forandret Sammensætning af Direktionen og Kommissionerne, efter at være vedtaget af de kommunale Avtoriteter, blev indbragt i Rigsdagen og dèr behandlet sammen med et Forslag af Frølund om samme Gjenstand. Herved fremkom Lov af 29. December 1857 om nogle Forandringer i Anordningen af 20. Marts 1844 angaaende Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn. I sine 5 Paragraffer omhandler denne Lov fire forskjellige Æmner. I § 3 sættes mindst 70 Kubikfod Rum for hvert Barn i en Skolestue som Betingelse for baade offentligt og privat Skolehold. I § 4 gives Regler for Hjemmeundervisning, og i § 5 gives Bemyndigelse til at meddele Inspektørerne og et vist Antal Lærere fast Ansættelse med Pensionsret. Derhos indeholde de to første Paragraffer forandrede Regler for Skoledirektionens og Skolekommissionernes Sammensætning. Tidligere

havde Kommissionerne fraraadet, at Inspektørerne fik Sæde i disse; men under de Forhandlinger, som gik forud for Lovforslagets Fremkomst, tilraadede de enstemmig, at Inspektørerne bleve Medlemmer af Skolekommissionerne for at tilføre disse den nødvendige Sagkundskab. Skoledirektionen og Kommunalbestyrelsen foresloge endog, at Skoleinspektøren optoges som tredje Medlem i Kommissionen i Stedet for det af Direktionen valgte, og i Lighed hermed, at Direktøren indtraadte som tredje Medlem i Direktionen i Stedet for Overpræsidenten. Denne Ordning vandt dog ikke Bifald uden hos de kommunale Myndigheder, og ved den nye Lov blev Direktionen sammensat af følgende 3 Medlemmer: Overpræsidenten, en af Borgmestrene og en af Ministeriet valgt Provst eller Sognepræst i Kjøbenhavn. Skoledirektøren, som har Sæde i Direktionen uden Stemme, er Direktionens Forretningsfører; hans Myndighed og Forretninger ordnes ved en af Kultusministeriet approberet Instrux. Hver Skolekommission sammensættes af en Sognepræst eller en residerende Kapellan, beskikket af Kultusministeriet, et af Borgerrepræsentationen og et af Skoledirektionen udnævnt Medlem. Inspektøren har Sæde i Kommissionen uden Stemme.

I den under 4. Marts 1857 udkomne Lov om Bestyrelse af Kjøbenhavns kommunale Anliggender fastsattes det, at Skoledirektøren skulde vælges af Borgerrepræsentationen efter Indstilling af den samlede Magistrat, og Valget stadfæstes af Kongen, og Vedtægt af 30. December 1857 henlagde Skolevæsenet og Opfostringshuset under Magistratens første Afdeling, dog Fattigskolerne under tredje Afdeling. Skoledirektøren fik omtrent samme Forretninger som den administrerende Direktør; men hans Løn modtog en tidssvarende Forhøjelse, nemlig fra 1600 til 2000 Rd. med Stigning af 200 Rd. hvert femte Aar indtil 2600 Rd. Desuden blev han pensionsberettiget.

I Begyndelsen af 1858 iværksattes disse administrative Forandringer. Skoledirektionen og Kommissionerne dannedes i deres nye Sammensætning, Skoledirektør Borgen afløste den

administrerende Direktør Borgen, Inspektørerne fik deres Instrux den 20. Maj 1858,*) Overlærere udnævntes, Vedtægten for Skoledirektøren udkom den 30. Marts 1859**), og en ny Vedtægt for Skolekommissionerne den 7. December 1860.

Den 2. December 1859 blev Skoledirektør Borgen Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet og fratraadte derved efter $15^1/_2$ Aars Tjeneste sin Post som Chef for det kjøbenhavnske Skolevæsen. Magistraten indstillede Skoleinspektør og Raadmand Gammeltoft til Pladsen som Direktør; men denne Indstilling blev forkastet af Borgerrepræsentationen, fordi Gammeltoft tillige vilde beholde sin Stilling som Raadmand, og derefter blev Posten som Skoledirektør besat med Overlærer ved Metropolitanskolen, Cand. theol. *Jens Andreas Christian Holbech.****)

I Aarene 1860—70 foregik der en endnu stærkere Stigning i de offentlige Skolers *Børnetal* end i det foregaaende Tiaar.

	I Friskolerne.	I Betalingsskolerne.	I alt.
1860	2543	3323	5866
1865	3695	3838	7533
1870	4990	4500	9490

Denne Tilvæxt bevirkede Opførelsen af flere *nye Skolebygninger*. Allerede 1860 havde baade vestre og østre Afdeling af Friskolen Mangel paa Lokaler, hvorfor man lejede den forrige Frue Kirkeskoles Bygning, og Aaret efter vandt man Plads i de indenbys Friskoler ved at oprette en ny Friskole i Bygningen paa St. Hans Torv for de Børn, som boede paa Nørre- og Østerbro. Her anbragtes

*) Aarsberetning for 1858, S. 20.

**) Sammesteds, S. 19.

***) Født 1815, Adjunkt ved Randers lærde Skole 1838, ved Metropolitanskolen 1844, Overlærer ved sidstnævnte Skole 1855.

c. 400 Børn foreløbig under samme Inspektør og Skolekommission som Skolen i Nørre-Allé. Men allerede 1862 maatte Friskolens Lokale udvides ved Tilbygning, og fra 1871 lejede man Lokaler til den i den nedlagte Magistratens Blegdamsskole. I de to Friskoler inden for Voldene maatte man 1863 atter ty til Skolen i Krystalgade som Filialskole, indtil østre Friskole efter Sommerferien 1864 kunde flytte ind i den nyopførte Skole i Hindegade, den største af de hidtil opførte Skoler. Forinden var den dog bleven fordreven fra sit Lokale paa St. Annæ Plads, da dette i April Maaned 1864 toges til Lasaret, saa at Børnene Sommeren over fordeltes paa 5 forskjellige Steder. Ved samme Lejlighed maatte Bredgadens Drengeskole ogsaa fortrække og kom tilbage til sit tidligere Lokale i Holmens Arbejdshus. Kun i 6 Aar kunde Bygningen i Hindegade rumme Østre Friskoles Børnetal; da dette i 1870 havde naaet den overordentlige Størrelse af 1776, maatte man leje Lokaler i Ny Kronprinsessegade.

Ogsaa for Betalingsskolerne maatte der tilvejebringes nye Bygninger. Paa Kristianshavn havde Tilvæxten i Børnetal været mindre hurtig; men da de derværende Skoler 1864 talte mellem 11 og 1200 Børn, var den i 1857 foretagne Udvidelse af Lokalerne utilstrækkelig, hvorfor der 1865 opførtes en ny Skole i Prinsessegade. Herved sondredes de to Skoler, i det Betalingsskolen fik Plads i den nye Bygning, medens de to ældre Huse brugtes til Friskole, henholdsvis til Drenge- og Pigeklasserne. Den saakaldte Porcellænsbygning bag Skolen i Prinsessegade indrettedes til Gymnastiksal og Inspektørbolig. Østre og vestre Betalingsskole havde i nogle Aar ogsaa Filialer i Krystalgades Skole; men da denne Udvej ikke længer forslog, fik man den nedlagte Garnisonsskoles Lokaler i Stokhusgade til midlertidig Afbenyttelse, og her oprettedes efter Sommerferien 1869 Stokhusgadens Betalingsskole for 22 udflyttede Klasser fra østre og vestre Betalingsskole. Cand. theol. J. P. S. Petersen, tidligere ved Skolen i Frelserens Arbejds-

hus, blev ansat som Inspektør, medens Seminarist M. Matzen konstitueredes som Inspektør ved Fattigskolen paa Kristianshavn. En ny Skolebygning opførtes paa Glaciet mellem Teglgaardsbroen og Nørrebro (senere Nansensgade), og i denne Bygning oprettedes 1870 Nørrevoldkvarters Betalingsskole, hvorhos Skolen i Stokhusgade nedlagdes fra samme Tid.

Den stærke Sammenhobning af Børn i flere af Skolerne var i mange Henseender uheldig, især da Inspektørens Arbejde blev saa overvældende, at den egentlige Tilsynsvirksomhed maatte træde tilbage for Besørgelsen af Kontorarbejdet. Det i 1869 af Borgerrepræsentationen nedsatte Byggeudvalg fandt ogsaa den for Voldkvarterets Skole foreslaaede Bygning alt for stor; men da man skulde skaffe Plads til Børnene, maatte man denne Gang saa vel som oftere bygge en Skole, der var betydelig større end ønskeligt. —

Den stærke Tilvæxt i de offentlige Skolers Børnetal i den sidste Snes Aar har ikke blot sin Aarsag i Folkemængdens Forøgelse og Undervisningens Forbedring i de offentlige Skoler, men er tillige fremkaldt ved *Garnisonsskolernes, Søetatens Skolers* og endelig *Fattigskolernes Forening med de kommunale Skoler.* Spørgsmaalet om en Forening af Fri- og Fattigskolerne rejstes dels af Hensyn til, at man ventede Besparelser af denne Forening, og dels af Hensyn til det i pædagogisk Henseende uheldige i, at flere offentlige Skoler i samme By og med samme Maal for Undervisningen hørte under forskjellige Myndigheder. De militære Skolers Nedlæggelse fremkaldtes nærmest ved gjentagne Henstillinger fra Rigsdagen til Regeringen.

Da Udgifterne til Skolevæsenet stege saa betydelig efter 1844, prøvede man først paa at forbedre de økonomiske Forhold ved at forhøje Skolepengene. Disse vare 1844 blevne fastsatte til 16 Sk. om Maaneden i Forberedelsesklasserne, 24 Sk. i Aftenklasserne og 32 Sk. i Dagklasserne med nedsat Betaling for Søskende. Allerede 1851 tænkte Direktionen paa at forhøje Skolepengene; dog blev

Spørgsmaalet den Gang stillet i Bero. Men da Lærerlønnen forbedredes 1855, forhøjede man Skolepengene med 16 Sk. maanedlig, i Forventning om derved at kunne dække en Del af den forøgede Udgift. Forhøjelsen havde imidlertid den uformodede Virkning, at mange Børn toges ud af Betalingsskolerne, saa at disses Børnetal i Løbet af Aaret 1856 sank fra 3211 til 2732, medens Friskolernes Børnetal steg fra 1271 til 1747. Fra dette Tidspunkt begynder en væsentlig Forandring i Forholdet mellem Børnetallet i de to Slags Skoler. Før 1856 havde Betalingsskolerne henved 3 Gange saa mange Børn som Friskolerne; nu voxede disses Børnetal saa stærkt, at det efter 10 Aars Forløb overgik Betalingsskolernes.

Direktionen søgte nu Midler til at indskrænke den ubegrænsede Frihed, som Forældre havde til at sætte deres Børn i Friskoler, og i formentlig Overensstemmelse med Grundlovens § 90 foreslog den 1856, at Forældre skulde tilvejebringe Uformuenhedsattest, før deres Børn optoges i Friskolerne. Kommunalbestyrelsen billigede dette; men Ministeriet fandt, at det vilde være en væsentlig Afvigelse fra Anordningen af 1844, som paa ingen Maade kunde anses tilladt ved Grundlovens § 90 og tillige vilde stride mod den siden 1814 bestaaende Ordning af Skolevæsenet over hele Landet.

Da man ikke ad denne Vej kunde formindske Skoleudgifterne, søgte Borgerrepræsentanterne at naa det samme Maal ved at foreslaa en Forening af Fattig- og Friskolerne. Allerede 1846 rejstes dette Spørgsmaal første Gang, og senere kom det igjen 1852, 1853, 1856 og 1858, men mødte stadig Modstand hos Skoledirektionen og Kommissionerne, kun ikke hos den administrerende Direktør. Nogle Aar senere bragtes det paa Bane af en privat Mand, i det Distriktslæge, Dr. med. Brandis 1861 i en Avisartikkel om Fattigdommens Tiltagen i Kjøbenhavn henledede Opmærksomheden paa de to Kjendsgjerninger, at Friskolernes Børnetal i de senere Aar var steget langt stærkere end

Betalingsskolernes, samt at Kriminal- og Politirettens Protokoller udviste flere unge Forbrydere fra Friskolerne end fra Fattigskolerne. Da Børnene i disse bleve sysselsatte med Haandgjerning uden for den egentlige Undervisningstid, foreslog Dr. Brandis Oprettelse af Arbejdsskoler for de Drenge i Friskolerne, som ikke havde Arbejde uden for Skolen, hvorved disse Børn kunde unddrages en fordærvelig Lediggang. Kultusministeriet anmodede Skoledirektionen om at overveje Sagen og eventuelt fremkomme med Forslag i saa Henseende. I sin Svarskrivelse af 4. April 1862*) udtalte Direktionen, at den ikke i Forholdet mellem Børnetallet i de forskjellige Skoler fandt noget Bevis for Fattigdommens Tiltagen; thi den forbedrede Undervisning i Friskolerne havde draget mange Børn til disse, og den stærke Nedgang i Betalingsskolernes Børnetal var væsentlig hidført 1856 ved Forhøjelsen af Skolepengene, og 1860 havde Børnetallet atter naaet sin tidligere Højde. At Friskolerne talte mange mindre velopdragne Børn, var let forklarligt, da ikke faa af dem havde daarlige Hjem, og da Friskolerne ikke kunde udøve den strængere disciplinære Myndighed som Fattigskolerne og heller ikke som disse sysselsatte Børnene hele Dagen. Direktionen fremhævede dog, at ikke blot de Børn, som vare uden Arbejde uden for Skoletiden, men ogsaa mange af dem, der gik paa Fabrikker, vare udsatte for fysisk eller moralsk Ødelæggelse. Der var Børn, som gik paa Arbejde fra Kl. 6 til 8 om Morgenen, derpaa i Skole til Kl. 12 og saa atter paa Arbejde Kl. 1—7, ikke at tale om de Børn, der hele Natten arbejdede i Trykkerierne. I de foreslaaede Arbejdsskoler burde altsaa alle ældre Drenge optages, selv om de kunde skaffe sig Fabrikarbejde. Hvis man imidlertid for Haandgjerningens Skyld vilde forene Friskolerne med Fattigskolerne, maatte Direktionen ligesom tidligere fraraade dette, og at oprette

*) Aarsberetning for 1864, S. 78.

Arbejdsskoler ved selve Friskolerne havde Erfaringen fra Opfostringshuset imod sig. Lokaler hertil havdes heller ikke. Endelig vilde Haandgjerningsskolen med den deraf følgende Heldagsundervisning kaste mange Familier paa Fattigvæsenet, medens de ellers kunde ernære sig ved Børnenes Hjælp. Direktionen fandt altsaa ingen Anledning til at fremkomme med Forslag til Forandring i det bestaaende.

Medens Dr. Brandis nærmest var ledet af filantropisk Interesse ved Fremsættelsen af sit Forslag, fremkaldte økonomiske Hensyn snart efter en ny Overvejelse af Skolevæsenets Fundamentalstilling, i det Magistraten 1863 anmodede Direktionen om at undersøge, om der ikke kunde foretages saadanne Forandringer i det offentlige Skolevæsen, som uden at skade Undervisningen kunde formindske Kommunens Udgifter. I den Anledning afgav Direktionen den 29. Februar 1864 en omstændelig Betænkning,*) i hvilken det paavises, at den gradvise Stigning i Udgifterne fra 1844 til 1855 var en simpel Følge af Iværksættelsen af Anordningen af 1844 samt af Byens stigende Folkemængde. Børnetallet i de offentlige Skoler var unægtelig steget hurtigere end Byens Indbyggertal; thi medens dette fra 1845 til 1860 var voxet med 22 pCt., var Børnetallet tiltaget med 89 pCt., og medens 1844 kun henved 30 pCt. af de under Skoledirektionen sorterende Børn søgte Kommunens Fri- og Betalingsskoler, var dette 1862 Tilfældet med over 40 pCt. Dette hidrørte imidlertid dels fra den skærpede Kontrol med skolepligtige Børns Skolegang og dels fra den Anerkjendelse, som de offentlige Skoler Aar for Aar vandt hos Befolkningen, saa at den foretrak disse fremfor de mindre Privatskoler. Direktionen paaviste dernæst, at i Sammenligning med Kjøbstæderne, hvor Udgifterne til Skolevæsenet som Følge af Loven af 1856 næsten vare blevne fordoblede fra 1855 til 1857, var Kjøbenhavn alt andet end ugunstig stillet; thi i

*) Aarsberetning for 1864, S. 69.

Aaret 1860 udgjorde Skoleudgifterne, fordelte efter Folketallet, for hvert Individ:

i Kjøbenhavn 53 Sk.,*)
i Landkommunerne 66 Sk.,
i Kjøbstæderne 92 Sk.

I Henhold til tidligere Erfaringer fraraadedes det at forhøje Skolepengene og at kræve Uformuenhedsattest for Optagelse i Friskolerne, ligesom Direktionen vedvarende var imod en Forening af Fri- og Fattigskolerne. I Anledning af fremkomne Ytringer om at nedlægge Betalingsskolerne og gjøre alle offentlige Skoler til Friskoler, blev det fremhævet, at der mellem de to Slags Skoler bestod ikke blot en kvantitativ Forskjel med Hensyn til Undervisningen, men at Betalingsskolernes Børn udgik fra bedre Hjem, hvor Skolens Gjerning fandt mere Understøttelse, og at de derfor stode paa et højere Standpunkt med Hensyn til Kundskaber og Moralitet. Disse Fordele vilde formentlig tabes ved at nedlægge Betalingsskolerne, og man vilde derhos fremkalde en Del af de slette Privatskoler, som efter 1844 vare gaaede under i Konkurrencen. Da flere Borgerrepræsentanter ønskede Udviklingen ledet i modsat Retning ved at forene begge Slags offentlige Skoler til Betalingsskoler, udtalte Direktionen, at dette næppe vilde være i Overensstemmelse med Lovgivningen, at det vilde skade Børnene i Betalingsskolerne uden at gavne de tidligere Friskolebørn, især da Fordringerne maatte nedstemmes for ikke at blive uretfærdig mod disse sidste, og endelig, at det vilde blive vanskeligt at faa Skolepengene erlagte, naar man intet Tvangsmiddel havde.

Direktionen havde ogsaa overvejet Muligheden af at indskrænke Børnetallet i de offentlige Skoler ved at gjøre Adgang til privat Skolehold lettere, og et Forslag i denne Retning var indgivet til Ministeriet 1862. Men for øvrigt

*) Medtages Udgifterne til Fattigvæsenets Skoler, hvilket Magistraten fandt nødvendigt af Hensyn til Sammenligningen med Kjøbstæderne, blev Udgiften 64 Sk. pr. Individ.

havde Examensbestemmelserne af 1845 haft deres store Betydning ved at forhindre Oprettelsen af flere af „de slettere Pigeskoler," og den Erfaring, der var gjort ved i de senere Aar at tillade Opsynsskolerne at beholde Børn til det fyldte 8de Aar, talte ikke for yderligere Lettelse i samme Retning, da denne Indrømmelse kun havde tilført Forberedelsesklasserne i de offentlige Skoler en Del gamle og daarligt forberedte Børn. Direktionen ønskede derimod gjærne, at private oprettede gode Borgerskoler, der omtrent stode paa samme Trin som de offentlige Betalingsskoler, men frygtede for, at den billige Betaling, der maatte sættes for at skaffe dem Tilgang, vilde gjøre det umuligt for dem at bestaa.

Som endeligt Resultat af sine Overvejelser fandt Direktionen altsaa, at den bestaaende Ordning burde bevares uforandret. Det varede derfor endnu en Del Aar, inden Fattigskolerne bleve nedlagte.

Derimod bleve Land- og Søetatens Skoler efter mindre langvarige Forhandlinger forenede med Kommuneskolerne omtrent samtidig med Hærens og Søværnets Omordning.

Landetatens Skolevæsen, der fra 1838 førte Navn af Garnisons Kaserneskoler og fra 1856 af Garnisonsskolen, havde erholdt en ny Ordning ved Regulativ af 14. November 1855. Skolen var bestemt for 160 Drenge i 4 Klasser og 100 Piger i 2 Klasser, og Undervisningen for Drengene skulde foruden de sædvanlige Fag omfatte Tysk, Tegning og saa vidt muligt Naturlære og Geometri. Drengenes Skoletid var 4 Timer daglig foruden Undervisningstiden til de tekniske Fag. Pigerne havde daglig 3 Timers intellektuel Undervisning og desuden med Undtagelse af Lørdagen 3 Timer Haandgjerning om Dagen. Det faste Lærerpersonale bestod af 1 Lærerinde og 5 Lærere, af hvilke Krigsraad Jacobi var Inspektør ved Skolen. Denne kostede omtrent 4000 Rd. aarlig og erholdt 1856—57 en ny Bygning i Stokhusgade.

Til Sommerferien 1868 blev Skolen hævet; Børnene overgik til Kommunens Skoler, og Direktionen for Garni-

sonsskolevæsenet ophævedes. Efter Overenskomst med Krigsministeriet fik Kjøbenhavns Kommune dog foreløbig Skolebygningen i Stokhusgade til Afbenyttelse.

Den Classenske Legatskole for Artilleri-Underofficerers Børn blev omordnet ved Regulativ af 12. November 1860. Skolen blev bestemt for 60 Drenge i 3 Klasser og 60 Piger i 2 Klasser. Drengeklasserne fik 30—33 Timers Undervisning om Ugen, Pigeklasserne 20 Timer foruden 16 Timers Haandgjerning. Undervisningen omfattede samme Fag som i Garnisonsskolen. Det faste Lærerpersonale bestod af 1 Lærerinde og 4 Lærere, af hvilke de to vare Underofficerer ved Artilleriet. Efter Nedlæggelsen af Garnisonsskolen overførtes dennes særlige Formue til Legatskolen, som tillige erholdt en saadan Udvidelse, at den kunde optage 120 Drenge i 4 Klasser og 100 Piger i 3 Klasser. Desuden skulde den i Fremtiden staa aaben for Børn af Underofficerer fra samtlige Afdelinger af Hæren, om end fornemmelig af Artilleriet. I 1876 udgjorde Skolens Aarsbidrag fra det Classenske Fideikommis 8000 Kroner.

Søetatens Skoler bestode, som tidligere nævnt, af en Pige- og to Drengeskoler, af hvilke den første i 1864 talte c. 420, de andre c. 450 Børn, og Undervisningen kostede Staten mellem 12 og 13000 Rd. aarlig. Kun Pigeskolen havde en god Skolebygning med 8 Klasseværelser. Fra den lavere Drengeskole overflyttedes de flinkeste Børn i den uniformerede eller faste Skole, der i enhver Henseende kunde maale sig med Kommunens Betalingsskoler. Derimod fik de Børn, som bleve tilbage i Forberedelsesskolen i Svanegade, en tarveligere Undervisning end de offentlige Skolers. Pigeskolen havde færre Læsetimer end Kommunens Skoler, men en fyldigere Undervisning i Haandgjerning.

Forhandlingerne om disse Skolers Forening med Kommunens Skoler varede i et Par Aar, da Skoledirektionen og Kommunalbestyrelsen gjorde Fordring paa de Skolebygninger og Legater, som Søetatens Skoler ejede, og først under 6. April 1866 gik Marineministeriet ind paa at samtykke i

Foreningen paa disse Vilkaar. Efterhaanden standsedes Tilgangen til Nyboders Skoler; de sidste Klasser nedlagdes 1872, og Børnene optoges i de offentlige Skoler, hvorpaa den særlige Kommission for Drengeskolerne hævedes fra 1. April 1873. —

Med Hensyn til *Undervisningen* gjennemførtes flere Forbedringer efter Skoledirektør Holbechs Tiltrædelse. I Aaret 1860 henlagdes Examen for alle Kommuneskolerne til Tiden før Sommerferien; kun i Fattigvæsenets Skoler vedblev man at holde Examen ved Konfirmationstiden, i de to Pigeskoler før Paaske og i de to Drengeskoler før Mikkelsdag. 1861 indførtes Fædrelandshistorie med 1 Time om Ugen i de to øverste Drenge- og Pigeklasser i Fattig- og Friskolerne; tidligere fandtes dette Fag aldeles ikke i disse Skoler. Uagtet der i Hovedtrækkene var Overensstemmelse mellem Undervisningen i de forskjellige Skoler af samme Slags, fandtes der dog endnu ingen fælles Undervisningsplan. I 1861 udarbejdedes en saadan for Betalingsskolerne og en anden for Fri- og Fattigskolerne*), og fra Begyndelsen af Skoleaaret 1862—63 bleve de gjorte til Regel for Undervisningen i samtlige offentlige Skoler. Omfanget af Undervisningsstoffet blev for alle Skoler fastsat saaledes: i Religion de avtoriserede Lærebøger, i Dansk Læsning, Sproglære og skriftlig Gjenfortælling, i Regning til og med Reguladetri i Brøk, i Skrivning Sammenskrift uden Forskrift, i Historie Danmark og i Geografi Verden efter korte Lærebøger, endelig i Tegning Frihaandstegning efter Gips og Begyndelsesgrundene af geometrisk Tegning. I Betalingsskolerne skulde det samme Maal naas paa en fyldigere Maade, og desuden skulde der i de to øverste Klasser gives et kort Omrids af Verdenshistorie og Naturhistorie samt for Drengene Naturlære. I Forberedelsesklasserne var der hidtil ikke bleven undervist i

*) Aarsberetning for 1862.

Haandgjerning; men fra 1. Februar 1863 indførtes dette Fag med 3 Timer om Ugen i Forberedelsesklasserne, dog kun i Betalingsskolerne.

Efter disse Forandringer udgjorde Timetallet i de følgende ti Aar (1863—73):

	Friskoler.		Betalingsskoler.	
	Drengekl.	Pigekl.	Drengekl.	Pigekl.
1ste Kl. (øverste)	25	24	28	29
2den Kl.	25	24	28	29
3dje Kl.	22	24	28	29
4de Kl.	22	24	28	29
5te Kl.	24	21	24	24

Af de tekniske Fag havde Tegning, Sang, Gymnastik og til Dels Skrivning og Haandgjerning hver sin særlige Faglærer; men kun om Resultaterne af Gymnastikundervisningen foreligger der Meddelelser i Aarsberetningerne, hvoraf det fremgaar, at Undervisningen i dette Fag, som blev ledet af militære Lærere og øvedes i lukkede Gymnastiksale og med fortrinlige Apparater, ikke blot holdt sig paa øverste Grad af de befalede Øvelser, men førtes ud over dette Trin bl. a. ved at optage Voltigering. I Sommermaanederne blev der givet Svømmeundervisning, og i de øvrige Maaneder undervistes i Gymnastik.

I Anledning af, at Forstander Keller henvendte sig til Fattigvæsenet med Anmodning om, at dette vilde antage sig nogle aandssvage Børn, som vare anbragte i hans Institut, blev der 1869 truffet den Overenskomst mellem Magistratens tredje Afdeling og Skoledirektionen, at Fattigvæsenet kun sørgede for de aandssvage Børns Undervisning og Opdragelse, som vare under Forsørgelse af det offentlige, medens Skoledirektionen maatte sørge for andre aandssvage Børns Oplærelse, da det syntes at være urigtigt, om Forældre, der for øvrigt kunde ernære deres Familie, blot for Børnenes Undervisnings Skyld skulde ty til det offentlige Fattigvæsen. Efter at der var truffet Aftale med Forstander Keller om

en vis aarlig Betaling for hvert Barn, bevilgedes fra 1871 Pengemidler paa Budgettet til aandssvage Børns Undervisning, ligesom Kommunen allerede fra 1856 havde bevilget en aarlig Sum for to Børn paa Idiotanstalten. Fra 1873 bleve Grænserne for Fattigvæsenets og Skolevæsenets Forpligtelser paa dette Omraade yderligere bestemte, saa at Skolevæsenet kun antog sig Børn, hvis Forældre vare forsørgelsesberettigede i Kjøbenhavn, endnu levede og ikke havde nydt Fattighjælp de sidste 5 Aar før Barnets Indlæggelse. Kommunens Bidrag til disse Børns Undervisning saa vel som til forsømte Børn voxede aarlig, saa at i 1880 udgjorde Kjøbenhavns Kommunes Udgift til aandssvage, abnorme og forsømte Børn 14200 Kr. paa Skolevæsenets Budget og over 10000 Kr. til aandssvage og abnorme Børn paa Fattigvæsenets Budget, foruden henved 10000 Kroners Udgift til Internatet. I Forbindelse hermed kan det nævnes, at der paa Foranledning af Formanden for Samfundet, der antager sig vanføre og lemlæstede Børn, paa Skolevæsenets Budget for 1878 bevilgedes en Sum til saadanne Børns Optagelse i andre Skoler end de offentlige. Ligeledes betaler Kjøbenhavns Kommune for flere Børns Anbringelse paa Kysthospitalet og i Blinde- og Døvstummeinstituttet.

Skolegangen havde allerede i det foregaaende Tiaar opnaaet betydelig Stadighed, og det lykkedes i Tresserne at faa den bedre Aar for Aar, saa at Antallet af de forsømte Dage med og uden lovlig Grund, beregnet i Procent af samtlige skolepligtige Dage, udgjorde

1862	4,3	pCt.
1864	4,0	-
1866	3,3	-
1868	2,9	-

Før 1860 havde Lærerinderne ved de offentlige Skoler ordentligvis kun undervist i Haandgjerning; men allerede i Begyndelsen af 1857 havde Direktør Borgen paa Opfordring

af Kultusministeriet udtalt sig for *Ansættelse af Lærerinder* i Pigeklasserne til Undervisning i alle Fag og foreslaaet Lønnen sat til 360 Rd. aarlig for Lærerinder i Haandarbejde og for andre Lærerinder til 360, 432 og 504 Rd., med 4 Aar mellem hver Stigning. Dette Forslag blev i Marts 1859 bifaldet af Kommunalbestyrelsen, der i September s. A. ligeledes tiltraadte Direktionens Indstilling om, at der, efterhaanden som Viceinspektørernes Boliger bleve ledige, ansattes Overlærerinder ved de offentlige Skoler. De skulde have Tilsyn med Pigeelevernes hele Forhold, med Haandgjerningen og med Skolens Rengjøring og herfor oppebære fri Bolig. Da Skoledirektør Holbech i endnu højere Grad havde Syn for Betydningen af Lærerindernes Virksomhed i Skolen, og da kgl. Bekjendtgjørelse af 4. November 1859 oprettede en Examen for Skolelærerinder, som gav Adgang til Undervisning i alle Fag i Almueskoler, begyndte man at ansætte Lærerinder ved Pigeklasserne i forskjellige Fag, allerede flere Aar før Lov af 29. Marts 1867 om Lærerinders Ansættelse udkom. I Aarsberetningen for 1861 opføres første Gang en Lærerinde med Undervisning i andre Fag end Haandarbejde.

Foreløbig blev der kun ansat et meget begrænset Antal Lærerinder ved Kommuneskolerne; men efter at der to Gange var bleven holdt Lærerindeexamen, saa at der fandtes kvalificerede Ansøgere til Lærerindepladserne, indstillede Skoledirektør Holbech 1861 til Direktionen, at der ved forefaldende Vakance blev ansat Lærerinder i Pigeskolen gjennem alle Klasser og i samtlige Fag, dog med Undtagelse af Forberedelsesklasserne paa Grund af det store Børnetal i disse, at Timerne i Haandgjerning fremtidig kun skulde besørges af examinerede Lærerinder, og at Lærerinderne skulde stilles lige med Lærerne baade i Pligter og Rettigheder med Undtagelse af Lønningerne, der skulde forblive ved de af Kommunalbestyrelsen 1859 vedtagne Satser. Dette gjennemgribende Forslag fandt Skolekommissionerne dog for vidtgaaende, hvorfor de indstillede til Direktionen,

at der ikke burde tages nogen almindelig Bestemmelse om Lærerinders Ansættelse, men at man burde samle Erfaring ved foreløbig at ansætte dem i de lavere Klasser, og herved blev man staaende indtil videre.

I Januar 1868 fremsendte den største Del af Lærerpersonalet ved de offentlige Skoler et Andragende til Kommunalbestyrelsen om Dyrtidstillæg til *Lønningerne*. Direktionen anbefalede Andragerne til en midlertidig Hjælp; men Magistraten var imod en Forandring af Lønningsforholdene, hvilke den fandt tilfredsstillende i Sammenligning med Lønningerne i Kjøbstæderne. Borgerrepræsentationen nedsatte et Udvalg i denne Sag, og dette stillede det som Maalet for en Lønningsforandring: at skaffe ældre veltjente Lærere et bedre Udkomme uden at forøge Kommunens Udgifter til Lærerløn i nogen høj Grad og navnlig at sikre Kommunen mod en stigende Udgiftsforøgelse ved den ubetingede Anvendelse af Alderstillæg. I den af Udvalget den 21. April 1869 afgivne Betænkning foresloges derfor et nyt Grundlag for Lønningsbestemmelserne, saaledes at Begyndelseslønnen for Lærerne blev nedsat og Slutningslønnen forhøjet, at Lærerne deltes efter Lønningsgraden i Klasser, og at Oprykningen fra den ene Klasse til den anden skete ved Valg af Skoledirektionen. Denne havde dog store Betænkeligheder ved at vende tilbage til Valgsystemet, som man havde forladt 1856, og foreslog at bibeholde Lønningsbestemmelserne af 1857, men forbedre Lønnen for Lærerinderne og forøge Overlærernes og Overlærerindernes Antal. Da Kommunalbestyrelsen imidlertid under de fortsatte Forhandlinger fastholdt Valgsystemet, maatte Direktionen give Afkald paa at sætte sine Anskuelser igjennem. Under 23. November 1870 bifaldt Indenrigsministeriet de nye Lønningsbestemmelser, der traadte i Kraft fra 1. Januar 1871.

I Følge disse lønnedes Inspektørerne uforandret med en Pengeløn af 600 Rd., stigende efter hver 3 Aar med 100 Rd. indtil 900 Rd. For deres Undervisningstimer, der ikke maatte overstige 18 og kunde nedsættes til 9, fik de

Løn som faste Lærere af første Lønningsklasse. Desuden oppebare Inspektørerne ved Betalingsskolerne 2 pCt. af Skolepengene. I Stedet for Overlæreren skulde der ligesom tidligere ved hver Skole være en Viceinspektør, som imod et Tillæg af 100 Rd. aarlig skulde være Inspektørens Medhjælper. Ved enhver Skole, hvor der undervistes Piger, skulde der tillige være en Overlærerinde til at assistere Inspektøren i Tilsynet med Pigeafdelingen; hun erholdt Fribolig for en ugift og Brændsel. Højst $^{6}/_{10}$ af samtlige Timer skulde besørges af faste Lærere eller Lærerinder, Resten af konstituerede, for hvilke sidste Timelønnen blev sat til 20 Sk. for en Lærerinde (360 Rd. aarlig) og 25 Sk. for en Lærer (450 Rd. aarlig). Medens Begyndelseslønningerne altsaa bleve nedsatte, forhøjedes Slutningslønningerne. De Timer, der besørgedes af det faste Lærerpersonale, deltes i to lige store Dele, af hvilke den ene Del lønnedes med 600, 700 og 800 Rd. og den anden Del med 900, 1000 og 1100 Rd. for Lærere og med henholdsvis 400, 450 og 500 samt 550, 600 og 650 Rd. for Lærerinder. Overgangen til fast Ansættelse skete ved Valg af Direktionen blandt de konstituerede, og ligesaa Overgangen til første Lønningsklasse ved Valg blandt Lærerpersonalet i anden Klasse. Oprykningen paa et nyt Trin i anden Klasse skete efter 2, og i første efter 4 Aars Forløb. Fast ansatte Lærere og Lærerinder skulde undervise 36 Timer og erholdt tillige med Lærerinderne i Haandgjerning Pensionsret lige som kommunale Embedsmænd. Lærerne i Sang og Tegning betragtedes som Timelærere, og ligesaa Lærerne i Gymnastik. De første lønnedes med 32 Sk. Timen, stigende efter 6 Aars Forløb til 40 og 48 Sk. Gymnastiklærernes Løn var 20 og 24 Sk. Timen for Underlærere og 24, 28 og 32 Sk. for Hovedlærere, med 6 Aar mellem hver Stigning. Lærerinderne i Haandgjerning betaltes med 20 Sk., der efter 10 Aars Forløb kunde forhøjes til 24 Sk. Timen. Gymnastikinspektøren havde 400 Rd. aarlig og kunde efter 5 Aars Tjeneste faa 500 Rd.

Ved forskjellige Overgangsbestemmelser forebyggede man, at der samtidig skete en talrig Oprykning paa højere Løn, saa at hele Systemet først vilde være udfoldet den 1. Januar 1879.

Privatskolerne. Reformerne i det offentlige Skolevæsen havde ikke stor Indflydelse paa de Skoler, som *udelukkende eller for en Del bestode ved egne Midler.* De førstnævnte, 10 i Tallet, vedbleve i samme Antal og med omtrent samme Børnetal (mellem 6 og 700). Antallet af de Skoler, som for en Del bestode ved egne Midler eller understøttedes af Selskaber, vexlede mellem 13 og 15. Flere Trossamfund uden for Folkekirken støttede Oprettelsen af Privatskoler, af hvilke Metodisternes og Irvingianernes dog vare ubetydelige. Derimod toge Katolikkerne sig med mere Iver og større Held af Skolevæsenet. Foruden den tidligere bestaaende Menighedsskole oprettedes 1861 „den hellige Josefs Søstres Skole", med hvilken forenedes et Pensionat for fattige, til Dels forældreløse Børn, og allerede Aaret efter havde denne Skole 129 Børn. Senere stiftedes „den hellige Josefs Søstres franske Skole", og de tre katolske Skoler talte 223 Børn i 1869. Siden er der endnu oprettet en fjerde katolsk Skole i Hovedstaden, alene for Drenge. (Hertil kommer en katolsk Pigeskole paa Frederiksberg og den katolske Højskole i Ordrup). Skoledirektionen i Kjøbenhavn maatte idelig vaage over, at Katolikkerne i deres religiøs-pædagogiske Iver ikke overtraadte de bestaaende Anordninger, og den havde i Begyndelsen flere Konflikter med Skolernes Bestyrelser. Børnetallet i de til Dels ved egne Midler bestaaende Skoler holdt sig omtrent uforandret i en Aarrække og begyndte først at stige efter 1852. Det udgjorde:

1844: 1579,
1848: 1662,
1852: 1588,
1856: 1817,

1860: 2058,
1864: 2081,
1868: 2116.

Derimod havde det offentlige Skolevæsens forbedrede Indretning efterhaanden betydelig Indflydelse paa de *Privatskoler, der udelukkende bestode ved Elevernes Bidrag,* især de mindre af disse Skoler, og fremkaldte her en gavnlig Reform, da de smaa Privatskoler for at bestaa i Konkurrencen maatte antage bedre Lærerkræfter eller overgaa til andre Bestyrere, ja, nogle af dem maatte endog fuldstændig ophøre med deres Virksomhed, da en stor Del af deres Elever gik over til de offentlige Skoler. Fra 1844 til 1852 ophævedes 54 fuldstændige Privatskoler, medens der i samme Tidsrum kun oprettedes 4. I de følgende Aar formindskedes yderligere Antallet af de fuldstændige Skoler, saa at det samlede Antal af Privatskoler i Aaret 1859 sank ned til 96, det laveste Tal siden 1814. Formindskelsen ses af følgende Oversigt.

	Fuldstændige Skoler.	Opsyns- og Forberedelsesskoler.	I alt.
1844	121	22	143
1848	94	30	124
1852	78	46	124
1856	66	42	108
1859	61	35	96

Da Børnetallet i disse Skoler til Trods for Byens Tilvæxt i Folkemængde holdt sig omtrent uforandret i en Række Aar, saa at det udgjorde

	Fuldstændige Skoler.	Opsyns- og Forberedelsesskoler.	I alt.
1844	4314	469	4783
1848	3889	607	4496
1852	3718	720	4438
1856	3745	805	4550
1859	3705	798	4503,

var det altsaa et stadigt aftagende Procenttal af Befolkningen, der benyttede disse Skoler. I 1844 havde de omtrent 42 pCt. af samtlige Børn i Skoler under Direktionen, i 1860 kun 32 pCt.. Da Skolernes Antal tog af, uagtet det samlede Børnetal forblev omtrent uforandret, voxede altsaa de enkelte Skoler i Størrelse, hvilket i flere Henseender maatte anses for et Fremskridt. Gjennemsnittet af Børnetallet i hver Skole udgjorde

	Fuldstændige Skoler.				
	Drenge-skoler.	Pige-skoler.	Blandede Skoler.	Forberedel-sesskoler.	Opsyns-skoler.
1844	54	30	31	21	„
1852	89	33	38	23	14
1860	117	47	„	33	14
1868	121	53	„	38	16

I Løbet af Tresserne tiltog de private Skolers Børnetal betydelig og til Dels ogsaa Antallet af Skoler, saa at der 1868 fandtes 50 Forberedelses- og Opsynsskoler med 1195 Børn og 74 fuldstændige Skoler med 5007 Børn. Af de sidste Skoler vare omtrent $^4/_5$ Pigeskoler.

Om de mindre Privatskoler hedder det endnu 1864 i Aarsberetningen: „De lavere Borgerskoler, der i det væsentlige rekrutteres fra de samme Klasser i Samfundet som Betalingsskolerne, ere især for Pigernes Vedkommende voxede; men Skoledirektionen beklager vedvarende, at disse Skoler i Almindelighed ere saaledes ordnede og bestyrede, at man, naar man ønsker at fremme en forstandig og sund Folkeoplysning, ikke kan glæde sig ved deres Fremgang.“

Om **Kirkeskolerne** havde Anordningen af 1844 udtalt, at da de meddelte en udvidet Undervisning, burde de være Belønningsskoler for flittige Børn i de andre offentlige Skoler. Men i Skoleberetningen for samme Aar hedder det, „at Kirkeskolerne for Tiden ikke opfylde den Bestemmelse,

der i Anordningen er udtalt." Exempelvis kan anføres, at Frelsers Skole havde ikke engang alle de Fag, som fordredes i Almueskolerne. I Holmens Skole. var den intellektuelle Undervisning indskrænket til 10 à 12 Timer om Ugen. I Nikolaj Skole underviste 2 Lærere samtidig i samme Lokale, og i Frelsers, Trinitatis og Helliggejstes Skoler gik Børn fra 6 til 15 Aar i samme Klasse, da der kun fandtes 1 Klasse for hvert Kjøn. I Nikolaj Skole undervistes i Naturhistorie og geometrisk Tegning, og i Frue og Trinitatis Skoler i Tysk, men efter den hele Time- og Klasseordning næppe med stort Udbytte. At der i de fleste af Skolerne var Heldagsundervisning fik under disse uheldige Omstændigheder mindre Betydning.

Det var en vanskelig Sag at forbedre disse Forhold, især da Skolerne stode under forskjellige Bestyrelser, som vare uden indbyrdes Forbindelse, ja ikke engang havde en fælles Overbestyrelse. Ved Anordningen af 1844 kom de vel til at staa under Skoledirektionen, hvad Undervisningen angik; men i alt, hvad der vedrørte Økonomien og Lærerposternes Besættelser, vare de ganske uafhængige. Denne isolerede Stilling holdt dem uden for den Bevægelse, der førte de andre Skoler fremad, saa at foreløbig indførtes kun ganske enkelte Forbedringer. Saaledes forenedes 1848 de to Afdelinger af Holmens Kirkeskole, der under Navn af Korskolen og Friskolen havde haft hver sin særlige Økonomi, og paa samme Tid blev Undervisningen dèr tillige udvidet. Men først henved 20 Aar efter de andre offentlige Skolers Reform fik Kirkeskolerne en tidssvarende Omdannelse.*)

Allerede 1844 satte et Udvalg af Direktionens Midte sig i Forbindelse med Kuratellerne, hvorpaa Borgen s. A. forelagde Udvalget et Forslag, der gik ud paa at fordele Børnene saaledes, at nogle Skoler optoge blot Drenge, andre blot Piger, samt forøge Børnetallet og lade den ene Halv-

*) Om de langvarige Forhandlinger, se Aarsberetningerne for 1854 og 1856.

del erlægge Betaling, men Resten gaa frit imod at forrette Kortjeneste. Udvalget billigede dette Forslag; men da Kuratellerne modsatte sig baade Optagelsen af betalende Elever og Foreningen af Skolerne, udarbejdede Udvalget en anden Plan, der kun gik ud paa en Forbedring af den Organisation, Kirkeskolerne alt havde. Denne Plan antoges af Direktionen og forelagdes Kancelliet 1846. Da Sjællands Biskop imidlertid erklærede det nødvendigt at forhandle med de forskjellige Myndigheder, under hvilke Skolerne sorterede, nedsattes en Fælleskommission, i hvilken de forskjellige Interesser, der knyttede sig til disse Skoler, vare repræsenterede. Kommissionen sammentraadte i Slutningen af 1848 og afgav med priselig Hurtighed sin Betænkning den 19. Juni 1851. Hele Kommissionen var enig om, at Kirkeskolerne skulde hæves til Middel- eller Borgerskoler, der skulde danne et Mellemled mellem Almue- og Realskolerne, at det fornødne Tilskud tilvejebragtes ved Skolepenge af de to Tredjedele af Eleverne, at nogle Skoler burde indrettes for Drenge, andre for Piger, at enhver af Skolerne skulde optage Børn uden Hensyn til Sognegrænsen, og at Skolernes Medhjælp ved Kirkesangen bortfaldt. Men medens Flertallet vilde, at hver Skole skulde bestaa for sig og kun optage Børn fra 11 Aars Alderen, samt at Skolerne skulde forblive under deres tidligere Patronater og Kurateller, foreslog Mindretallet, hvortil Borgen hørte, at der af samtlige Skolers Midler dannedes to fuldstændige Skoler, en for Drenge og en for Piger, fra Begyndelsen til Slutningen af den skolepligtige Alder, samt at Kirkeskolerne, som i Følge deres Oprindelse vare kommunale Skoler, burde henlægges under Skoledirektionen ligesom andre offentlige Skoler.

Denne Meningsforskjel mellem Flertal og Mindretal om Sagens Kjærnepunkt blev ogsaa bestemmende for de andre Myndigheders Holdning, hvem Sagen forelagdes. Borgerrepræsentationen og Overpræsidenten sluttede sig til Mindretallet, Magistraten og Sjællands Biskop derimod til Flertallet. I Skoledirektionen samstemmede de fleste Medlemmer med

Kommissionens Mindretal, kun med den Forandring, at de særlige Bestyrelser skulde ophæves, og at intet Barn maatte optages i Kirkeskolerne uden at besidde de Kundskaber, som meddeltes i Kommuneskolernes Forberedelsesklasse. Den 28. Februar 1853 blev Direktionens Erklæring afgivet til Ministeriet, som efter 15 Maaneders Betænkning resolverede under 18. Maj 1854, at det billigede Kommissionens Mindretals Forslag, dog med de af Skoledirektionens Flertal vedtagne Ændringer. Derhos paalagde Ministeriet Direktionen at udarbejde Forslag til de nye Skolers Virksomhed samt foretage en Opgjørelse af alle Skolers Formuestilstand og en Revision af samtlige Fundatser og Adkomstbreve.

Imidlertid udspandt der sig en vidtløftig Forhandling om et af de underordnede Spørgsmaal, der stode i Forbindelse med Sagen, nemlig Ordningen af Kirkesangen. Det lykkedes dog 1855 at opnaa Enighed om en Ordning, i Følge hvilken der skulde indrettes blandede Kor af voxne og Børn. De sidste skulde have en Pengegodtgjørelse og desuden fri Skolegang i Betalingsskolerne.

I Følge den foretagne Undersøgelse af de 6 Skolers Midler udgjorde disse 237136 Rd. 17½ Sk. og aarlig 72 Rd. 63 Sk. Hertil kom de saakaldte Kirkelysepenge samt en aarlig Rente af Nikolaj Kirkefond og endelig Værdien af Kirkeskolernes Bygninger, saa at den samlede Formue (naar de aarlige Indtægter beregnedes som Kapital) udgjorde 316526 Rd. 77½ Sk., der efter en Rente af 4 pCt. vilde give en aarlig Indtægt af 12661 Rd. Da imidlertid forskjellige Legater vare forbeholdte særlige Formaal (til Fripladser, Klæder, Præmier og Skolebøger), vilde der til Skolernes almindelige Øjemed haves en aarlig Indtægt af 11157 Rd.

Direktionen udarbejdede dernæst en Plan for en Dobbeltskole med 400 Elever og 6 opadstigende Klasser for hvert Kjøn. Skolepengene bleve for Drengene fastsatte til 24 Rd. aarlig og for Pigerne til 20 Rd., dog skulde der være et vist Antal Fripladser. Det viste sig da, at den

ovennævnte aarlige Indtægt var tilstrækkelig til to saadanne Skolers Opretholdelse. Foreløbig fandt Direktionen det dog tilraadeligst at indskrænke sig til Oprettelsen af én Dobbeltskole, hvis Tilværelse altsaa under alle Omstændigheder maatte betragtes som sikret. I Henhold til Direktionens Indstilling blev den nye Ordning fastslaaet ved kgl. Resol. af 27. September 1856. Kirkeskolernes Forpligtelse til at besørge Kirkesangen bortfaldt. Udgifterne til de nye Kor skulde for Holmens Kirkes Vedkommende afholdes af de Midler, som dette Sogns Kirkeskoler ejede, for de øvrige Kirker af Kjøbenhavns Kommune, som imod en Afløsningssum skulde oppebære de Indtægter af Jord-, Sang- og Kopulationspenge, der hidtil vare tilfaldne det almindelige Skolefond. De bestaaende danske Kirkeskoler skulde ophæves, og for deres Midler samt for Børnenes Skolebidrag skulde der foreløbig oprettes én, senere to Borgerskoler for Børn af begge Kjøn. Under Skoledirektionens Overbestyrelse skulde et Kuratel forestaa Skolerne og samtlige Kirkeskolers Midler, der forenedes til et fælles Fond.

Der blev nu dannet et Kuratel paa 3 Medlemmer: et gejstligt, beskikket af Ministeriet, og to verdslige Medlemmer, det ene valgt af Borgerrepræsentanterne, det andet af Direktionen. Den 1. Oktober 1859 nedlagdes samtlige Kirkeskoler, og Flertallet af Børnene optoges i de offentlige Betalingsskoler; Lærerpersonalet fik enten Pension eller Godtgjørelse én Gang for alle.

I Avgust 1859 havde Direktionen forelagt Kommunalbestyrelsen en Plan til den paatænkte Borgerskole. Men da Borgen samme Aar blev Minister, stilledes Sagen foreløbig i Bero. Den nye Ordning af Kirkesangen traadte derimod i Kraft fra 1. Januar 1860. Hvert Aar udtaltes i Aarsberetningen et fromt Haab om, at til næste Aar var Sagen om Kirkeskolerne nok ordnet; men næste Aar var man lige nær. 1860 solgte man de ophævede Kirkeskolers Bygninger med Undtagelse af Laxegadens og Frue Skole, som man foreløbig vilde benytte til Lokale for de forenede Skoler,

indtil en særlig Bygning kunde blive opført. I December 1860 fremkom Skoledirektør Holbech med en Plan for den nye Skole; den vandt i alt væsentligt Direktionens Bifald; men da Kuratellet havde Betænkelighed ved forskjellige Punkter, henstillede man Sagen til Ministeriets Afgjørelse. Der blev nu afholdt en Konference mellem Kultusministeren, Overskoledirektøren og Direktionen, og en forandret Plan udarbejdet 1862, i Følge hvilken Skolen skulde være en Friskole med gratis Undervisning for alle Børn. Da Ministeriet imidlertid ikke kunde approbere Planen før en Sag med Marineministeriet om Afløsningen af Holmens Kirkeskolers Midler først var ordnet, bestemte Direktionen sig nu til, „for at bringe en Sag, der truede med at blive evig, til en Afgjørelse", at gjøre forskjellige Indrømmelser til Marineministeriet. Endelig approberede Ministeriet Planen den 7. Oktober 1863; men først 1865 afleverede Marineministeriet Holmens Kirkeskolers Midler.

Saaledes vare efter 20 Aars Forløb Forhandlingerne endte. Efter Sommerferien 1864 begyndte i Frue Skoles Bygning de forenede Kirkeskolers Virksomhed med de to laveste Klasser, hvortil efterhaanden føjedes de andre Klasser, indtil Skolen 1867 var fuldstændig klassedelt med 272 Børn, et Antal, der senere har holdt sig temmelig uforandret. Cand. theol. E. Wohnsen, Overlærer ved Extraskolen, ansattes som Inspektør, og blandt Lærerpersonalet udnævntes en Overlærer og en Overlærerinde. Paa Nørregade opførtes en smuk Bygning til Skolen, og her flyttede denne ind 1865.

I Planen bestemtes det, at intet Barn maatte optages før 10 Aars Alderen, og før det havde de Kundskaber, der vare tilstrækkelige til Oprykning i 3dje Klasse. Skolen fik étaarige Klasser for hvert Kjøn; Maximum af Børnetal blev sat til 35 for hver Klasse, og Skolen altsaa indrettet paa 280 Børn. Tysk og Matematik indførtes som nye Fag (gjentagne Ansøgninger om at udskyde Tysk og fordele Timerne i dette Fag paa andre Discipliner vandt ikke Ministeriets

Bifald); de andre Fag læstes i et mere udvidet Omfang end i Betalingsskolerne. Hver Pigeklasse havde 30 ugentlige Timer, yngste Drengeklasse 34 og de andre 36 (senere have de to ældste Drengeklasser faaet 37 Timer). Skoletiden var i Begyndelsen delt saaledes: Kl. 8—12, 2—4 og Kl. 9—12, 2—4; men 1865 forandredes den til samlet Tid af Hensyn til de Børn, som boede langt fra Skolen. De Legatmidler, der efter Fundatserne havde særlig Anvendelse, bleve brugte til Klæder og Bøger; alle Børn erholdt Konfirmationsudstyr, og desuden uddeltes der andre Præmier.

Kjøbenhavns offentlige Skolevæsen erholdt ved Oprettelsen af denne Undervisningsanstalt en i mange Henseender mønsterværdig Almueskole. Der meldte sig mange flere Elever, end Skolen kunde optage; Skolebesøget var udmærket stadigt, og Fremgangen selvfølgelig god, da Skolen kun optog Blomsten af de andre Skolers Elever.

VI.

Medens der i den nyere Tid blandt Befolkningen paa Landet var opstaaet Bevægelser for eller imod bestemte Retninger i Skolevæsenets Udvikling, fulgte det af de for Hovedstaden ejendommelige sociale Forhold, at den Befolkning i Kjøbenhavn, hvis Børn søgte de offentlige Skoler, stod mere fremmed over for disses Udvikling, saa at Forhandlingerne om Reformer næsten udelukkende førtes mellem Avtoriteterne alene. Kun Pressen havde af og til udtalt sin Anskuelse om Skoleforholdene og var derved traadt i Stedet for en offentlig Mening hos Forældrene. Dette Forhold forandredes noget ved den i Aaret 1871 begyndte Arbejderbevægelse, som blev den ydre Anledning til det sidste Tiaars Skolereformer. Opmærksomheden henlededes nu i højere Grad

paa de arbejdende Klassers Vilkaar, og for at forbedre disse krævedes fra alle Sider større Oplysning. Haandværksmestre og industridrivende klagede over mangelfulde Skolekundskaber hos de Lærlinge, de modtoge fra Kommunens Skoler; i Borgerrepræsentationen hævede sig Stemmer for en fyldigere Undervisning, og fra endnu flere Sider uden for Skoleavtoriteternes Kreds begyndte man at kræve Forbedringer i den bestaaende Ordning.

I Januar 1872 fremkom da ogsaa Skoledirektør Holbech med flere temmelig omfattende Forslag til Skolevæsenets Forbedring; men uagtet Skoledirektionen erkjendte, at der Aar for Aar burde stilles større Krav til de offentlige Skoler, især under „Samfundsforholdenes ensidige og uheldige Udvikling“, optog den dog kun de vigtigste af disse Forslag, da den under 10. Oktober 1872 foreslog Kommunalbestyrelsen, at Undervisningen i Geografi og Fædrelandshistorie skulde udvides, at Haandgjerningsundervisning skulde indføres i Friskolernes Forberedelsesklasser for Piger, og at Børnetallet i Forberedelsesklasserne skulde nedsættes til 30 à 35, foreløbig kun i et Par Skoler, og i de øvrige holdes omtrent ved 50 pr. Klasse.*)

De fleste Skolekommissioner og Skoleinspektører vare dog imod disse Forslag, og ligesaa Flertallet af Magistraten.

---

*) Uagtet den i 1856 vedtagne Bestemmelse om Nedsættelse af Børnetallet i disse Klasser aldrig var bleven gjennemført, vare Forholdene dog blevne en Del bedre, især siden Skoledirektør Holbechs Tiltrædelse, som det vil ses af følgende Tal.

Af samtlige Børn vare i Forberedelsesklasserne:

1850	39 pCt.
1860	34 „
1870	28 „

Af Børn i Forberedelsesklasserne vare under 10 Aar:

1849	83 pCt.
1860	86 „
1870	Betalingsskolerne 96 pCt.
	Friskolerne 90 pCt.

Men Borgerrepræsentationen vedtog desuagtet samtlige Indstillinger,*) og fra Sommerferien 1873 traadte Forandringerne i Kraft. En forandret Undervisningsplan indførtes,**) og Timetallet blev forøget, saa at det udgjorde:

	Friskoler.		Betalingsskoler.	
	Drengekl.	Pigekl.	Drengekl.	Pigekl.
1. Klasse	26 T.	25 T.	28 T.	29 T.
2. —	26 „	25 „	28 „	29 „
3. —	24 „	25 „	28 „	30 „
4. —	24 „	25 „	28 „	30 „
5. —	24 „	24 „	24 „	24 „

Et af Borgerrepræsentationen i denne Sag nedsat Udvalg fik tillige det Hverv at undersøge, hvor vidt der var Anledning til at fremkalde en mere omfattende Forbedring af det kommunale Skolevæsen, og i sin den 17. Februar 1873 afgivne Betænkning***) erklærede Udvalget, at det ikke fandt det kjøbenhavnske Skolevæsens Tilstand tilfredsstillende. I det Udvalget bl. a. henstillede at nedsætte Børnetallet i samtlige Forberedelsesklasser, udvide den daglige Undervisningstid og anvende Klasselærersystemet i større Udstrækning, foreslog det at nedsætte en Kommission, bestaaende af delegerede fra Magistraten, Borgerrepræsentationen og Skoledirektionen samt af andre skolekyndige Mænd, som Kommissionen selv maatte ønske at tilkalde, for at undersøge hele det kommunale Skolevæsens Tilstand og udarbejde Forslag til ønskelige Forbedringer.

Under en Række Forhandlinger i Pædagogisk Selskab samme Vinter fremkom flere Forslag i lignende Retning som Udvalgets Henstillinger, og da Skoledirektionen i Cirkulære af 28. Februar 1873 meddelte Skolerne de af Kommunalbestyrelsen kort før vedtagne Forandringer, anbefalede den ogsaa at stræbe hen til at faa Klasselærere og lade disse

*) Borgerrepræs. Forhandl. 1872—73, S. 542—571 og 649—657.
**) Aarsberetning for 1873, S. 82.
***) Borgerrepræs. Forhandl. 1872—73, S. 934—970.

rykke op med deres Børn igjennem to Klasser. Saaledes fandt Udvalgets Anskuelser Tilslutning fra forskjellige Sider, og det var forgjæves, at flere af Skoleinspektørerne offentlig angrebe Udvalgets Betænkning og søgte at svække Betydningen af de deri fremførte Kjendsgjerninger, i hvilken Bestræbelse de støttedes af Borgmester Gammeltoft i Kommunalbestyrelsen. Den 3. Marts 1873 vedtog Borgerrepræsentationen enstemmig at nedsætte en Kommission, og denne blev nu dannet af følgende 18 Medlemmer. Af Skoledirektionen: Overpræsident Rosenørn, Stiftsprovst Rothe og Skoledirektør Holbech, af Magistraten: Borgmestrene Knudsen og Hansen (Gammeltoft var kort før afgaaet ved Døden), af Borgerrepræsentationen: Skolebestyrer Hommel, Professor Brix, Gehejmeetatsraad Fenger, Direktør Bille, Sadelmagermester Olsen, Tømrermester Thymann og Kriminalretsassessor Behrend. Desuden supplerede Kommissionen sig med Docent Fjord, Pastor Holck, 2 Skoleinspektører (Hoffmann og Matzen) og 2 Lærere (Viceinspektørerne Hassager og Lund). Saaledes dannedes *den tredje store Skolekommission* i dette Aarhundrede til at omordne Kjøbenhavns Skolevæsen, men med en mere alsidig Sammensætning end dens Forgængere i 1809 og 1834.

Direktionen ventede dog ikke med at nedsætte Børnetallet i Forberedelsesklasserne til Resultatet af Kommissionens Arbejder forelaa; thi uagtet disse Klasser i 1873 kun forøgedes med 114 Børn, oprettedes dog 17 nye Klasser, og skjønt Børnetallet i 1874 endogsaa aftog i Forberedelsesklasserne med 214, blev der desuagtet oprettet 5 nye femte Klasser. Herved aftog Børnetallet gradvis, saa at det i Gjennemsnit udgjorde for hver af disse Klasser:

1870	64,4,
1871	57,1,
1872	53,4,
1873	41,7,
1874	35,9,
1875	33,6.

Samtidig med Forhandlingerne om en Skolereform fandt det saa ofte behandlede Spørgsmaal om en *Forening af Fattig- og Friskolerne* endelig sin Løsning. Til Omordning af Fattigvæsenet havde Borgerrepræsentationen den 30. Oktober 1865 nedsat et Udvalg, som i sin Betænkning af 28. December 1868 foreslog Ophævelsen af Fattigvæsenets Skoler, dels fordi Undervisningen dèr var forholdsvis kostbarere end i Friskolerne, og dels af humane Hensyn; thi — som det hedder i Betænkningen — „ved at henvise Fattigvæsenets Børn til særegne Skoler trykker man dem saa at sige ned i en afsondret Kaste og tilføjer dem en ufortjent personlig Ydmygelse, som bevares i Erindring hos de bedre, efter at de have naaet modnere Aar og erhvervet sig en uafhængig Stilling.“ Forhandlingerne om Fattigvæsenets Reform fandt Sted i Kommunalbestyrelsen 1870, og blandt de Punkter, som vedtoges, var ogsaa dette, at samtlige Fattigskoler skulde ophæves, og de Børn, som tidligere henvistes til dem, optages i Kommunens Friskoler, for saa vidt de ikke paa anden Maade fik forsvarlig Undervisning. Denne Beslutning blev approberet af Ministeriet den 26. Maj 1871.

Fra 1868 aftog Børnetallet meget stærkt i Fattigvæsenets Skoler, som det fremgaar af nedenstaaende Tal.

1868	1482,
1869	1333,
1870	1241,
1871	1143,
1872	930,
1873	713,
1874	622.

Dette hidrørte for en Del fra, at Adgangen til at faa Fattighjælp var bleven mindre let, men tillige derfra, at mange Plejebørn anbragtes paa Landet, og en stor Del Børn af Almisselemmer fik Tilladelse til at søge Kommunens Betalingsskoler eller private Skoler, naar andre betalte Skole-

penge for dem. Ved Slutningen af 1872 gik saaledes 280 eller omtrent Fjerdeparten af de i fast Almisse indskrevne Børn i andre Skoler end Fattigvæsenets. Da man ikke vilde forlade det vedtagne Klassesystem i disse Skoler, blev der paa Grund af den stærke Nedgang i Børnetallet saa faa Børn i hver Klasse, at et Barns Undervisning i Fattigskolerne kostede Kommunen dobbelt saa meget, som Undervisningen for hvert Barn i Friskolerne. Desuagtet varede det nogle Aar, inden Fattigskolernes Børn optoges i Kommunens Skoler, da man foreløbig manglede de nødvendige Skolelokaler.

Den tiltagende Folkemængde og det dermed stigende *Børnetal* havde ikke blot fyldt Friskolerne; men tre af disse havde endog Filialer uden for Hovedskolen: Vestre Friskole i Krystalgade, Østre Friskole i Ny Kronprinsessegade og Nørrebros Friskole paa Blegdamsvejen. Med Undtagelse af Aaret 1874, da de gode Tider for den arbejdende Klasse bragte Friskolernes Børnetal ned, men fik Betalingsskolernes og de private Skolers Elevantal til at voxe i tilsvarende Grad, var der stadig Stigning. Tilvæxten faldt dog hovedsagelig paa Broerne, især paa Nørrebro. I Tiaaret 1864—74 voxede Antallet af Børn over 6 Aar saaledes:

	1864	1874
Paa Kristianshavn	2412	2694,
I den egentlige By	15165	15436,
Paa Broerne	6177	9385.

Derhos voxede Friskolen betydelig hurtigere end Betalingsskolen. Fra 1. Maj 1873 hævedes Forbindelsen mellem Betalings- og Friskolen paa Nørrebro. Den sidste fik sin egen Skolekommission og egen Inspektør, nemlig M. Matzen, som ved Skolen i Frelserens Arbejdshus efterfulgtes af Cand. theol. C. A. L. Bjerg. For at raade Bod paa Overfyldningen i Friskolen paa St. Hans Torv opførtes der en ny Friskole i Charlottegade, som toges fuldstændig i Brug fra Avgust 1875, og ved hvilken Cand. theol. V. F. Hassager blev Inspektør. Fra samme Tid kunde

Vestre Friskole opgive sin Filial, da Skolevæsenet fik Forhuset til Frue Arbejdshus til Laans, og her oprettedes Nørrevolds Friskole med Cand. theol. R. Helms som Inspektør. Efter denne Tilvæxt i Skolelokalernes Antal kunde man rumme Børnene fra Fattigvæsenets Skoler, naar de fordeltes paa samtlige Friskoler.

Fra Maj 1875 optoges ikke flere Børn i Fattigskolerne, og med Undtagelse af den lille Skole paa Almindelig Hospital lukkedes de alle den sidste Dag før Sommerferien, og efter Ferien optoges Børnene i Friskolerne. Antallet af de Børn under Fattigvæsenet, for hvis Undervisning der skulde sørges i Friskolerne, var sunket til 483; af disse forbleve 7 Børn paa Almindelig Hospital, men de øvrige fordeltes efter Forældrenes Bopæl til de forskjellige Friskoler. Flere ældre Lærere og Lærerinder ved Fattigvæsenets Skoler afgik med Pension, og de øvrige fik Ansættelse ved de kommunale Skoler uden Forringelse i Timetal. Af Inspektørerne afgik Brangstrup med Pension, og Bjerg forflyttedes til Friskolen paa Kristianshavn, som fra Avgust 1875 blev fuldstændig skilt fra Betalingsskolen og i 1877 erholdt en ny Bygning i Baadsmandsstræde, medens de ældre Skolebygninger i Amager- og Prinsessegade udlejedes til en privat „Husholdningsskole“.

Efter Nedlæggelsen af Fattigskolerne blev der truffet flere særlige Bestemmelser for de Børn i de offentlige Skoler, der vare under fast Almisse. Magistratens 3dje Afdeling vedblev at give dem de fornødne Klæder og Præmiebeklædning. Forsømte disse Børn Skolen uden lovlig Grund, skulde Forældrene ikke dikteres i Mulkt; men hvis Formaning ikke frugtede, skulde Sagen meldes til 3dje Afdeling. Fortsat Skulken af Fattigvæsenets Børn medførte Indlæggelse i Frue eller Frelserens Arbejdshus, hvor Internaterne vedbleve, henholdsvis for Piger og Drenge. De internerede Piger skulde søge Skole i Nørrevolds Friskole; men for de internerede Drenge indrettedes en særlig Undervisning i Frelserens Arbejdshus ved en af Fattigvæsenet antaget Lærer.

I den nedsatte Kommission lykkedes det ikke at opnaa Enighed om de større *Forslag til Reformer*, som bragtes under Forhandling, hvorfor Resultaterne af Kommissionens Virksomhed bleve tarveligere, end man havde ventet i Betragtning af Situationen og de to Aars Arbejde, der ofredes paa Sagen.

De to vigtigste Spørgsmaal, som drøftedes i Kommissionen, vare om Bibeholdelsen af de to Slags offentlige Skoler (Betalings- og Friskoler) og om Hel- eller Halvdagsundervisning. Partigrupperingen var omtrent ens ved begge Spørgsmaal, i det Hansen, Hoffmann, Matzen og Olsen dannede et Mindretal, hvortil Fjord og Hommel delvis sluttede sig.

Med Hensyn til den første Sag blev der rejst Spørgsmaal om at nedlægge Betalingsskolerne og kun beholde én Slags offentlige Skoler, nemlig Friskolerne. Flertallet holdt paa det bestaaende og forsvarede Betalingsskolernes Opretholdelse med omtrent samme Grunde, som Skoledirektionen i 1864 (jfr. S. 155). Mindretallet gjorde derimod gjældende, at den i de sidste 30 Aar foregaaede Udvikling paa alle Samfundets Omraader, krævede en anden Skoleordning end den i Aaret 1844 fastsatte. Man var da gaaet ud fra, at det overvejende Flertal af Børn vilde søge Betalingsskolerne, og saaledes havde det ogsaa været i en Række Aar; men siden 1867 havde Friskolernes Børnetal næsten stadig oversteget Betalingsskolernes. Herved bristede imidlertid Anordningens Forudsætning om de offentlige Skolers væsentlige Karakter som Betalingsskoler. Desuden var Forskjellen i Undervisningsplanerne for de to Slags Skoler i Tidens Løb bleven ubetydelig, og den Forskjel, der erklæredes at være mellem Betalingsskole- og Friskolebørnenes Hjem, var ikke større, end at der hele Aaret igjennem var en idelig Omflytning fra den ene Slags Skoler til den anden (1874: 510 Børn), ofte alene af Hensyn til, hvor vidt Arbejdstiden kunde forenes med Skoletiden. Heller ikke var der Grund til at lade Erlæggelsen af Skolepenge frem-

bringe en væsentlig Adskillelse mellem de skolesøgende Børn; thi denne Ydelse dækkede kun den mindste Del af Skoleudgifterne, og man kunde derhos frigjøre sig for den ved en simpel Erklæring om sin Uformuenhed. For Tiden maatte Samfundets Opgave kun bestaa i at oprette Friskoler, saaledes som det var Tilfældet ikke blot i Schweiz og Nordamerika, men ogsaa i Byer som Stockholm og Berlin, altsaa under lignende Forhold som i Kjøbenhavn. Mindretallet holdt derfor principielt paa, at Undervisningen skulde være gratis i alle Kommunens Skoler og subsidiært i de yngre Klasser, hvorefter der kunde indtræde en Kløvning af Skolen i Fri- og Betalingsskole for de ældre Klasser. Det subsidiære Forslag tiltraadtes af Fjord og Hommel.

At Undervisningstiden maatte udvides, var man enig om; men medens Flertallet vilde have en forlænget Halvdagsundervisning, foreslog Mindretallet tvungen Heldagsundervisning med delt Skoletid for de 3 yngste Klasser og Halvdagsundervisning for den øvrige Skoletid, hvilket Forslag stod i den nøjeste Forbindelse med Friskolen som eneste kommunal Skole, i det denne ved Heldagssystemets forøgede Timetal søgtes hævet til at naa den nuværende Betalingsskoles Maal. Mindretallet fandt, at 5 Timers Undervisning i Træk var for anstrængende og gav langt mindre Udbytte end en Undervisning fra Kl. 8 til 12 og 2 til 4. Ved Heldagsundervisningen vilde Børnene desuden værnes mod Misbrug til Arbejde uden for Skoletiden og for en Del mod slet Selskab. Erfaringen fra Fattigvæsenets og Jødernes Skoler talte ogsaa til Gunst for Heldagsundervisningen. Flertallet mente derimod i Henhold til Erfaringen fra Betalingsskolerne, at 5 Timers samlet Arbejde ikke laa over et Barns Kræfter; det frygtede desuden for flere Forsømmelser ved den delte Skolegang og ansaa Heldagsundervisningen for alt for stort et Indgreb i Forældrenes Ret til at benytte Børnenes Medhjælp. Da det imidlertid erkjendte, at der i de Samfundslag, hvis Tarv Almueskolen nærmest

burde have for Øje, ikke blot fandtes Uvilje mod Skoletvangens Udvidelse, men ogsaa Krav paa en forbedret Undervisning for de ubemidlede, søgte det at bringe disse to Fordringer i Samklang ved at foreslaa jævnsides med den tvungne Halvdagsskole Oprettelsen af en frivillig Heldagsundervisning med 36 Timer gjennem alle Klasser (undtagen Forberedelsesklasserne), dog med Tilladelse til i fornødent Fald at omdanne de ældre Klasser til Halvdagsklasser.

Hele Kommissionen var derimod enig om en Række Forslag af mindre indgribende Betydning. Skolepengene skulde i alle Klasser sættes til 1 Kr. maanedlig, Klassetallet udvides fra 5 til 6 foruden frivillige Afgangsklasser med en videregaaende Undervisning for Børn, der havde naaet Skolens Maal og ikke lode sig udskrive med 13 Aars Alderen. Undervisningen skulde være fyldigere, især i Dansk og Fædrelandshistorie, Naturkundskab og Verdenshistorie optages i Friskolen, og i Afgangsklasserne et fremmed Sprog og Bogføring.

Da største Delen af Børnene ikke naaede Skolens Maal, men omtrent $^4/_5$ konfirmeredes inden de naaede ældste Klasse, foreslog Udvalget en Række Foranstaltninger for at føre flere Børn gjennem hele Skolen. Foruden den længere Undervisningstid sigtede hertil Forslagene om to Gange aarlig Indskrivning til Forberedelsesklasserne (i Stedet for hidtil kun én Gang) og Indskrænkning af Børnetallet i hver Klasse, saa at Gjennemsnittet blev 30 og Maximum 35. De Børn, der enten ved Sygdom, daarlige Evner eller Forsømmelser vare satte saa langt tilbage, at de ikke kunde komme gjennem 2den Klasse inden det fyldte 14de Aar, skulde mindst 1 Aar før denne Alder anbringes i Extraklasser (Særklasser) med højst 30 Børn i hver.

I Erkjendelse af, at det opdragende Element spiller en langt betydeligere Rolle i Almueskolen end i de højere Skoler, saa at det er af større Vigtighed i hine, at Læreren kan udøve en personlig Indflydelse paa Barnet, foresloges

Anvendelse af Klasselærersystemet i større Omfang, saaledes at Klasselæreren enten ene eller i Forbindelse med en anden Lærer besørgede Undervisningen i alle egentlige Lærefag og saa vidt muligt rykkede op med sine Børn gjennem flere Klasser. For de Børn, der ved Skulkeri eller anden slet Opførsel trodse Skolen uden at kunne bøjes ved sædvanlige Midler, skulde der oprettes en Extraskole med tilhørende Internat. Et Flertal ønskede Indførelsen af Flidsbelønninger for Børn, der udviste Flid. stadig Skolegang og god Opførsel. Endvidere foresloges det at give Børnene i Friskolerne alle Undervisningsmidler uden Betaling samt at forøge Kommunens Tilskud til Skolebogsamlingerne, som vare voxede til mindst 600 Bind for hver Skole og for enkelte Skoler betydeligt derover, hvorhos de bleve benyttede med stor Iver af Skolebørnene. Med Hensyn til Skolevæsenets administrative Ordning tilraadede Kommissionen at gaa et Skridt videre paa den Vej, man 1858—60 var slaaet ind paa. Uagtet man den Gang havde overdraget den enkelte Skoles Bestyrelse fra Skolekommissionen til Inspektøren, var det dog vedblivende Skolekommissionen, som retlig havde den egentlige styrende Myndighed over Skolen. Denne Dobbelthed i Bestyrelsen fandt man uheldig, og da Hensynet til Undervisningens Sammenhæng og Ensartethed fordrede, at en enkelt Mand havde Myndighed til at at samle de mange virkende Kræfter i et fælles Spor, burde Inspektøren stilles som den eneste Bestyrer af den ham underlagte Skole. Hans Undervisningstimer skulde være yderst faa, og tillige skulde der tilstaas ham et Beløb til Medhjælp ved Kontorarbejde. Skolekommissionens Virksomhed skulde i Fremtiden indskrænkes til et almindeligt Tilsyn med Skolens Ledelse uden Ret til at gribe ind i dens daglige Gang; den skulde danne et Mellemled mellem Skolen paa den ene Side og Kirken, Borgerrepræsentationen og Befolkningen paa den anden. For at tilvejebringe et skarpere Tilsyn med de private Skoler ønskede man for disse en særlig Skoledirektør.

Til Samvirken mellem Skolens Embedsmænd og til Udbredelse af mere omfattende pædagogisk Indsigt foresloges forskjellige Reformer. Ved de enkelte Skoler burde afholdes almindelige Lærermøder, og for Sager, som vedrørte Stadens Skolevæsen i sin Helhed, skulde der oprettes et med raadgivende Myndighed udrustet almindeligt Skoleraad, bestaaende af Direktionen, Skolekommissionsmedlemmerne og Inspektørerne samt et Antal Lærere og Lærerinder, valgte af Lærerpersonalet. Der burde bevilges de fornødne Midler til Anskaffelse af Tidsskrifter og Værker om Udlandets Skolevæsen og opføres en aarlig Sum til Rejseunderstøttelse for Skolens forskjellige Funktionærer.*) —

Lønningsspørgsmaalet indtog i Følge sin Natur en selvstændig Plads og blev derfor gjort til Gjenstand for en særlig Betænkning. De i 1870 fastsatte Lønninger vare i 1873 blevne forøgede med et Dyrtidstillæg, som paa Budgettet for 1875 forandredes til en fast Lønningsforhøjelse. Kommissionen erkjendte imidlertid, at Lønningerne trængte yderligere til Forøgelse baade af Hensyn til Pengenes synkende Værd og paa Grund af Standens „indgribende og voxende Betydning for Samfundet". En Forhøjelse var ogsaa nødvendig for at fritage Lærerne for Overarbejde og binde Personalet fastere til Skolen, saaledes at denne kunde faa overvejende Tilgang af Lærere og Lærerinder, som gjorde Skolegjerningen til deres Livsvirksomhed. Kommissionen var derfor enig om at foreslaa forøgede Lønninger for alle Funktionærer ved Skolevæsenet fra Skoledirektøren ned til Skolebetjentene. Men i flere væsentlige Punkter vare Anskuelserne meget delte i Kommissionen.

Med Hensyn til det Forhold, hvorefter Undervisningstimerne skulde fordeles mellem fast ansatte Lærere og Timelærere, holdt et Mindretal paa

---

*) Kommissionens Betænkning findes i Borgerrepræs. Forhandl. 1875—76, S. 713—773.

den bestaaende Fordeling af $^6/_{10}$ til de fast ansatte og $^4/_{10}$ til Timelærerne. Flertallet vilde derimod have Timerne fordelte efter Forholdstallene $^2/_3$ og $^1/_3$. Med Hensyn til Oprykningen fastholdt et Mindretal den i 1870 indførte Deling af det faste Lærerpersonale i to lige store Lønningsklasser, saaledes at Oprykningen fra den lavere til den højere Klasse kun fandt Sted efter Skoledirektionens Valg. Flertallet tilraadede derimod at opgive Valgprincippet og lade samtlige faste Lærere og Lærerinder med visse Aars Mellemrum stige til Maximum af Løn, dog kun efter Indstilling af Skoledirektøren ved hver Stigning. Som Udmærkelse for særlig dygtige Lærere foreslog Flertallet at give Skoledirektøren Bemyndigelse til at udnævne 10—15 „Overlærere" med en forøget Lønning.*) —

Den 6. September 1875 afgav Kommissionen sine Betænkninger: den ene over Skolereformen, den anden over Lønningsforholdene.

Med Hensyn til *Skolevæsenets Reform* vedtog Borgerrepræsentationen efter gjentagne Behandlinger**) den 29. Maj 1876 saa godt som alle de af hele Kommissionen eller af Flertallet stillede Reformforslag, og Magistrat og Skoledirektion sluttede sig hertil. Adskillelsen mellem Betalings- og Friskoler vedblev at bestaa, og Undervisningen i de offentlige Skoler skulde vedblivende kun være Halvdagsundervisning, om end med et forøget Timetal. Dog henstilledes Forslaget om frivillig Heldagsundervisning til Skoledirektionens Overvejelse. Forslaget om et almindeligt Skoleraad blev forkastet.

Fra Sommeren 1876 traadte de fleste af de nye Bestemmelser i Kraft. Timetallet blev herefter dette:

---

*) Kommissionens Betænkning i Lønningssagen findes i Borgerrepræs. Forhandl. 1876—77, S. 84—126.

**) Sammesteds 1875—76, S. 713—773, 865—892 og 1876—77, S. 310—317. De vedtagne Beslutninger findes i Aarsberetning for 1876, S. 77—80 og den nye Undervisningsplan i samme Beretning, S. 94—105 samt Aarsberetning for 1877, S. 86.

	Friskoler.	Betalingsskoler.
1. Klasse	27	30
2. —	27	30
3. —	27	30
4. —	30	30
5. —	30	30
6. —	27	27

Den nye Klasseordning blev iværksat, dog saaledes, at Afgangsklasser først oprettedes fra Begyndelsen af Skoleaaret $18^{77}/_{78}$. En ny Undervisningsplan udarbejdedes, i Følge hvilken Gymnastikundervisningen fik færre Timer, Regning, Skrivning og Dansk flere, Tegning begyndte i en tidligere Alder, Naturhistorie og Naturlære indførtes i Friskolerne, Historieundervisningen udvidedes, og i Friskolerne indførtes Verdenshistorie. Endelig optoges i Afgangsklassen som fuldstændig nye Fag: Tysk og Bogføring og for Pigerne Skræddersyning. Fordelingen af Undervisningsstoffet mellem de enkelte Klasser skete tillige paa en i pædagogisk Henseende mere fyldestgjørende Maade.

Der anskaffedes større Samlinger af nye Undervisningsapparater, især til Undervisning i Geografi, Naturhistorie og Naturlære. Det ældre Inventar omdannedes i flere Skoler, og ved Anskaffelsen af nyt Inventar blev der i større Omfang end tidligere taget Hensyn til Undervisningens og Sundhedens Krav *), ligesom Nutidens forøgede Fordringer til Lys og Luft i en fortrinlig Grad skete Fyldest ved de i de senere Aar opførte Skolebygninger. —

Med Hensyn til Disciplinen og Sædeligheden vedbleve Forholdene at være ganske tilfredsstillende, skjønt det i Beretningerne fra de seneste Aar hedder, „at den almindelige Fornøjelses- og Nydelsessyge ogsaa gjør sig gjældende hos Børnene, og for at tilfredsstille den forledes de saa let til paa ulovlig Maade at skaffe Midler til Veje“.

*) Borgerrepræs. Forhandl. 1874—75, S. 1295—1309, hvori findes Skoledirektørens Betænkning over Skoleinventar.

En Avisartikkel om „Kjøbenhavns Gadeungdom“ gav 1872 Anledning til en Forhandling mellem Politiet og Skoledirektionen om Forebyggelse af Gadeuorden, ved hvilken Lejlighed Direktionen imidlertid hævdede, at Skolen paa dette Punkt væsentlig maatte indskrænke sig til Anvendelsen af moralske Midler. I de af Kommunalbestyrelsen 1876 vedtagne Reformbestemmelser blev det dog udtrykkelig paalagt Skolen saa vidt muligt at føre Tilsyn med Børnenes Opførsel uden for Skolen og eventuelt sætte sig i Forbindelse med Politiet og Fattigvæsenets Bestyrelse i saa Henseende. Antallet af de Børn fra offentlige Skoler, som paa Grund af slet Opførsel bleve sendte bort, har holdt sig temmelig uforandret mellem 10 og 20 (om end det et enkelt Aar 1853 er gaaet op til 27 og atter et andet Aar 1870 er sunket ned til 5). Antallet af de ved Kjøbenhavns Politiret tiltalte Børn steg i Tresserne ikke stærkere end Børnetallet og udgjorde i Gjennemsnit

1864—67: 62 Børn aarlig,
1868—71: 70 — — ;

men i Aaret 1872 voxede Antallet næsten til det dobbelte og har senere udgjort

1872—75: 138 Børn aarlig,
1876—79: 147 — — .

Det aldeles overvejende Antal af de tiltalte (i Gjennemsnit omtr. $^9/_{10}$) vare Drenge, og i de fleste Tilfælde bestod Forseelsen i Tyveri.

For om muligt at bringe saadanne Børn bort fra Forbrydervejen var det efter Reformkommissionens Forslag bleven vedtaget at oprette et Internat, og i dette Øjemed opførtes paa Vesterfælledvej en Bygning, der toges i Brug ved Udgangen af 1878. Viceinspektør Cand. phil. Andersen blev Internatets Forstander, og desuden ansattes dèr en Hjælpelærer samt en Skolebetjent og Økonom.

Skolegangen blev hvert Aar mere stadig, saa at

Forsømmelserne med Fradrag af Sygdom udgjorde i pCt. af de skolepligtige Dage:

1875: 2,9 pCt.
1876: 2,3 —
1877: 2,0 —
1878: 1,7 —
1879: 1,9 —

dog med nogen Forskjel mellem de enkelte Skoler. For de Børns Vedkommende, som gik paa Fabrikker, bidrog Fabrikloven af 23. Maj 1873 betydelig til at overholde stadig Skolegang.*) —

Lønningssagen gav Anledning til gjentagne Forhandlinger i Borgerrepræsentation og Magistrat**), mellem hvilke to Avtoriteter det en Tid lang syntes at være umuligt at tilvejebringe Enighed. Magistraten vilde nemlig ikke gaa ind paa Forslaget om de nye „Overlærere“ og kun til Dels paa den forhøjede Løn for Lærerinderne, som efter Forslag af Brix, Herforth og Thomsen var bleven vedtaget i Borgerrepræsentationen. For ikke at fremkalde Ministeriets Indskriden gav Borgerrepræsentationen efter i de omtvistede Punkter, og den 12. Juli 1876 forhandledes Lønningssagen for fjerde og sidste Gang i denne Forsamling.

I Følge de vedtagne Bestemmelser, der traadte i Kraft fra 1. Juli 1876, udgjøre Lønningerne:

---

*) Ved en i 1873 foretagen Undersøgelse viste det sig, at uden for Skoletiden arbejdede

Af Betalingssk.'s	Drenge	32 pCt.	med i Gnmsn.	$4\frac{3}{8}$	Time dagl.
— —	Piger	12 —	— —	$3\frac{1}{2}$	— —
	I alt	22 pCt.	med i Gnmsn.	$3\frac{7}{10}$	Time dagl.
Af Friskolernes	Drenge	49 pCt.	med i Gnmsn.	$5\frac{2}{7}$	Time dagl.
— —	Piger	35 —	— —	$4\frac{1}{2}$	— —
	I alt	42 pCt.	med i Gnmsn.	5	Timer dagl.

**) Se Borgerrepræs. Forhandl. 1876—77, S. 126—144, 226—246, 317—336 og 350—361.

	Begyndelsesløn.		Slutningsløn.		Antal af Stigninger.	Tjenestetid for at naa Slutningsløn.
For Skoledirektøren.	4800	Kr.	6000	Kr.	3	15 Aar.
- Skoleinspektører	2600	-	3800	-	4	12 -
- Lærere.	1400	-	2500	-	5	15 -
- Lærerinder . . .	1400	-	1600	-	2	6 -
- Timelærere og Timelærerinder	60	Ø.	event. 80	Ø.	2	6 -
- Tegne- og Sanglærere	75	-	115	-	2	12 -
- Gymnastiklærere	50	-	80	-	3	18 -
- Haandgjerningslærerinder. . .	55	-	event. 65	-	1	10 -
- Skolebetjente . .	700	Kr.	900	Kr.	2	10 -

Inspektørerne, Viceinspektricerne og Skolebetjentene oppebære tillige Bolig, Lys og Brændsel; desuden have Inspektørerne ved Betalingsskolerne fremdeles 2 pCt. af Skolepengene. Viceinspektørerne lønnes som saadanne med 300 Kr. og efter 3 Aar med 500 Kr. Med Fradrag af Timerne i Tegning, Sang, Gymnastik og Haandgjerning besørges $^2/_3$ af samtlige Timer ved fast ansatte, og $^1/_3$ ved Timelærere. Faste Lærere og Lærerinder ansættes af Direktionen efter Skoleinspektørens Erklæring og Skoledirektørens Indstilling; de skulle have tjent mindst 4 Aar ved offentlige eller private Skoler. Timepersonalet antages af Direktøren efter Forslag af Inspektøren. Gymnastikinspektøren erholder 1000 Kr. og efter 5 Aars Tjeneste 1200 Kr. Til Vikarer stilles aarlig 2000 Kr. til Skoledirektionens Raadighed, for at den kan beholde dygtige Vikarer, selv om der ikke for Tiden er Brug for dem.

Fast ansatte Lærere og Lærerinder ere berettigede til Pension efter 15 Aars Tjeneste ved Kommunens Skoler, og enhver anden Funktionær under Skolevæsenet efter 25 Aars

Tjeneste. Faste Lærere skulle sikre deres Enker Overlevelsesrenter, og saafremt de ikke kunne optages i en Livsforsikringsanstalt, overtager Kommunen Forsikringen. —

De forbedrede Lønninger bidroge stedse mere til at knytte Lærerpersonalet fastere til Skolen, hvorfor Gjennemsnit af Tjenestealderen for samtlige Lærere var i uafbrudt Stigen. Det udgjorde

1857: 6,3 Aar.
1867: 9,5 —
1877: 11,9 —

Med Hensyn til Lærernes Uddannelse forandrede Forholdet sig stadig i samme Retning, i det Antallet af Seminarister udgjorde et stedse voxende Procentantal. For hvert 100 af Lærerpersonalet stillede Forholdet sig saaledes:

	Uden Examensopgivelse.	Akademisk Examen.	Seminarist-examen.
1857	31	55	14
1867	23	45	32
1877	11	24	65

En langt større Forandring i Lærerpersonalet er fremkaldt ved den stedse tiltagende Ansættelse af *Lærerinder*. Efterhaanden have disse erholdt næsten hele Undervisningen i Pigeklasserne og tillige i de lavere Drengeklasser.

	Af hvert 100 af Lærerpersonalet vare Lærerinder	Af hvert 100 Timer besørgedes ved Lærerinder
1857	16	8
1867	23	23
1877	49	50

I Aaret 1879 besørgede Lærerinder endog 53 pCt. af det samlede Timetal.

Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse viste en usædvanlig Redebonhed til at bevilge de store *Udgifter*, som Skolevæsenets Forbedring udkrævede. Udgiften til det offentlige Skolevæsen, der i Aaret 1873 var 376000 Kr., beløb sig

1877 til 644000 Kr. (uden at her er medtaget Forrentning og Afdrag af de til Bygningernes Opførelse anvendte Kapitaler), og Kommunens Tilskud steg i samme Tid fra 326000 Kr. til 584000 Kr. Men 1873 kostede et Barns Undervisning i de offentlige Skoler i Gjennemsnit ogsaa kun 37 Kr., i 1877 derimod 57 Kr. Paa Budgettet for 1881 ere Udgifterne til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsen opførte med 790000 Kr.

Uagtet Opfostringshuset oprindelig skulde optage Børn fra Provinserne lige saa vel som fra Hovedstaden, var det dog fra 1799 til 1872 en udelukkende kjøbenhavnsk Stiftelse, i hvilken der kun fandtes Børn fra Hovedstaden. Paa Foranledning af Rigsdagen vendte man fra 1872 tilbage til den oprindelige Ordning, og i Aaret 1880 fandtes der paa Opfostringshuset 75 Børn fra Kjøbenhavn og 17 fra Provinserne. Efter at Cand. theol. Otto Jensen i Aaret 1874 var bleven Forstander, ændredes Undervisningsplanen 1875—76 saaledes, at Dansk, Tysk og Regning fik flere Timer, især ved at indskrænke Undervisningstiden i Religion og Haandgjerning. Om en Udvidelse af Undervisningsfagenes Kreds eller af det samlede Timetal i Lighed med de offentlige Skoler kunde her ikke være Tale, da man allerede fra 1856 havde haft en videregaaende Undervisning, og Timetallet med Fradrag af Haandgjerningstimerne udgjorde fra 33 til 36 om Ugen for hver Klasse. Fra 1876 indførtes de forbedrede Lønninger ogsaa her: Forstanderen lønnes som en Skoleinspektør, de inspektionshavende Lærere som Kommunens faste Lærere med Tillæg af Fribolig, og Timelærerne som Tegne- og Sanglærere ved de offentlige Skoler. I Aaret 1880 erholdt Opfostringshuset en ny Bygning ved Kalkbrænderivej, den smukkeste af de hidtil opførte Skolebygninger i Kjøbenhavn og tillige fortrinlig indrettet i pædagogisk og sanitær Henseende. Den tidligere Bygning i Store Kongensgade blev solgt for

375000 Kr., hvilket Beløb tillige med den nye Bygning udgjør Stiftelsens Formue. Allerede 1876 var Vajsenhuset flyttet uden for den egentlige By; Gaarden paa Kjøbmagergade solgtes, og en ny Bygning opførtes i Nansensgade. I Aaret 1880 havde Vajsenhusets Skole 235 Børn, hvoraf 102 „Vajser". Desuden understøttede det 145 Børn i de 6 Stifter uden for Sjælland. Naar Bygningens Værdi medregnes, ejer Vajsenhuset $1^1/_2$ Million Kr. —

Magistratens Blegdamsskole stod indtil 1858 under Magistratens Overtilsyn, men blev fra dette Aar henlagt under Skoledirektionen med Bibeholdelse af et Kuratel, som havde den umiddelbare Bestyrelse. Da Skolens Inspektør Cand. theol. Bentzen afgik ved Døden 1869, besluttedes det at nedlægge Skolen fra 1. April 1871, fordi der efter Oprettelsen af de offentlige Skoler paa Nørrebro ikke længere var Anledning til at lade den bestaa. Dens Midler bleve anvendte til Legatpladser i Borger- og Realskoler. Samme Anvendelse gjordes af de Midler, der tilhørte Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre, da denne, som indtil 1847 modtog Understøttelse af Kommunen, men siden alene bestod ved private Midler, blev nedlagt i Aaret 1874. Frederiks tyske Skole blev efterhaanden forandret til en dansk Skole; men da den stadig søgtes af færre Børn, saa at der 1872 kun var 40 Elever i dens 4 Klasser, nedlagdes den fra 1. Avgust 1873. Petri Friskoler havde derimod stærk Tilgang, ogsaa af Børn uden for Menigheden, og i en Række Aar har Børnetallet holdt sig ved 600. Petri Skolers Kapitaler og Renteindtægt repræsentere for Tiden en Sum af omtrent 100000 Kr.

Medens de Skoler, som ganske eller til Dels bestaa ved egne Midler eller ved Selskabers Understøttelse, med faa Forandringer have beholdt det samme Børnetal, have de *egentlige Privatskoler*, der udelukkende bestaa ved Skolepenge, stadig tabt Terræn lige over for de offentlige Skoler paa Grund af disses forbedrede Indretning. Vel er Børne-

tallet steget en Del i de fuldstændige Privatskoler, som det vil ses af følgende Tal:

	Fuldst. Skoler. Skoler.	Fuldst. Skoler. Børn.	Forberedsk. Skoler.	Forberedsk. Børn.	Opsynsskoler. Skoler.	Opsynsskoler. Børn.	I alt. Skoler.	I alt. Børn.
1872	81	6164	14	622	28	619	123	7405
1876	77	7392	12	693	20	518	109	8603
1879	78	7403	11	753	21	448	110	8604;

men Skolernes Antal er aftaget, og den Del af Befolkningen, som lader sine Børn søge disse Skoler, er i langsom, men stadig aftagende. Af samtlige under Direktionen sorterende Skolebørn gik i

	Offentlige Fri- eller Betalingsskoler.	Egentlige Privatskoler.
1847	41 pCt.	40 pCt.
1857	46 -	34 -
1867	52 -	32 -
1877	50 -	37 -
1879	53 -	35 -

Af Tallene for sidstnævnte Aar ses det, at den ved Midten af Halvfjerdserne fremtrædende Stigning til Fordel for de private Skoler har kun været en forbigaaende Forandring, fremkaldt ved de daværende heldige økonomiske Forhold for Smaafolk*).

---

*) I Følge „Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik" fik i Aaret 1876 følgende Antal Børn Undervisning uden at give fuld Betaling:

Fuldstændig fri Undervisning.

a) i Kommunens Friskoler. . . .	5594
b) - — Betalingsskoler	15
c) - andre Skoler.	2254
	7863

Undervisning for nedsat Betaling.

a) i Kommunens Betalingsskoler	5180
b) i andre Skoler.	1353
	6533

Af samtlige Skolebørn i Kjøbenhavn gik 31 pCt frit og 26 pCt. for nedsat Betaling.

Efter Gjennemførelsen af den sidste Reform i Hovedstadens Skolevæsen har Udviklingen fornemmelig været rettet paa at tilvejebringe *nye Lokaler til det stærkt voxende Børnetal,* især paa Broerne. I de senere Aar er der nemlig fremkommet den Ejendommelighed i Stigningsforholdene, at Børnetallet i den egentlige By og paa Kristianshavn ikke blot forholdsvis, men ogsaa i og for sig er i aftagende (at dømme efter Skolelisterne), medens Broerne vedblive at voxe, saa at der altsaa foregaar en Art Folkevandring fra den gamle By til Forstæderne. Antallet af Børn over 5 Aar stillede sig nemlig saaledes:

	I Byen og paa Kristianshavn.	Paa Broerne.
1871	20037	7481
1872	18690	8483
1873	18535	8740
1874	18130	9385
1875	17157	10449
1876	16413	11145
1877	15752	11810
1878	15340	12672
1879	15301	14250

Altsaa er herefter Byens Børnetal i Halvfjerdserne aftaget med 24 pCt., medens det paa Broerne er steget med 90 pCt.*) Den stærke Forøgelse i Folkemængden og den stigende Benyttelse af de offentlige Skoler har forøget Børnetallet i stærkere Forhold, end Nybygningerne kunne afgive Plads, hvorfor Skolevæsenet i ikke faa Aar stadig har maattet have Filialskoler, ofte i mindre gode Lokaler. 1878

*) I Forbindelse hermed kan det bemærkes, at der i Frederiksberg, Sundbyerne og den Del af Brøndshøj Kommune, der er en umiddelbar Fortsættelse af Nørrebro, findes over 5000 Børn i skolepligtig Alder.

var Tallet paa de lejede Skolestuer endogsaa henved 20. De fire sidst opførte Skoler have alle været Friskoler, da Tilgangen til disse har været langt stærkere end til Betalingsskolerne. Børnetallet har udgjort

	Friskoler.	Betalingsskoler.
1850	1079	2863
1860	2543	3323
1870	4990	4500
1880	8215	5623

For Tiden have altsaa Friskolerne 67 pCt. af de offentlige Skolers Børnetal.

Paa Nørrebro opførtes en Friskole paa Kapelvej ved det tæt befolkede „Rabarberkvarter"; den toges i Brug fra 1. Oktober 1879, og Cand. theol. H. J. Greensteen blev Inspektør ved samme. Vesterbro, der hidtil havde savnet en offentlig Skole, erholdt en saadan i Skolen paa Gasvej, hvorhen Nørrevolds Friskole blev flyttet fra 1. Januar 1880, og fra Efteraaret 1881 skal Friskolen i Ryesgade, den første Kommuneskole paa Østerbro, tages i Brug. Men uagtet denne Forøgelse i Bygningernes Antal maa der endnu ved flere Skoler paa extraordinær Maade tilvejebringes de fornødne Undervisningslokaler.

Udførelsen af disse Byggeforetagender, der vil bringe Tallet af de offentlige Skolebygninger op til 14, ere de sidste betydelige Begivenheder i den kjøbenhavnske Skoleverden i det Tiaar, som slutter med 1880.

Sammenligne vi ved Slutningen af disse Meddelelser det offentlige Skolevæsens nuværende Tilstand i Kjøbenhavn med dets Forfatning i 1844, fra hvilket Tidspunkt den nyere Udvikling tager sin Begyndelse, da viser der sig et ganske overordentligt Fremskridt. Den kvantitative Forskjel mellem før og nu fremgaar allerede af Tallene 3000 Skolebørn mod 14000, 40000 Kroners Udgift mod c. 800000 Kroner.

og ikke mindre er Fremskridtet i pædagogisk Henseende; thi fra et Standpunkt, som var lavere end Landsbyskolens, har det kjøbenhavnske Skolevæsen hævet sig til et højt Udviklingstrin. Fortsættes denne Udvikling, er der Haab om, at de store Spørgsmaal, som ikke fandt deres endelige Afgjørelse ved den sidste Reform, i en nær Fremtid ville løses paa en tidssvarende Maade.

Statistiske Oversigter.

Tab. I.

Børnetallets Fordeling i samtlige Skoler under Direktionen.

Aar.	Offentlige Skoler.	Skoler, som bestaa ved egne Midler.	Skoler, som for en Del bestaa ved egne Midler eller understøttes af Selskaber.	Privatskoler, som alene bestaa ved Elevernes Skolebidrag.	I alt.	Børnetallet i de offentlige Skoler udtrykt i % af samtlige Skolers Børn.	Antal ukonfirmerede Børn.
							over 7 Aar.
1844	4367	614	1579	4783	11343	38.5	15863
1845	4523	635	1624	4951	11733	38.5	14875
1846	4410	656	1678	4922	11666	37.8	14676
1847	4647	620	1642	4557	11466	40.5	14539
1848	4864	625	1662	4496	11647	41.8	14847
1849	5026	623	1659	4561	11869	42.3	15024
1850	5119	621	1618	4662	12020	42.6	14585
1851	5209	637	1584	4660	12090	43.1	14684
1852	5470	641	1588	4438	12137	45.1	14534
1853	5485	660	1605	4365	12115	45.3	13930
1854	5835	669	1665	4428	12597	46.3	14130
1855	5925	678	1752	4385	12740	46.5	15082
1856	6022	685	1817	4550	13074	46.1	15377
1857	6192	682	1925	4602	13401	46.2	15166
1858	6429	685	1982	4388	13484	47.7	15554
1859	6725	686	1990	4503	13904	48.4	16640
							over 6 Aar
1860	7112	693	2058	4635	14498	49.0	20337
1861	7525	769	2110	4689	15093	49.9	20472
1862	7979	784	2082	4895	15740	50.7	22317
1863	8358	822	2136	5017	16333	51.2	22961
1864	8702	806	2081	5482	17071	51.0	23754
1865	9028	834	2096	5603	17561	51.4	24115
1866	9444	871	2145	5923	18383	51.4	24668
1867	10034	891	2113	6090	19128	52.5	26156
1868	10478	896	2116	6202	19692	53.2	28084
1869	10791	848	2090	6517	20246	53.3	25686
1870	11000	854	2089	6803	20746	53.0	25258
1871	11006	860	1946	6955	20767	53.0	27518
1872	11040	869	1926	7405	21240	52.0	27173
1873	11031	852	1853	7757	21493	51.3	27275
1874	10885	865	1839	8276	21865	49.8	27515
1875	10821	866	1985	8127	21799	49.6	27606
1876	11056	861	2060	8603	22580	49.0	27558
1877	11639	854	1943	8636	23072	50.4	27562
1878	12295	807	1892	8816	23810	51.2	28012
1879	13004	774	1860	8604	24242	53.6	29551

Tab. II.

Bornetallets Fordeling i de forskjellige Slags offentlige Skoler.

Aar.	Børnetal.				I alt.	Af hvert 100 Børn gik i			
	Kirke-skoler.	Betalings-skoler.	Friskoler.	Fattig-skoler.		Kirke-skoler.	Betalings-skoler.	Friskoler.	Fattig-skoler.
1844	592	2929	„	846	4367	14	67	„	19
1845	588	3100	„	835	4523	13	69	„	18
1846	598	2098	943	771	4410	14	48	21	17
1847	568	2416	886	777	4647	12	52	19	17
1848	580	2458	1009	817	4864	12	50	21	17
1849	571	2763	950	742	5026	11	55	19	15
1850	514	2863	1079	663	5119	10	56	21	13
1851	512	2886	1161	650	5209	10	55	22	13
1852	536	3043	1191	700	5470	10	55	22	13
1853	564	3072	1123	726	5485	10	56	21	13
1854	547	3279	1184	825	5835	10	56	20	14
1855	542	3211	1271	901	5925	9	54	22	15
1856	495	2732	1747	1048	6022	8	46	29	17
1857	491	2726	1922	1053	6192	8	44	31	17
1858	481	2809	2047	1092	6429	7	44	32	17
1859	„	3202	2314	1209	6725	„	48	34	18
1860	„	3323	2543	1246	7112	„	47	36	17
1861	„	3396	2781	1348	7525	„	45	37	18
1862	„	3459	3051	1469	7979	„	43	38	19
1863	„	3645	3266	1447	8358	„	44	39	17
1864	70	3735	3478	1419	8702	1	43	40	16
1865	138	3838	3695	1357	9028	2	42	41	15
1866	205	3930	4042	1267	9444	2	42	43	13
1867	272	4158	4266	1338	10034	3	41	43	13
1868	270	4299	4427	1482	10478	3	41	42	14
1869	271	4415	4772	1333	10791	3	41	44	12
1870	269	4500	4990	1241	11000	3	41	45	11
1871	270	4561	5032	1143	11006	3	41	46	10
1872	270	4805	5035	930	11040	3	43	46	8
1873	267	4953	5094	717	11031	3	45	46	6
1874	269	5003	4991	622	10885	3	46	46	5
1875	267	5051	5496	7	10821	3	47	50	„
1876	267	5195	5584	10	11056	2	47	51	„
1877	262	5304	6063	10	11639	2	46	52	„
1878	256	5483	6549	7	12295	2	45	53	„
1879	252	5608	7132	12	13004	2	43	55	„

Tab. III.

Børnetallets Fordeling i de enkelte Fri- og Betalingsskoler.

Aar.	Den forenede Friskole, senere Vestre Friskole.	Vestre Betalingsskole.	Østre Betalingsskole.	Friskolen paa Kristianshavn.	Betalingsskolen paa Kristianshavn.	Blegdamsskolen, senere Betalingsskolen i Nørre Allé.	Extraskolen.	Østre Friskole.	Friskolen paa St. Hans Torv.	Stokhusgadens Skole, senere Voldkvarterets Betalingsskole.	Nørrevolds Friskole.	Charlottegadens Friskole.
1847	455	801	1086	357	398	131	43					
1848	555	798	1105	410	415	140	44					
1849	534	884	1250	368	462	167	48					
1850	625	974	1243	411	455	191	43					
1851	664	961	1309	436	411	205	43					
1852	688	1083	1293	463	428	239	40					
1853	689	1139	1249	392	395	289	43					
1854	734	1231	1264	413	448	336	37					
1855	769	1226	1201	456	367	417	46					
1856	1181	1056	1000	525	287	389	41					
1857	1351	1049	984	519	268	425	52					
1858	1476	1115	961	519	257	476	52					
1859	930	1319	1042	549	318	523	52	783				
1860	1040	1353	1037	607	339	584	50	846				
1861	930	1391	1098	598	362	545	50	725	478			
1862	997	1457	1071	665	369	562	52	769	568			
1863	1048	1474	1150	720	377	644	51	832	615			
1864	971	1496	1167	755	387	685	47	1047	658			
1865	941	1529	1170	783	408	731	58	1217	696			
1866	953	1598	1203	847	401	728	54	1410	778			
1867	1031	1668	1299	839	447	744	52	1484	860			
1868	1083	1676	1401	824	469	753	48	1570	902			
1869	1189	1306	1126	815	512	811	52	1672	944	660		
1870	1327	1328	1218	832	491	823	52	1776	1003	640		
1871	1363	1301	1232	815	486	806	59	1754	1041	736		
1872	1326	1270	1239	804	518	895	60	1753	1092	883		
1873	1370	1243	1246	771	553	925	59	1669	1225	986		
1874	1325	1231	1202	724	523	881	60	1562	1320	1166		
1875	865	1232	1133	834	521	939	65	1598	815	1226	509	810
1876	798	1245	1159	821	546	967	52	1462	952	1278	582	917
1877	797	1237	1185	857	549	1031	60	1462	1178	1302	681	1028
1878	835	1261	1252	873	562	1130	61	1480	1335	1278	754	1211
1879	852	1279	1250	898	569	1200	57	1507	1810	947	812	869

Tab. IV.

Klasse-, Børne- og Timetallet i de offentlige Fri- og Betalingsskoler.

…ar.	Klasser over Forberedelsesklasserne. Dagklasser.	Børnetal.	Aftenklasser.	Børnetal.	Børnetal pr. Klasse i disse Klasser.	Forberedelsesklasser. Klasser.	Børnetal.	Børnetal pr. Klasse i Forberedelsesklasserne.	I alt. Klasser.	Børn.	Timer.	Timetal pr. Klasse for samtlige Skoler.
44	32	1027	25	718	30.5	13	1189	91.5	70	2929		
45	41	1250	23	722	30.8	14	1128	80.6	78	3100		
46	46	1435	21	662	31.3	12	944	78.7	79	3041		
47	51	1646	17	512	31.7	15	1144	76.3	83	3302		
48	56	1856	17	479	32.0	16	1132	70.8	89	3467		
49	60	1819	17	532	30.5	19	1362	71.7	96	3713	2308	24.0
50	66	2023	13	423	31.0	18	1496	83.1	97	3942	2381	24.5
51	75	2369	13	376	31.2	19	1284	67.6	107	4029	2628	24.6
52	84	2515	12	372	30.1	18	1347	74.8	114	4234	2857	25.1
53	84	2565	10	340	30.9	20	1291	64.6	114	4196	2862	25.1
54	85	2723	10	323	32.1	20	1417	70.9	115	4463	2869	24.9
55	94	2980	5	131	31.4	20	1371	68.6	119	4482	3071	25.8
56	97	3103	2	42	31.8	21	1334	63.5	120	4479	3094	25.8
57	99	3125			31.6	24	1523	63.5	123	4648	3170	25.8
58	102	3259			31.9	24	1597	66.5	126	4856	3249	25.8
59	114	3725			32.7	25	1791	71.6	139	5516	3516	25.3
60	118	3870			32.8	27	1986	73.6	145	5856	3727	25.7
61	124	4148			30.9	28	2029	72.5	152	6177	3901	25.7
62	130	4411			33.2	30	2099	70.0	160	6510	4089	25.6
63	141	4701			33.3	28	2210	78.9	169	6911	4328	25.6
64	142	4970			35.0	41	2243	54,7	183	7213	4675	25.5
65	157	5125			32.6	35	2408	68.8	192	7533	4904	25.5
66	162	5378			33.2	38	2594	68.3	200	7972	5097	25.5
67	172	5806			33.8	38	2618	68.9	210	8424	5353	25.5
68	185	6140			33.2	41	2586	63.1	226	8726	5754	25.5
69	200	6546			32.7	41	2541	62.0	241	9087	6174	25.6
70	207	6656			32.2	44	2834	64.4	251	9490	6413	25.5
71	215	6965			32.4	46	2628	57.1	261	9593	6656	25.5
72	219	7119			32.5	51	2721	53.4	270	9840	6889	25.5
73	228	7212			31.6	68	2835	41.7	296	10047	7739	26.1
74	236	7373			31.2	73	2621	35.9	309	9994	8073	26.1
75	253	7859			31.1	80	2688	33.6	333	10547	8678	26.1
76	295	8797			29.8	59	1982	33.6	354	10779	10170	28.7
77	315	9002			28.6	69	2365	34.3	384	11367	11001	28.6
78	328	9479			28.9	78	2553	32.7	406	12032	11659	28.7
79	351	10127			28.8	77	2613	33.9	428	12740	12300	28.7

Tab. V.

Det samlede Børnetals Fordeling efter Bopæl.

De her benyttede Meddelelser i Aarsberetningen omfatte for 1847—53 Børn over 7 Aar, senere Børn over 6 Aar.

Aar.	Kristians-havn.	Byen.	Nørre-, Øster- og Vesterbro.	Af hvert 100 Børn vare fra		
				Kristians-havn.	Byen.	Broerne.
1847	1998	11787	754	14	81	5
1848	2087	11963	797	14	81	5
1849	2060	12111	853	14	81	5
1850	2019	11726	840	14	80	6
1851	1998	11788	898	14	80	6
1852	1812	11656	1066	13	80	7
1853	1847	10882	1201	13	78	9
1854	2029	12483	1630	13	77	10
1855	2117	12829	2668	12	73	15
1856	2034	13124	2829	11	73	16
1857	2136	12633	3373	12	70	18
1858	2160	12701	3532	12	69	19
1859	1997	12933	4057	11	68	21
1860	1918	13807	4612	9	68	23
1861	2014	14008	4450	10	68	22
1862	2240	14851	5226	10	67	23
1863	2373	14767	5821	10	64	26
1864	2412	15165	6177	10	64	26
1865	2520	14857	6738	10	62	28
1866	2642	14880	7146	11	60	29
1867	2789	15595	7772	11	59	30
1868	2974	15804	9306	11	56	33
1869	2987	15636	7063	12	61	27
1870	2772	15626	6860	11	62	27
1871	3019	17018	7481	11	62	27
1872	2950	15740	8483	11	58	31
1873	2813	15722	8740	10	58	32
1874	2694	15436	9385	10	56	34
1875	2532	14625	10449	9	53	38
1876	2492	13921	11145	9	51	40
1877	2478	13274	11810	9	48	43
1878	2486	12854	12672	9	46	45
1879	2444	12857	14250	8	44	48

Tab. VI.

Udgiften til Skolevæsenet.

Aar.	Den samlede Udgift til de offentlige Betalings- og Friskoler.	Udgift pr. Barn.	Kommunens Tilskud til disse Skoler.	Tilskud pr. Barn.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1844	39799	13.59	37000	12.63
1845	46662	15.05	42000	13.55
1846	52834	17.37	50000	16.44
1847	63444	19.21	60000	18.17
1848	60440	17.43	55400	15.97
1849	88517	23.84	64800	17.45
1850	103176	26.17	72050	18.28
1851	104130	25.85	73600	18.27
1852	115084	27.18	74506	17.60
1853	118928	28.34	79520	18.95
1854	123648	27.71	82800	18.55
1855	130243	29.06	88896	19.83
1856	153377	34.24	109177	24.38
1857	164139	35.31	110201	23.71
1858	193005	39.75	126833	26.12
1859	193499	35.08	160840	29.16
1860	205540	35.10	147380	25.17
1861	215931	34.96	156900	25.40
1862	191263	29.38	155976	23.96
1863	197885	28 63	162217	23.47
1864	205739	28.52	169801	23.54
1865	220065	29.21	182584	24.24
1866	227575	28.55	188912	23.70
1867	234698	27.86	194500	23.09
1868	252701	28.96	210102	24.08
1869	266996	29.38	220406	24.26
1870	280704	29.58	234747	24.74
1871	304685	31.76	258691	26.97
1872	317780	32.29	270380	27.48
1873	376192	37.44	325834	32.43
1874	414675	41.49	362386	36.26
1875	442808	41.99	391536	37.12
1876	532198	49.37	477999	44.35
1877	643750	56.63	584123	51.39
1878	676921	56.26	617158	51.29
1879	715409	56.14	655436	51.43

1. I Udgifterne ere ikke medregnede de til Forrentning og Afdrag af Byggekapitaler medgaaede Summer.

2. For Aarene 1848—58 findes der i Regnskaberne foruden Pengeudgifterne opført fra 26 til 88 Favne Brænde aarlig, leveret til Skolevæsenet in natura.

Tab. VII.

Skolegangen i Betalings- og Friskolerne.*)

Aar.	Forsømmelser udtrykte i % af samtlige skolepligtige Dage			
	uden Tilladelse.	med Tilladelse.	syg.	i alt.
1854	3.5	1.8	4.7	10.0
1855	3.8	1.6	5.6	11.0
1856	4.0	1.6	5.2	10.8
1857	4.7	1.9	4.8	11.4
1858	4.0	1.7	5.0	10.7
1859	4.0	1.8	4.6	10.4
1860	3.5	1.8	5.3	10.6
1861	3.0	1.8	4.0	8.8
1862	2.7	1.6	4.7	9.0
1863	2.5	1.6	4.2	8.3
1864	2.4	1.6	5.2	9.2
1865	2.1	1.4	5.3	8.8
1866	2.0	1.3	4.0	7.3
1867	1.8	1.2	3.8	6.8
1868	1.8	1.1	3.8	6.7
1869	1.9	1.1	4.0	7.0
1870	1.6	1.0	3.4	6.0
1871	1.6	1.0	3.7	6.3
1872	1.7	1.1	3.4	6.2
1873	1.8	1.0	3.8	6.6
1874	1.9	0.9	3.1	5.9
1875	2.0	0.9	4.4	7.3
1876	1.5	0.8	3.3	5.6
1877	1.3	0.7	3.3	5.3
1878	1.1	0.6	2.7	4.4
1879	1.0	0.9	5.7	7.6

*) For Aarene 1844—53 findes ingen eller kun delvise Opgjørelser.

Fortegnelse

over

Direktører og Inspektører ved Kjøbenhavns Skolevæsen.

(Konstitution er betegnet ved *).

I. Skoledirektører.

V. A. Borgen 1844—59.
J. A. C. Holbech 1860.

II. Skoleinspektører.

Østre Betalingsskole.

Cand. theol. A. Lunddahl 1847—51.
— — Kapt. J. C. L. Petersen 1851.

Vestre Betalingsskole.

Cand. theol. J. C. J. Gammeltoft 1847—60.
— — P. Buhl 1860—69.
— — G. V. Nyholm 1869.

Betalingsskolen paa Kristianshavn.

Cand. theol. C. F. S. Frølund 1847.

Betalingsskolen i Nørre Allé.

Cand. theol. Th. Rohde 1856—61.
— — C. G. Brøndsted 1861.

Betalingsskolen i Stokhusgade, senere Voldkvarterets Betalingsskole.

Cand. theol. J. P. S. Petersen 1869.

Den forenede Friskole, senere Vestre Friskole.

Cand. theol. Kapt. J. C. S. Petersen 1847—51.
— — C. L. Thortsen 1851—65.
— — O. T. A. Høyer 1866.

Friskolen paa Kristianshavn.

Cand. theol. C. F. S. Frølund 1847—75.
— — Chr. A. L. Bjerg 1875.

Østre Friskole.

*Cand. theol. C. G. Brøndsted 1858—61.
* — — O. T. A. Høyer 1861—66.
— — G. V. Nyholm 1866—69.
— — A. Hoffmann 1869.

Friskolen paa St. Hans Torv.

Cand. theol. C. G. Brøndsted 1861—73.
Seminarist M. Matzen 1873.

Friskolen i Charlottegade.

Cand. theol. V. T. Hassager 1875.

Nørrevolds Friskole, senere Friskolen paa Gasvej.

Cand. theol. R. Helms 1875.

Friskolen paa Kapelvej.

Cand. theol. H. J. Greensteen 1879.

De forenede Kirkeskoler.

Cand. theol. E. Wohnsen 1864.

Bredgadens Drengeskole.

Cand. theol. A. P. Rhode $^1/_6$—$^{18}/_9$ 1847.
— — H. P. Falck 1847—49.
— phil. G. E. Brangstrup 1849—75.

Skolen i Frelserens Arbejdshus.

Cand. theol. J. P. S. Petersen 1860—69.
*Seminarist M. Matzen 1869—73.
*Cand. theol. Chr. A. L. Bjerg 1873—75.

Skolen i Frue Arbejdshus.

Pastor E. E. Hansen 1859—72.
*Seminarist J. F. Behrens 1873—75.

Forstandere for Opfostringshuset.

Knud Broust 1753—1783.
Knud Olsen 1783—1803.
Cand. theol. R. Borch 1803—44.
* — phil. N. Eibe 1845—49.

*Pastor Th. F. Budde-Lund 1849—52.
Cand. theol. R. E. Elvius 1852—74.
— — Otto Jensen 1874.

Overlærere ved Extraskolen.

Cand. phil. G. E. Brangstrup 1845—49.
— theol. H. A. S. Dichmann 1849—55.
— — Th. E. E. Hansen 1855—59.
— — E. Wohnsen 1859—64.
Seminarist Chr. J. Boberg 1864.

Forstandere for Internatet.

Cand. phil. F. V. Andersen 1878.

Gymnastikinspektører.

Løjtnant Grüner 1831—47.
— (senere Kaptejn) Holmsted 1847—66.
Krigsassessor Mylius 1866.

Fortegnelse

over de

trykte Kilder, som have været benyttede.

J. N. B. Abrahamson og *P. H. Mønster*: Om den indbyrdes Undervisnings Væsen og Værd. II. 1822.
Beretning om Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn 1844—79.
Beretning om det kjøbenhavnske Fattigvæsens Stiftelser 1840.
Beretning om Kjøbenhavns Politi 1864—79.
A. F. Bergsøe: Den danske Stats Statistik. III. 1849.
C. F. Brorson: Tvende Taler, holdne i Anledning af den for Garnisons Sogn oprettede Skole. 1823.
J. H. Bärens: Kjøbenhavns Magasin for Industri-, Skole- og Fattigvæsen 1799.
— Penia I—VII. 1805—13.
Bloch Suhr: Bidrag til den kgl. Belønningsskoles Historie. 1871.
H. N. Clausen: Om Bestyrelsen af Kirke og Skole i Danmark. 1844.
C. F. Christens og *H. Schneekloth*: Skolens Reform IV—VI. 1853—55.
C. Christensen og *Carl Engell:* Ugeskrift for Skolen. 1877.
Dansk Ugeskrift. 1842.
L. Engelstoft: Universitets- og Skoleannaler. 1806.
A. Exner: Skoleprogram ved Vajsenhusets Examen. 1878—80.
F. Frølund og *D. E. Rugaard:* Maanedsskrift og Repertorium for Almue-Skolelærere. VIII. 1847.
P. C. St. Gad: Det søsterlige Velgjørenheds-Selskabs Historie. 1840.
P. Hansen: Noget om Almueskoler tillige med Efterretning om Helliggejstes Sogns fattiges Skole og dens nuværende Tilstand. 1796.
L. N. Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. 1857.
Hofman: Fundationer. IX og X.
H. Holck: Kjøbenhavns Beskrivelse. 1774.
N. Jacobsen: Hvorledes Gymnastikken blev indført i danske Skoler. (Dansk Maanedsskrift 1867.)

N. Jonge: Den kgl. Hoved- og Residensstad Kjøbenhavns Beskrivelse. I. 1783.
J. Jørgensen: Pædagogikkens Historie. 1848.
Kjøbenhavns Adressekontors Efterretninger. 1771—1781.
Kjøbenhavns Borgerrepræsentations Forhandlinger.
Kjøbenhavns Vejviser. 1770 ff.
Kollegialtidende.
Lovsamlingen.
Maanedstidende for Skolelærere og Opdragere. 1821—23.
J. Kr. Madsen: Efterretninger om Friskolen i Dronningensgade. 1871.
O. Malling og *V. K. Hjorth:* Efterretninger fra det kjøbenhavnske Fattigvæsen. 1799—1800.
D. G. Monrad: Flyvende politiske Blade Nr. 5. 1842.
M. L. Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark. 1860.
O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. III. 1881.
R. Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse. 1800.
Th. Olivarius: Meddelelser om Gratistskolen. 1863.
C. C. Pflug: Underretning om Kristians Plejehus. 1773.
E. Pontoppidan: Danske Atlas. II. 1764.
C. Pontoppidan: Magasin for almennyttige Bidrag til Kundskab om Indretninger og Forfatninger i de kgl. danske Stater. II. 1793.
N. Prahl: Hr. Agent Hans Holcks Levnedsløb. 1783.
Reskriptsamlingen.
Roskilde Stændertidende for 1842.
C. Rothe: Udsigt over Kjøbenhavns Kirkers Historie. 1854.
— Om nogle Reformforslag i de kjøbenhavnske Almueskoler. 1854.
G. Schaarup: Om Asyler for Smaabørn eller Plejeskoler. 1835.
A. Smith: Frue Sogns offentlige Skolevæsen. 1844.
Statskalenderen.
Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 2 og 4. 1877 og 1879.
Fr. Thaarup: Det danske Monarkis Statistik. 1812—19.
F. C. Trant: Ueber Schulen und Schulanstalten in Dänemark. 1789.
Underretning for Publikum om en ny Forfatning i de fattiges Pleje i Kjøbenhavn og en dermed forbunden kgl. Realskoles Oprettelse paa det forrige Vajsenhus. 1771.
S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie. 1870—71.
J. L. Wolff: Encomion Regni Daniæ. 1654.

Sagregister.

Abnorme Børn 159.
Aftenklasser 82, 89, 104, 108, 138.
Anordningen af 20. Marts 1844 107.
Arbejde, Børns, uden for Skolen 63, 96, 97, 139, 153, 187.
Arbejderbevægelsen 172.
Arbejdsskoler 153.
Asyler 61, 67, 78, 93, 113.
Asylskolen 113, 132.
Asylskole, Enkedronningens 118, 152.
Almindelig Hospitals Skole 62, 97, 127, 129, 178.

Badning og Svømning 60, 64, 93, 96, 138, 159.
Beretninger om Skolevæsenet 53, 79, 80, 127.
Bestyrelsen 77, 94, 147, 182.
Betalingsskoler 104, 106, 108, 114, 116, 121, 126, 135, 149, 152, 155, 158, 159, 177, 179, 184, 194.
Betalingsskolen i Nørre-Allé 137, 177, 203.
Blegdamsskolen 117, 130, 136.
Bogsamlinger for Børn 68, 110, 124, 182.
— for Lærere 65, 183.
Borgerrepræsentanterne (se Kommunalbestyrelsen).
Borgerskoler 115, 133, 156, 168, 170.
Bredgadens Fattigskole 62, 63, 97, 127, 137, 150, 204.
Børnehusets Skole 2, 33, 62.
Børnetal i Skolerne 15, 25, 27, 28, 41, 44, 54, 63, 75, 81, 84, 87, 89, 97, 102, 109, 126, 127, 135, 149, 154, 164, 165, 176, 177, 192, 193, 194, 196, 197, 198.
Børnetal pr. Klasse 78, 98, 104, 108, 140, 171, 173, 175, 181, 199.

Classenske Legatskole 53, 86, 157.

De 32 Mænds Skole 39, 131.
Den forenede Friskole (se Vestre Friskole).
Den kgl. Belønningsskole 41, 131.
Det forenede Velgjørenhedsselskabs Skole 113, 131.
Det kvindelige velgjørende Selskabs Skole 101, 131.
Det søsterlige Velgjørenheds-Selskabs Skole 58, 131.
Disciplin og Sædelighed 56, 66, 93, 111, 125, 137, 143, 185.
Døtreskolerne 58, 131.

Examen 66, 68, 78, 93, 158.
Extraundervisning og Extraskole 66, 103, 110, 124, 181, 182, 196.

Fattigskolerne 43, 59, 96, 104, 110, 127, 135, 137, 141, 143, 148, 151, 152, 176, 197.
Fattigvæsenet 11, 24, 30, 33, 43, 45, 47, 59, 70, 96, 159, 176.
Ferier 64, 68, 114.
Ferierejser 143.
Filantropismen 58.

Flidsbelønninger 49, 55, 61, 64, 68, 86, 97, 172, 182.
Forberedelsesklasser 87, 89, 108, 121, 123, 139, 158, 161, 173, 174, 175, 199.
Forberedelsesskoler (private) 133, 165, 166, 192.
Forsømte Børn 66, 93, 111, 124, 129, 143, 160, 186.
Frederiks Menighedsskole 13, 25, 132, 191.
Frelsers Fattigskole 43, 46, 62, 64, 97, 127, 137, 177, 196.
Frelsers Kirkeskole 10, 16, 24, 70, 167.
Friskoler 106, 108, 114, 116, 121, 126, 135, 149, 152, 155, 158, 159, 171, 176, 177, 179, 184, 194, 197.
Friskolen i Charlottegade 177, 198, 204.
— paa Gasvej 194, 204.
— paa Kapelvej 194, 198, 204.
— paa St. Hans Torv 149, 177, 198, 204.
— for Børn af den mosaiske Tro 73, 131.
— i Dronningensgade 41, 131.
Frue Fattigskole 43, 46, 62, 63, 97, 127, 137, 204.
Frue Kirkeskole 10, 14, 16, 24, 25, 33, 70, 99, 101, 149, 150, 167, 170, 171.

Garnisonsskolerne 27, 33, 52, 85, 104, 134, 151, 156.
Garnisons Fattigskole 62, 64, 86, 97, 127.
Garnisons Kirkeskole 12, 16, 86.
Garnisons Sogns Skole for Børn af civile Forældre 88, 132, 191.
Gratistskolen 41, 131.
Gymnastik 60, 63, 71, 94, 159.
Gymnastikinspektør 95, 146, 163, 188, 205.

Heldagsundervisning 19, 40, 43, 63, 68, 73, 77, 96, 104, 108, 109, 115, 154, 167, 172, 180, 184.
Helliggejstes Fattigskole 46, 47.
Helliggejstes Kirkeskole 7, 13, 14, 15, 20, 23, 24, 25, 33, 55, 67, 70, 167.
Holcks Friskoler 40, 43.
Holmens Korskole 4, 12, 24, 25, 27, 69, 167.
Haandgjerning 18, 31, 33, 34, 36, 37, 43, 44, 49, 52, 55, 60, 63, 68, 71, 93, 96, 110, 129, 159, 161, 173.

Indbyrdes Undervisning 85, 87, 88, 108, 123.
Indfødsskoler 43.
Indskrivning til Skolegang 78, 139, 181.
Internat 143, 160, 178, 182, 186, 205.

Jødernes Skolevæsen 72, 131.

Karolineskolen 73, 131.
Kastellets Kirkeskole 12.
Katekisation 8, 10, 12, 14, 20, 51, 55.
Katolske Skoler 81, 131, 164.
Kirkesang 4, 14, 68, 70, 168, 169.
Kirkeskolerne 6, 14, 67, 99, 104, 130, 166, 197, 204.
Klasseordning 19, 48, 77, 87, 89, 96, 108, 115, 117, 121, 127, 128, 171, 181.
Klasselærer 123, 174, 182.

Klæder, Uddeling til Skolebørn 7, 9, 10, 23, 40, 46, 64, 73, 74, 78, 86, 124, 172, 178.
Kommissioner til Skolevæsenets Omordning 75, 103, 174, 175, 184.
Kommunalbestyrelsen 105, 119, 126, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 154, 157, 161, 162, 168, 170, 173, 174, 175, 184, 187.
Kommuneskoler 13, 80, 101, 109, 114, 135, 149, 156, 172, 176, 193.
Konfirmation 33, 51, 79, 93, 111, 144, 158.
Kristians Plejehus 37, 52.
Kristianshavns Betalingsskole 117, 150, 198, 203.
Kristianshavns Friskole 117, 137, 150, 170, 198, 204.
Kurateller, Kirkeskolernes 14, 114, 167, 168, 170, 171.

Laxegadens Skole 12, 16, 24, 25, 27, 33, 69, 167, 170.
Legater 8, 24, 53, 58, 74, 117, 143, 172.
Lov af 2. Maj 1855 144.
— af 29. December 1857 147.
Lærerinders Ansættelse 161, 189.
Lærerpersonalet 1, 4, 5, 16, 21, 54, 64, 79, 85, 86, 91, 108, 119, 156, 157, 183, 188.
Lønninger 1, 2, 4, 5, 17, 18, 26, 27, 28, 40, 54, 65, 85, 92, 119, 129, 145, 148. 161, 162, 183, 187.

Mad, Uddeling til Skolebørn 8, 9, 11, 13, 23, 40, 55, 61, 64, 71, 97.
Magistraten (se Kommunalbestyrelsen).
Magistratens Blegdamsskole 38, 100, 132, 150, 191.
Magistratens Skrive- og Regneskole 1.
Menighedsskoler 5, 13, 72, 81, 99.

Nikolaj Fattigskole 43, 46, 62, 63, 97, 127.
Nikolaj Kirkeskole 9, 13, 15, 23, 24, 25, 69, 70, 167.
Nørrevolds Friskole 178, 198, 204.
Nørrevoldkvarters Betalingsskole 151, 198, 203.

Opfostringshus, det kgl. 33, 43, 47, 61, 63, 97, 98, 127, 129, 141, 148, 190, 204.
Opfostringshus for Piger 36, 61, 67.
Opsynsskoler 133, 156, 165, 166, 192.
Overlærere 85, 146, 149, 162, 163, 171, 184, 187, 205.
Overlærerinder 161, 162, 163, 171.

Pension 17, 18, 92, 146, 147, 148, 163, 188.
Petri Friskoler 5, 16, 25, 47, 132, 191, 196.
Pietismen 6.
Privatskoler 28, 56, 78, 83, 100, 130, 182, 155, 164, 191, 196.
Præmier (se Flidsbelønninger).
Pædagogisk Selskab 92, 112, 134, 141, 174.

Reformerte Skoler 81, 132.
Reglementet af 1814 76.
Rejseunderstøttelser 183.

Skolebetjente 118, 188.
Skolebøger 18, 19, 20, 66, 98, 114

Skoledirektør 103, 105, 106, 107, 114, 116, 126, 146, 147, 148, 149, 158, 160, 167, 171, 173, 175, 182, 203.
Skoledirektion 77, 81, 84, 85, 87, 88, 91, 94, 102, 103, 108, 114, 115, 116, 118, 119, 145, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 183, 184, 188, 202.
Skolefester 69, 143.
Skoleforsømmelser 40, 45, 55, 91, 125, 144, 160, 178, 186, 202.
Skoleinspektører 43, 44, 48, 103, 106, 118, 120, 126, 128, 129, 137, 139, 146, 148, 149, 151, 171, 173, 175, 177, 182, 183, 188, 203.
Skolekommissioner 77, 78, 81, 84, 85, 91, 94, 101, 106, 107, 114, 115, 116, 118, 119, 126, 148, 161, 173, 182, 183.
Skolelister 79, 81, 126, 144.
Skolelokaler 2, 5, 6, 15, 82, 89, 103, 109, 110, 117, 136, 149, 156, 171, 177, 193.
Skolemulkter 73, 79, 91, 104, 106, 107, 113, 126.
Skolepenge 1, 2, 4, 10, 20, 78, 90, 108, 151, 168, 169, 170, 181.
Skolepligtig Alder 61, 78, 108.
Skoleraad 183.
Skoleudstilling 142.
Sognegrænser 103, 114, 115, 168.
Stokhusgadens Betalingsskole 150, 198.
Søetatens Skoler 5, 25, 50, 70, 84, 87, 134, 151, 157.
Søndagsskoler 58, 61, 67, 68, 78, 93.

Trinitatis Fattigskole 43, 46, 62, 97, 127.
Trinitatis Kirkeskole 10, 14, 16, 24, 25, 70, 99, 167.
Tvangsskolen paa Ladegaarden 110, 112, 127, 129.

Udgifter til Skolevæsenet 79, 96, 105, 127, 154, 155, 189, 201.
Udskrivning i Følge Lov af 2. Maj 1855, § 3 144.
Uformuenhedsattest 152, 155.
Understøttelsesselskab 112.
Undervisning 21, 31, 34, 38, 45, 55, 59, 66, 71, 73, 77, 92, 108, 109, 110, 122, 128, 140, 156, 157, 158, 171, 173, 181, 185.
Undervisningsmidler 123, 182, 185.
Undervisningstid 19, 40, 43, 51, 63, 68, 73, 77, 96, 108, 121, 128, 141, 159, 172, 174, 180, 185, 199.

Vajsenhuset 29, 43, 48, 100, 130, 191.
Vestre Betalingsskole 117, 121, 125, 136, 150, 198, 203.
Vestre Friskole 117, 136, 177, 198, 203.
Viceinspektricer 188.
Viceinspektører 118, 146, 161, 163, 188.
Vikarer 188.

Østre Betalingsskole 117, 150, 198, 203.
Østre Friskole 136, 150, 177, 198 204.

Aandssvage Børn 159.

Personregister.

Abrahamson, Divisionsadjutant 85.
Adeler, Overpræsident 75.
Andersen, Forstander for Internatet 186, 205.
Andersen, Præst 4.

Balle, Biskop 49, 53, 64, 56, 59, 76.
Balling, Redaktør 58.
Bang, Etatsraad 106.
Bastholm, Konfessionarius 59.
Behrend, Kriminalretsassessor 175.
Behrens, Skoleinspektør 204.
Bensen, Baadebygger 117.
Bentzen, Skoleinspektør 191.
Bernstorff 35, 47.
Bille, Direktør 175.
Bjerg, Skoleinspektør 177, 178, 204.
Boberg, Overlærer 205.
Borch, Forstander for Opfostringshuset 99, 204.
Borgen, Skoledirektør 114, 116, 120, 133, 140, 146, 148, 149, 160, 167, 170, 203.
Brandes, Distriktslæge 152.
Brix, Professor 175, 187.
Brangstrup, Skoleinspektør 125, 129, 178, 204.
Brorson, Sognepræst 88, 103.
Bruun, Lærer 92.
Brøndsted, Skoleinspektør 136, 203, 204.
Broust, Forstander for Opfostringshuset 204.
Budde-Lund, do. 205.
Buhl, Skoleinspektør 118, 203.
Bärens, Justitsraad 58, 59, 63, 64, 75.
Baagøe, Edukationsinspektør 48.

Christens, Adjunkt 141.
Classen, Generalmajor 53.
Clausen, Lærer, 17.
— Professor 107.
— Seminarielærer 47.
— Stiftsprovst 76, 101.
Cold, Konferentsraad 76.
Collin, do. 111.

David, Professor 106.
Dichmann, Overlærer 205.
Drewsen, Politiretsassessor 111.

Eibe, Forstander for Opfostringshuset 205.
Elvius, do. 141, 204.
Estrup, Etatsraad 106.

Faber, Stiftsprovst 102.
Falck, Skoleinspektør 129, 204.
Fenger, Gehejmeraad 175.
Fjord, Docent 175, 179, 180.
Fogh, Cand. mag. 142.
Frølund, Skoleinspektør 119, 134, 135, 147, 203, 204.

Gad, Præst 89, 93, 100, 102, 106, 109, 112.

Gammeltoft, Skoleinspektør 119, 140, 149, 175, 203.
Gleerup, Lærer 120.
Greensteen, Skoleinspektør 194, 204.
Grüner, Gymnastikinspektør 95, 205.
Guldberg, Professor 100.
Gutfeld, Provst 76.
Gynther, Kammersekretær 6.

Hald, Legatstifter 8.
Hansen, Borgmester 175, 179.
Hansen, Overlærer 285.
Hansen, Sognepræst 57, 67.
Hansen, Skoleinspektør 137, 204.
Hassager, do. 175, 177, 204.
Helms, do. 178, 204.
Herforth, Borgerrepræsentant 187.
Hiort, Provst 75, 94.
Hiorthøy, Borgmester 75, 76.
Hoffmann, Skoleinspektør 175, 179, 204.
Holbech, Skoledirektør 149, 158, 161, 171, 173, 175, 203.
Holck, Agent 39, 43.
—, Præst, 175.
Holm, do. 68.
Holmsted, Gymnastikinspektør 205.
Hommel, Skolebestyrer 175, 179, 180.
Høyer, Præst 50.
—, Skoleinspektør 203.

Jacobi, do. 156.
Jensen, Forstander for Opfostringshuset 190, 205.
Junghans, Præst 12.
Jørgensen, Lærer 4.

Karoline, Arveprinsesse 74.
Karoline Amalie, Enkedronning 113.
Keller, Forstander 159.
Kjærup, Provst 26.
Knudsen, Borgmester 175.
Krøll, Skoleinspektør 43.
Kaasbøll, Præst 24.

Langeland, Institutbestyrer 112.
Lindberg, Lærer 117, 130.
Lodberg, Præst 6.
Lorch, do. 13, 36.
Lund, Viceinspektør 175.
Lunddahl, Skoleinspektør 119, 203.
Lütken, Hofpræst 6, 11.

Malling, Konferentsraad 75.
Mangor, Fattigdirektør 76, 103.
Matzen, Skoleinspektør 151, 175, 177, 179, 204.
Meinert, Grosserer 106.
Meyer, Hofraad 74.
Milo, Lærer 134.
Monrad, Borgerrepræsentant 106.
Mylius, Gymnastikinspektør 205.
Mynster, Biskop 107.
Münter, do. 75.
—, Raadmand 103.

Nachtegall, Professor 63, 95.
Nathanson, Grosserer 72, 73, 74, 131.
Nyholm, Skoleinspektør 203.

Olivarius, Lærer 120.
Olsen, Forstander for Opfostringshuset 204.
Olsen, Sadelmagermester 175, 179.
Orderup, Lærer 17. 18.

Petersen, J. C. L., Skoleinspektør 118, 119, 203.
—, J. P. S., do. 137, 150, 203, 204.
Plesner, Provst 106.
Plessen, Kammerherreinde 36.
Plum, Stiftprovst 59, 75, 76, 94.
Pram, Forfatter 50.
Puggaard, Grosserer 143.

Rask, Lærer 16.
Reenberg, Præst 14.
Rhode, Skoleinspektør 129, 204.
Rohde, do. 137, 203.
Rolandsen, Lærer 5.
Rosenørn. Overpræsident 175.
Rothe, Præst 103.
—, Stiftsprovst 175.
Rugaard, Lærer 120, 134.

Sandal, Forfatter 50.
Sander, Professor 58.
Schneekloth, Lærer 120, 134.
Schouboe, Viceinspektør 123.
Schaarup, Overlærer 113.
Struense 43, 44.
Suell, Lærer 87.

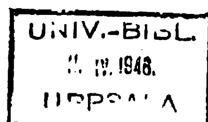
Thestrup, Præst 6, 7.
Thomsen, Borgerrepræsentant 187.
Thortsen, Skoleinspektør 203.
Thorup, Lærer 120.
Thymann, Tømrermester 125.
Tode, Professor 48.
Trellund, Lærer 1.

Vinter, Lærere 17, 18.

Willich, do. 17, 18.
Wohnsen, Skoleinspektør 171, 204.
Worm, Præst 6, 9, 10, 12. 24, 28.
Waage, Præst 103.

Zoëga, Hører 17.

Ørsted, kgl. Kommissarius 107.

Bidrag til Kjøbenhavns offentlige
Widener Library 005890312
3 2044 079 700 084